

PROEVE
OVER DE
VOORBEHOEDING
DER
KINDERPOKJES,

Waar in de Middelen, die deeze ſchadelyke ziekte zouden kunnen voorkomen, door den Heere BOERHAAVE en andere voornaame Mannen voorgeſteld, Schei- en Geneeskundig worden opgehelderd, door veele waarneemingen bevestigd, en ten algemeene nutte aangeweezen worden,

DOOR

IMAN JACOB VAN DEN BOSCH,

In Leven MED. DOCT. in 's Hage,

En Lid van verſcheide geleerde Genoodſchappen.

— *Si les remedes propoſés pour guerir la petite verole dans l'état febrile, ont le ſuccès deſiré, ils rendront inutile* L'INOCULATION, *employée dans la vue de prevenir la mortalité que cauſe la maladie*, LOBB.

— „ Indien de middelen, voorgeſteld om de Kinderziekte in het eerſte tydperk te geneezen, de gewenschte uitwerking hebben, zullen zy de *Inënting*, ingevoerd met oogmerk om de ſterſte, welke deeze ziekte veroorzaakt, voor te komen, onnut maaken."

Te HAARLEM,
BY A. LOOSJES,
MDCCLXXXIX.

GAUBIUS *in Instit. Patholog.* §. IX, XIX.

Medicina igitur, quo hodie colitur ambitu est scientia ac prudens directio virium naturæ humanæ ad vitæ & sanitatis a morbis & morte tutelam.

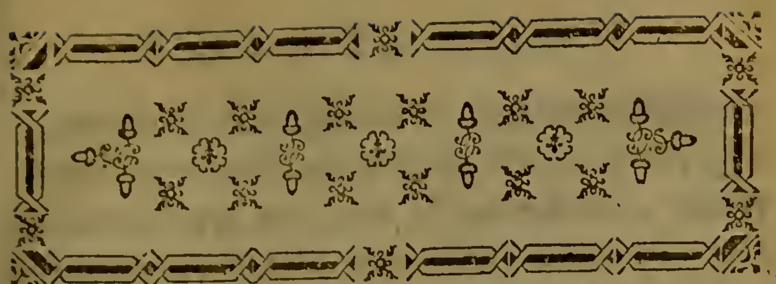
Itaque doctrina omnis Medica bonæ frugis ad hanc componi normam debet, ut quid Natura faciat aut ferat, ex fideli observatione quam diligentissime enarretur.

d. i.

„ De Geneeskonst is derhalven, in die uitgebreid-
„ heid waar in zy thans geoeffend wordt, eene
„ wetenschap en voorzigtige bestiering van de
„ kragten der menschelyke natuure, ter bewaa-
„ ringe van het leeven en de gezondheid voor de
„ ziektens en voor den dood.

„ Daarom moet alle welberaade geneeskundig on-
„ derwys tot deezen reegel gebragt worden, dat
„ al wat de Natuur doet of ondergaat, uit ge-
„ trouwe waarneemingen allernauwkeurigst ver-
„ haald worde."

VOORBERIGT.

Veel, beken ik, is 'er geſchreeven over de ziekte, die het onderwerp deezer Proeve *is. Het zal daarom by ſommigen mogelyk onnodig ſchynen op nieuw van dezelve te reppen; en, naar hun gedagten beeter zyn, het geſchreevene door Proeven te beveſtigen. By na ben ik in dezelfde begrippen. De volgende Bladen zyn alleen eene Verzameling van het geen in meenigvuldige Verhandelingen van deezen aart te vinden is, door eenige Aanmerkingen opgehelderd, tot haare byzondere* Claſſen *gebragt, en tot algemeener betragting voorgeſteld. Te veele nuttige zaaken komen in dezelve voor, dan dat 'er geen meêr gebruik van gemaakt worde; 't geen my onder het leezen derzelven, en uit*

overweeginge van de heevigheid, waarmeede zig deeze ziekte op het einde van het voorleeden, en het begin van het tegenwoordig jaar in deeze volkryke Plaats vertoonde, aangezet heeft, myne leedige uuren tot dit werk te besteeden. De nadere reeden zie men §. IX, *en* XLIV. *aangeweezen.*

Geheel onnodig was het den Leezer met eenig Voorberigt op te houden, ware het niet, dat de volgende Verhandeling eenige opheldering vereischte, om de waare meening van dezelve des te bekwamer open te leggen.

Drie voornaame zaaken draag ik dan in dezelve voor. Als: na een kort Historisch Verhaal van den staat der Kinderziekte, zoo ten aanzien van de behandeling der Natuurlyke Pokjes, als der geenen, welke door de Inënting worden medegedeeld, en het onvermoogen der gewoone Behandeling in beider opzigten. 1.) *Eene korte beschouwing van den aart deezer ziekte, in zoo verre het smet op het lichaam, en het lichaam op het zelve werkzaam gemaakt wordt, en wat uitwerkingen van wederzyden hier uit geboren worden.* 2.) *Eene Verhandeling*

over

over de Middelen, bekend onder den naam van Specifica, *tot voorkoming van de nadeelige gevolgen, die dit kwaad, meester gelaaten zynde, gewoon is te veroorzaaken.* 3.) *Het gebruik derzelven in verscheide geleegenheeden, neevens de verdere hulpmiddelen, die de Geneeskragt derzelven van zekerder uitwerkingen kunnen doen zyn.*

Het eerste *was noodig, om dat, wanneer men hier in duister is, de volgende Behandeling buiten twyffel mank gaan moet: en mogelyk is 'er geene waarschynelyker reeden van het dikwerf mislukken in deezen, en de verschillende Behandelingen die van tyd tot tyd hebben plaats gehad, dan dat men den minsten tyd de Kinderpokjes als eene* crisis *hebbe aangemerkt, welke door de Natuur zelve ter verzagtinge en uitdryvinge van het Pokgif in het werk gesteld wordt. Dit begreepen en in agt genoomen zynde, zoo moet de bestryding van hetzelve, en het voorkomen van die* crisis *noodwendig eene andere Behandeling tot haar gevolg hebben; als, het uitdooven van het gif, en het tegengaan van de koorts door desselfs prikkeling verwekt.*

Betreffende het tweede *ſtuk; zoo moet men zig verwonderen, hoe, in eene verligte eeuw, als deeze welke wy beleeven, zoo veele onzeekerheeden en tegenſtrydigheeden, omtrent een zaak, die zoo klaar en duidelyk is te boek geſteld, in openbaare Schriften te voorſchyn komen, en niet tegenſtaande deeze ſnaar zoo dikmaal geroerd is, zoo heeft zy doch bezwaarlyk de egte proef gehouden.* — *De deugdzaame* LOBB *gaf, hoe duidelyk* BOERHAAVE *zig verklaard had, agtervolgens deezen de* Aethiops mineralis *met* Flor. Sulphuris. *De Graaf* RONCALLI *ſprak van de opgegeevene middelen, of het oogmerk van* BOERHAAVE *geweeſt ware een* ptyalysmus *te verwekken: en de* Paryſche *Hoogleeraar* LE CAMUS *ſchreef, dat hy* (BOERHAAVE) *voorgaf, door eene* amalgamatie *van* Mercurius *en* Antimonium *het pokſmet uit te kunnen roeijen. Anderen hebben tot dit oogmerk den* Mercurius ſublimatus corroſivus *in Mout-wyn geſmolten, gebruikt; welke dan ook aan de verwagtinge niet beantwoordende, verworpen werd.* — *Alle deeze onzeekerheeden hebben eene onvermydelyke gaaping moeten maaken in de uitkomſt; en*

de

de vorderingen merkelyk geſtremt, die uit zoo een nuttig voorſtel zouden hebben kunnen hervoortkomen. Des niettegenſtaande zyn uit deeze gebreklyke navolgingen merkelyke nuttigheeden voortgeſprooten. Want de waarneemingen van LOBB *leeveren ontegenzeglyke bewyzen uit van de mogelykheid, welke* BOERHAAVE *omtrent dezelfde leeraarde: dus zy tot ſpooren en prikkelen ſtrekken moeſten om voort te gaan. Ware hy in de* analyſis *gebleeven, zoo als* BOERHAAVE *die hadde opgegeeven, hy was mogelyk verder gekomen. Hy bleef egter in de beide geſlagten van den* Mercurius *namelyk en het* Sulphur; *en zyn landgenoot* HILLARY *hield zig het naaſt aan de voorſchriften van den Wetgeevenden* AESCULAAP; *gelyk hy het groote voordeel derzelven in zyne lyderen beſpeurde. Verder kwamen de Geneesheeren van* Philadelphia *en* Connecticut; *en, 'er ontbrak weinig aan het voorſchrift, dan een meer volkomen ſamenſtel te hebben uit zuiverder bereidingen van het* Antimonium. — *Wat heeft de Heer* ROSE'N VAN ROSENSTEIN *de Geneeskunde in dit ſtuk door zyne waarneemingen geen licht bygezet, hoewel*

by maar een der opgegeevene middelen in zyn ſamenſtel liet gebruiken? —— Mag men dan niet billyk beſluiten dat een volleedig onderzoek omtrent een zaak van zulken gewigtig aanbelang ten uiterſten nuttig en vorderlyk zy? En dat de eenſtemmigheid in de middelen ter behandelinge de grootſte vorderingen aan het ongelukkig Menſchelyk geſlagt verſchaffen kan? Om deeze reeden hebbe ik dan dit ſtuk breeder behandeld, als het in een werkje van deezen aart anderzins voegzaam zyn zoude. Want geen mogelykheid ziende om deeze duiſterheeden, door vooronderſtelling van de bekende waarheeden, optehelderen, zonder aan een yder de notæ characteriſticæ *optegeeven, uit welke de wettige gevolgen afgeleid worden, zoo hebbe ik gemeend de gronden, waar op myne gedagten gebouwd zyn, dus klaar en duidelyk te moeten openleggen. —— Waren alle myne Leezers Scheikundigen, dan was deezen arbeid onnoodig geweeſt, en ik had my met de aanhalingen der plaatſen kunnen vergenoegen: maar veeltyds is het hierin zoo geſteld, dat de kragt der bewyzen in de aanhalingen beruſt, en men zig weinig*

moeite

moeite geeft dezelve na te ſpooren, 't geen veeltyds een beletzel zyn kan, waarom de denkbeelden over byzondere zaaken, hoe duidelyk ook voorgeſteld, geen meerder ingang vinden. — Maar booven dien, gelyk een yder Oordeelkundige in de waarheid van deeze zaak belang heeft, zoo mag dezelve aan hem zoo min in haare uitgebreidheid onthouden worden, als de voorige Verhandelingen, die over de Behandeling van deeze ziekte telkens het licht gezien hebben. De enkelde citatien *kunnen ook niemand die de werken ontbeert, waarin de bronnen aangeweezen zyn, een volledig begrip geeven, wat 'er van deeze zaak al of niet geopperd zy. Aan hem moet daarom het voornaamſte en wezendlyk daarin voorkomende blyken. — Met reeden heb ik over het* Antimonium *verder uitgeweid als over den* Mercurius, *om dat van het eerſte weinig in onze moedertaale bekend is; voornamentlyk, 't geen de bereiding van eenen zuiveren en vaſten* Sulphur *betreft; waar door ik my vleie den Artzeny-bereideren geenen ondienſt te zullen hebben gedaan. — Van de Schryveren over de behandeling van dee-*

ze

ze veelvermoogende Erts, heb ik my voornamelyk bediend van F. HOFFMANN *en* HUXHAM, *als die zoo verre my bekend is, het volleedigste over deeze stoffe gehandeld hebben. Gelyk ik om dit stuk meer kragt en klaarheid by te zetten, den text des eersten veel al woordelyk heb opgegeeven, op dat de taalkundige het redenmatige in denzelven doorzie; naast welken ik den Nederlandschen Leezer eene getrouwe Vertaaling heb opgegeeven. — Wat de* Mercurius *betreft: van deezen en deszelfs bereidinge is meer voor handen: waarom ik my vergenoegd hebbe het byzondere tot dit oogmerk alleenlyk aantewyzen, en* HUNDERTMARK *doorgaans aan te haalen, in welken genoegzaam alle de Schryvers te vinden zyn, die over desselfs bereiding gehandeld hebben. — Nopens de vereeniging van de Bereidingen uit beiden, komt aan* BUCHNER, *wegens de klaarheid en duidelykheid waarmede hy dit stuk behandeld heeft, den voorrang billyk toe. — Yder oordeelkundige, het byzonder oogmerk deezer* Proeve *overweegende, vertrouw ik, zal my toestaan, dat ik tot hetzelve deeze zaak niet korter behandelen konde. Wien het egter*

te

te lang zyn mogt; laate het voor min geoeffenden over. — Ik konde ook niet voorby, wilde ik myn voorgestelde doelwit treffen, in eene agtereenvolgende orde het nut derzelven, zoo in de natuurlyke als ingeënte Pokjes, door bekende waarneemingen optehelderen; en daar uit tot de Voorbehoeding *en vermindering deezer ziekte te besluiten.*

In dit derde *deel, konde ik bezwaarlyk ontgaan, het denkbeeld van den aart der besmettinge te verleevendigen, en de* burgerlyke middelen *ter* Voorbehoedinge *op te geeven. Want schoon dit door verscheidene Geleerden volleedig verrigt is, konde ik geen kragtiger drangreeden vinden om een ygelyk ter opmerkinge van zyn wezendlyk welzyn aantezetten, dan het eenpaarig getuigenis van voornaame Geneesheeren, zelve Voorstanders der Inëntinge zynde. De Heer* HOVIUS *heeft dit in eene volleedige Verhandelinge uit veeler Getuigenissen meesterlyk volvoerd; van welken ik, in eenen samengetrokken zin, den voornaamen inhoud, omtrent dit stuk, medegedeeld, en de latere opmerkingen daar bygevoegd heb. Eindelyk*

heb

heb ik zoo veel mogelyk den Nederduitschen Leezer gelegenheid gegeeven, om de werken in andere taalen geschreeven, door uittreksels in onze Moedertale medegedeeld, op te kunnen speuren. — Omtrent de Geneesmiddelen oordeele de ervaren en kundige Leezer zelve; en besluite of het genoeg zy, omtrent een zaak van dit gewigt, werkeloos te blyven; en of 'er geene waarneemingen en bewyzen genoeg voor handen zyn, om de Voorbehoeding, vermindering en eindelyke uitroeijing der Kinderpokjes kragtdadiger te bevorderen, en voort te zetten.

De Geneeskonst, in haaren waaren aart en Natuur beschouwd, is zoo duister nog onzeeker niet, dan men zig veel al daar van verbeeldt: het is eene zuivere Natuurkundige weetenschap, dewelke door egte waarneemingen tot den tegenwoordigen staat gebragt is, en door dezelve alleen tot verdere volkomenheid geraaken kan; waar tegen onze redeneeringen buiten dezelve ydel zyn. Hoe meer men derhalven zig toelegge, om de geduurige ontdekkingen met eenen onbezweken yver in byzondere gelegenheden en byzondere gestellen te toetsen, en het on-

vol-

volkomene door geduurige nieuwe proeven te verbeeteren; hoe zekerder men de werking der Geneesmiddelen in de uitkomst bewaarheid, en veele duisterheeden in onveranderlyke leerstukken (Theoremata), *bevestigd ziet.*

Dat ik geen meerder gevallen of duidelyker omschryvinge van myne eige bevindinge opgegeeven hebbe, is, om dat myn oogmerk in deeze Proeve *niet zoo zeer was de dadelykheid, als wel de mogelykheid van het pokſmet te bestryden, open te leggen: En ik liever eerst aan anderen gelegenheid wilde geeven, insgelyks het nut derzelve te doorzien en te beproeven. Behaagt inmiddels deeze Eersteling, zoo wil ik my niet onttrekken, om myne waarneemingen insgelyks ten algemeenen nutte mede te deelen.*

In het behandelen van deeze zaaken, hoope ik de paalen die ik my zelven heb voorgesteld, niet overtreeden en niet betoogd te hebben, dan dat op herhaalde bevindingen ruste; en, met den anderen vergeleken, ten vollen overeenkome. En, wanneer ik in deezen mogt gemist hebben, door gebrek van doorzigt, of genoegzaame kundigheden van de

wee-

weezens der dingen, of laatere ontdekkingen, tot heeden niet tot myne kennisse gekomen, wensche ik met die zelfde bescheidenheid behandeld te worden, waar mede ik een ygelyk de verschuldigde eere beweezen heb. Ingenuas didicisse artes emollit mores, nec sinit esse feros.

De Nederlantsche Taalminnaaren belgen zig niet, wanneer ik op de zaaken en het verband van den redeneerkundigen schakel voornamelyk lettende, het zinlyke van hunne taale teffens niet altoos in het oog hebbe kunnen houden, weshalven ik deswegens gunstige verschooning verzoeke.

s'Hage den 25. October,
1770.

PROE-

PROEVE OVER DE VOORBEHOEDING DER KINDERPOKJES.

§. I.

elyk de naauwkeurige oplettendheid der Geneeskundigen, van byna ganſch Europa, eenen geruimen tyd herwaarts verkeert heeft, omtrent de Ziekte, welke onder het Menſchdom eene zoo aanmerkelyke ſlagting veroorzaakt, ik bedoele de veeltyds zoo gevaarlyke

Kinderpokjes, waar door de Ouders van hunne liefſte panden berooft; de Kinderen ouderloos overgelaaten worden; en elk omtrent het leven van de zynen niet alleen, maar zelfs omtrent zyn eigen leven, ſteeds in ſchrik en vreeze, derzelver onzekere uitkomſt te gemoet ziet; zoo is de nayver van voornaame Mannen in de voorgaande (*a*), en grootelyks in de Eeuw, die wy beleeven (*b*) hier door zodanig opgewekt, dat dezelve niet alleen op middelen zyn bedagt geweeſt, maar dezelve ook dadelyk hebben doen beproeven, om waare het mogelyk door dezelve eene wezendlyke vermindering van deze zoo woedende plaage te weeg te brengen.

§. I I.

Men zoude geheel onkundig moeten weezen van het geen in de geleerde Waereld omgaat, wanneer men het groote nut, dat door deeze ontdekkingen der Geneeskunde is

(*a*) Men zie onder anderen T. SYDENHAM, MORTON, LISTER, WALDSCHMID, DOLÆUS, BAGGAART &c.

(*b*) Men zie de Werken van H. BOERHAAVE, F. HOFFMAN, MEAD, HUXHAM, HALLER, DE HAEN, meer anderen die §. XVIII. opgenoemd zyn, en menigvuldige die dagelyks uitkomen.

is toegebragt, niet erkende, en de verbeteringen niet bespeurde, welke deeze Ziekte ten opzigte van de byzondere handelwyze omtrent het natuurlyk aangebragte Poksmet daar door bekomen heeft. En gelyk de wyze van de bestiering der Inënting uit geringe beginselen, en uit de eerste en eenvoudigste behandeling der natuurlyke Kinderpokjes tot de tegenwoordige volkomendheid gebragt is; zoo heeft dezelve op haar beurt niet weinig de vermindering van veele voornaame toevallen der Natuurlyke Pokjes, die de oplettendheid der Geneeskundigen altoos gaande gehouden, en niet weinig werks verschaft hebben, bevordert. Immers die zyne vooroordeelen niet willens koestert, zal zulks duidelyk in de vermindering der *Febris Secundaria* (*c*) kunnen gewaar worden.

(*c*) DIMSDALE *Verhandeling over de tegenwoordige manier van Inenting der Kinderpokjes*, pag. 45. en vervolgens. Volgens de manier van deezen Schryver heb ik in zwaare Samenvloeiende pokjes, met alle kwaadaartige toevallen verzelt, den ganschen afloop der Ziekte in 17 dagen gezien, zonder dat 'er eenig verder Geneesmiddel behoefde.

§. III.

En wat de konstige Voortplanting van deeze Ziekte betreft: het *Succes* daar van is zoo groot, en het getal der Dooden onder deeze behandeling, in tegenstelling derzulken, die door den natuurlyken weg besmet geworden zynde (*d*) deeze Waereld

(*d*) Volgens CHAPPE D'AUTEROCHE, nemen dezelve de helft en somtyds meer weg van de Inwoonderen van Siberiën, *Uitgezogte Verhandelingen* by HOUTTUYN, X. Deel p. 14. in Zweeden 10 van het Manlyk, en 9 van het Vrouwlyk geslagt, MURRAY *Historia insitionis Variolarum in Suecia* &c. pag. 25. *Geneeskundige Bibliotheek* IV. Deel 3. St. p. 589. En naar de berekeningen van JURIN en SCHEUSCHER blykt, dat twee van de elf, of een van de vyf en een half, uit die geenen, welke natuurlyk door dezelve overvallen worden, sterven. Zie BROCKLESBY'S *Observations*, *Geneesk. Bibl.* II. Deel 3. Stuk pag. 594. alwaar zelfs een veertiende gedeelte van allen, welken in en omtrent London gebooren worden, door deeze besmettelyke ziekte worden gezegt weggerukt te worden. Men zie de berekeningen van den Heer MATY, *Verhandelingen van de Hollandsche Maatschappy der Wetenschappen* VI. Deel 2. Stuk pag. 503. *Medical Observations* Vol. VII. *Geneesk. Bibl.* VI. D. 2. St. pag. 275. En de opgave, die wylen de Heer T. SCHWENCKE in de *Hollandsche Maatschappy* V. Deel pag. 158. en VIII. Deel 1. St. pag. 485. en de Heer M. SCHWENCKE in zynen *Brief aan den Heer* E. SANDIFORT, *Geneesk. Bibl.* VI. Deel 3. St. pag. 649. & 655. van de Dooden, in deeze plaats aan die ziekte overleeden, gedaan hebben.

reld ontruimen, zoo gering; dat derzelver getal in verre na niet reikt aan het eerste (*e*): Ja, naar sommiger rekening, daar by niet eens in aanmerking komt. (*f*).

§. IV.

(*e*) Agtervolgens de *Londonsche* Sterflysten, door JURIN & SCHEUSCHER opgemaakt, blykt, dat 'er van de Jaaren 1721. tot 1728. van de 273, 9. of een van de dertig ingeënte Kinderen geduurende dit tydperk gestorven zyn; van de Volwasschenen maar een van de vyftig, *Geneesk. Bibl.* VI. D. 2. St. p. 271. of naar de Tafel van KIRKPATRIK, geduurende dien zelfden tyd, van 897, 17. Te *Boston* van 282, 6. *Commentar. de reb. in Scientia naturali & Medicina gestis* Vol. IV, p. 1. pag. 137, 138. en andere berekeningen uit het Vondelingen Hospitaal en dat der Inenting, meer of min opgeven. In *Schotland* waaren van de 5554 Menschen, welke zyn ingeënt, 72 gestorven: zoo dat het getal der gestorvenen tegen de herstelden aldaar is, als 1, tot 78. onder deeze waaren 36 aan andere kwaalen overleden; dus het getal der Dooden aan de inenting tot de geheele menigte zyn zoude, als 1, tot 155. *Geneesk. Biblioth.* III. D, 4. St. p. 745.

(*f*) DIMSDALE had, toen hy zyn Werkje uitgaf, er 1500 ingeënt, zonder een te verliesen, en daar na nog 4000 of 5000, met denzelven goeden uitslag, *Brief van* Dr. INGENHOUSZ aan de Heer CHAIS, p. 8. SUTTON 50000, met de zynen; daar SUTHERLAND er 10000 byvoegt, en toestaat, dat er 10 van zouden gestorven zyn, *ibidem*. EMMANUEL TIMONI schreef 1713. dat er honderden duizenden deeze proef hadden doorgestaan, en dat men geen voorbeeld wist, dat er iemand aan gestorven waare, *Rec. à Paris* 1756. En wanneer men het getal, dat J. N. A. LEUTHNER opgeeft, dat van 10762½ Menschen die ingeënt zyn, maar 23 gestor-

§. IV.

Maar hoe groot de Verbeteringen ook zyn, welke de behandeling van deeze Ziekte, door de onvermoeide vlyt van veele voornaame en waarlyk groote Mannen verkregen heeft, zoo leert echter de dagelyksche ondervinding, dat dezelve tot nog toe die

ven zyn, gadeslaat, dan zoude de kans zeer groot zyn, om dit zigtbaare gevaar te ontwyken. In hoe verre men egter op die bereekening staat maaken, en daar uit tot het algemeene nut besluiten kan, onderzoeke de onbevooroordeelde Leezer in RELHAN's *Refutation of* Dr. RAST, van 't begin, *Geneesk. Bibl.* II. D. 3. St. p. 55. *l'Inoculation de la petite Verole renvoyée a Londres, par* Mr. LE HOC, *Geneesk. Bibl.* ib. pag. 572. vergeleken met de leezenswaerdige Verhandeling van de Gecommitteerden uit de Geneeskundige Faculteit te Parys, door Last van het Parlement opgesteld, *Raport sur l'Inoculation de la petite Verole* &c. Paris 1765. te vinden in de *Uitgezogte Verhandelingen* X. Deel, en aldaar voornamelyk pag. 402—406. met 414—420. en 424. en 432—440. DE HAEN *Refutation de l'Inoculation* pag. 137. *Ration. Medendi* part. IX. cap. VII. §. IV. pag. 288. HOVIUS *Aenmerkingen over de Inenting der Kinderpokjes*, *Hollandsche Maatschappy* IX. Deel 3. St. pag. 493—512. &c. MATY bepaald het getal der Dooden aan de inenting op *een* ten honderd, *Hollandsche Maatschappy* VI. Deel. 2. St. p. 499; en PRINGLE en HUXHAM gissen, dat de Inenting met de vereischte voorzorge ondernoomen *een* of *twee* ten honderd doet sneuvelen,

die volkomenheid by allen niet bereikt heeft, om het ſmet, natuurlyk (*g*), of door konſt (*h*), medegedeeld, te ſtuiten; de daar uit ontſtaande bykomende toevallen en gevolgen in verſchillende geſteltheden, ten allen tyde paal en perk te ſtellen; of dat de meenigvuldige gelukkige uitkomſten, en de arbeid, die zig voornaame Mannen, welker werk het is, gemoedszwarigheden te ontknoopen, gegeeven hebben (*i*), genoegzaam hebben kunnen zyn, om de algemeene Vooroordeelen en Zwarigheden weg te neemen; en dat zoo de Konſtige Inplanting ten algemeener gebruike ingevoert, en daar door een aanmerkelyke ſlagting vermindert, en de kragt der beſmetting tegengegaan wierde.

(*g*) TRALLES *de Methodo medendi Variolis hactenus cognita ſæpe inſufficiente* &c. §. 12. pag. 72. & *Epiſtola Apologetica ad* A. DE HAEN pag. 53.

(*h*) *Raport ſur l'Inoculation. Uitgezogte Verhandelingen l. c.* pag. 420—424. LUDWIG *Adverſaria de contagio Varioloſo.* Lipſ. 1767. pag. 12. *Hollandſche Maatſchappy* VIII. Deel 2. St. p. 277. en IX. Deel 3. St. pag. 490. DE HAEN *Rat. Medendi* part. XII. cap. XXV. §. 1.

(*i*) Gelyk de Heeren CHAIS, SOMME, DODDRIDGE, MADDOX, WARBURTON, &c.

§. V.

Wel is waar, dat men omtrent deeze Verbeteringen zoude kunnen inbrengen, dat het met deeze, als met alle andere Ziektens, welke namelyk op verscheide tyden veele veranderingen ondergaan hebben, toegegaan zy; en dat de gewoontens niet altoos uit de Geneeskunde zyn verbannen gebleeven (*k*). Getuigen zyn de Verkoelende Behandeling by RHAZES (*l*); de Broeiende in de Voorgaande (*m*); de Herstelde door SYDENHAM, BOERHAAVE en andere voorname Mannen in deeze Eeuw: en eindelyk de meer-verkoelende van den tegenwoordigen tyd, veelal overeenkomende met de eerstgenoemde Behandeling. Des niettegenstaande zyn 'er onder alle verscheide Geneeswyzen van alle tyden veele te recht gekomen (*n*), welker natuur in staat en als

(*k*) HOVIUS over *de Geneesmiddelen. Hollandsche Maatschappy* VI. Deel 2. St. pag. 788. seq.

(*l*) FREIND *Opera Omnia.* Lond. 1733. pag. 527, 528.

(*m*) Volgens de CARTHESIANEN. DOLÆI *Encyclopedia Medica Dogmatica* Lib. IV. cap. VI. §. 16. pag. 437.

(*n*) Vergelyk hier meede *Uitgezogte Verhandelingen*

als in evenwigt was, of gehouden werdt, met het aangebragte ſmet; en in tegendeel veele anderen te kort geſchooten, wanneer de ziekte overmogt, of de Natuur te zwak bevonden werd, om zig van het medegedeelde ſmet te ontdoen, dat ryp te maaken en 't onder te brengen; of uit te dryven wanneer het een verkeerde plaats nam, en eenen onvermydelyken dood veroorzaakte. Eene waarheid, die niet alleen in de Kinderpokjes, maar in alle gevaarlyke Ziektens (*Morbi acuti*) plaats heeft: waarom de Ouden zoodanige Werking *criſis*, ſcheiding; of te regt *een ſtryd der Natuure met de ziekte* genoemd hebben. (*o*).

§. V I.

Te vergeefs zoude ik my in eenen kring van waarheden, en die den eerſtbeginnenden in de Geneeskunde zeer kennelyk zyn, langer

lingen l. c. pag. 290. en A. L. Schlözer Von der unſchädlichkeit der Pocken in Rusland pag. 63. *Geneesk. Bibl.* VI. Deel 3. St. p. 565.

(*o*) G. B. van Swieten *Commentar. in* H. Boerhaave *Aphorismos* Tom. II. pag. 52. cum H. D. Gaubii *Inſtitut. Pathol. Medicinal.* §. 51.

langer op den drempel ophouden. De menigvuldige gefprekken, die ik over deeze ftoffe met beproefde Geneeskundigen gehouden heb, en de veelvuldige behandeling derzelve in verfcheide Lyderen, fchoon door Gods zeegen met een gelukkigen uitflag begunftigd, hebben my genoegzaam van derzelver bedrieglyken aart (*p*) overtuigt. Dezelve hebben my in deeze groote waarheid fteeds beveftigd: dat de ftryd (§. V.) tuffchen het fmet en de Natuur reeds begonnen zynde, het moeilyk, ja onmogelyk is, in allen en een ygelyk het zelfde Leerftelzel (*Syftema*) te volgen (*q*). Men moet zig in tegendeel wel degelyk naar den byzonderen aart van den Lyder, de kragt der ziekte, en de toevallen en omftandigheden die daar op volgen, of daar mede gepaart gaan, gedragen; en de ziekte

(*p*) TRALLES *in locis citatis* pag. 429. & 474.

(*q*) GATTI *Reflexions fur les prejugés* &c. *Geneesk. Bibl.* II. D. 4. St. p. 769. & GLAS *Letter to Dr.* BAKER. *Geneesk. Bibl.* III. D. 4. St. p. 761. met 784. Nadrukkelyk zegt R. MORTON ten deezen opzigte: „ Empyricum eft, & Medico indignum vi-„ detur in hoc ftadio femper eandem calcare viam, „ & Alexipharmaca, Emetica, V. S. &c. omnibus „ præfcribere, cum indicationes fæpe diverfæ fint „ & plane contrariæ. *De Variolis.*

ziekte (*in ipſo individuo*) in den byzonderen Lyder behandelen.

§. VII.

Ik kan egter niet ontkennen, dat ik in verſcheide gevallen het voordeel van wel op zyn tyd toegediende Laxeermiddelen, van eenen kouden teug, van matige verkoelende lugt, van welbereide *Antimonialia*, nevens *Campher* - middelen; zoo om het vermoogen der gebruikte *Mercurialia* te verzwakken, als uitwendig met een uitſteekend nut tegen plaatſelyke ontſteekingen te bezigen; met genoegen gezien hebbe: en door dezelve, neevens de zoo beroemde Peruaanſche Koortsbaſt, zonder verzwakkende Aderlatingen en verdoovende middelen (*Anodyna*), een aanmerkelyke vermindering in de gewoone gevolgen van Etterkoorts, Napokken en ſchielyker afloopen der ziekte dan gewoonlyk, duidelyk meen beſpeurd te hebben.

§. VIII.

§. VIII.

Onder alle de Middelen egter, tot vermindering van deeze zoo algemeen overgaande besmetting uitgedagt en aangewend, en dagelyks zoo merkelyk in veele opzigten verbeterd, verwondere ik my zeer, hoe meer ik derzelver woedenden aart en de oplettendheid van voorgaande Geneesheeren inzie, dat men het voornaame Tegengift tegen deeze plage, in de konstige voortplantinge en bereidinge tot dezelve, veelál en meest alleen zoeke; terwyl men niet zonder reeden zoude kunnen vreesen, dat, schoon deeze ziekte in de daar toe bereide Lyderen veel al zagter en min gevaarlyk worde, de gelegenheid echter tot algemeener besmetting vermeerderen mogt (*r*), byzonder als men niet te gelyk de uitroeijing van de Natuurlyke Pokjes behartigt, 't geen aan veelen meer dan waarschynlyk voorgekomen is. Hierom zoude men mogen denken, of niet, wanneer men eenpaarig tragte

(*r*) A. DE HAEN *Epist. ad* TRALLES pag. 50. *Resp.* VIII. *Geneesk. Bibl.* I. D. 3. St. pag. 435. met 461. RAST bewyst uit de Sterflysten, dat te London 23700, of ten minsten 16294 Menschen meêr aan

tragte het waare tegengift zoo wel van de Natuurlyke, als konſtig Ingeënte pokjes te vinden, en daarin onder Gods zeegen na genoegen ſlaagde, de twyffelingen waarſchynlyker in de zwakke gemoederen zouden te verminderen zyn: en daar de minſte in ons Vaderland als nog tot de konſtige inplanting overhellen, door het zelve allengskens tot meerder volkomenheid te brengen, de genezing gemakkelyker gemaakt, en eene aanmerkelyke verzagting omtrent het pokſmet in 't gemeen bewerkt konden worden?

§. IX.

Een heilzame onderneeming, die den Beoeffenaaren nimmer berouwen, en het Menſchlyk geſlagt nog veel uitneemender voordeelen, dan de opgenoemde verbeeteringen (§. II—VII.) aanbrengen zoude; maar die helaas! zoo dikwerf voorgeſteld is, nu en dan beproefd, by zommigen onvoldoende bevonden, te vroegtydig afgebroken

aan de Kinderziekte geſtorven zyn, dan voor de inenting. *Geneesk. Bibl.* II. D. 3. St. pag. 543. vergeleken met pag. 554, 566. 4. St. 785, 787. en *Uitgezogte Verhandelingen* X. pag. 440. 't geen beneden §. XLIII. 1. omſtandiger blyken zal.

broken, of door te weinig waarneemingen onderſchraagt werdt, en veelzins tegen den algemeenen ſtroom van denken aanloopt, en uit dien hoofde weinig hoope overlaat, om tot haare meerdere rypheid gebragt te worden. Dan gelyk het met veele nuttige ontdekkingen niet zelden gebeurd is, dat dezelve na veele tegenſtrevingen het hoofd opgeſtooken hebben, en van algemeen gebruik geworden zyn; waar onder geene der minſte de Inenting der Kinderpokjes zelve is, die na veele tegenkanting eindelyk op veele plaatſen doorbreekt en algemeen aangenoomen wordt; Zoo hebbe ik in eenen tyd, waarin zig een iegelyk als om ſtryd beyvert ter afweering van deeze gevreesde plage, insgelyks ondernoomen, of het my mogelyk ware tot de eerſte bronnen op te klimmen; en door veele waarneemingen dit gewigtig ſtuk op te helderen, en ten algemeenen nutte voor te ſtellen. Ik gebruike ten aanzien van deeze myne poginge alleen de woorden van den Heer MATY, en zegge: „ dat ik getragt hebbe een nieuwe Loopbaan te openen, en „ wenſche, dat Mannen van meer bekwaam-

„ heid

„ heid zig daar in willen oeffenen. In 't
„ algemeen, zoo er eenig nuttig werkſtuk
„ is voor Menſchen, zoo is 't zulk een,
„ dat hen doet kennen hunne voornaamſte
„ vyanden, die zy in verſcheide Leefper-
„ ken te dugten hebben, en de hulpmid-
„ delen, die hun de natuur verleent om
„ ze te vermyden" (*s*).

§. X.

Het is in de Geneeskunde overbekend, dat niet alle Ziektens ten allen tyde hebben plaats gehad (*t*), en dat ſommigen, naar mate van derzelver vreemdheid en onbekenden aart, groote ſlagtingen hebben aangeregt; welke echter na de vorderingen in de kennis der byzondere Ziektens, zigtbaare verminderingen in derzelver toevallen ondergaan hebben. Om alle voorbeelden niet op te haalen, is dit, buiten de *Lues Venerea*, zeer klaar in de behandeling der

(*s*) *Hollandſche Maatſchappy* VI. Deel 2. St. pag. 514.

(*t*) ASTRUC *Hiſtoire de l'origine & le progres de la Medicine* Paris. Zie *Algemeene Oeffenſchool der Wetenſchappen* IX. en X. Deel N°. VIII. pag. 313. en vervolgens.

der *Petechien* en *Febris miliaris* (*u*), als welke na derzelver grondige kennis en daar mede overeenkomende geneefing; veel minder gevaarlyk, dan voorheen, geworden zyn. Ten duidelykften befpeurd men zulks ook in de *Epidemifche* of algemeene en Volk-ziekten. Daarom vinden wy zoo veele herhaalde betuigingen van zodanigen, die hun Leeftyd in de navorfching van dezelve befteed hebben, hoe veel omzigtigheid zy hebben moeten aanwenden, om, overeenkomftig met den waaren aart, gepafte hulpmiddelen toe te dienen (*v*). Niet minder is dit waar, met betrekking tot de Kinderziekte (*w*). De Heer BOERHAAVE

(*u*) MEDICUS von aufrott. der Blattern. pag. 80. & feq.
(*v*) SYDENHAM *Opera univerf.* pag. 42. & feqq.
(*w*) RELHAN in *Refutation of* Dr. RAST pag. 33. *Geneesk. Biblioth.* II. D. 3. St. pag. 559. erkent, dat of fchoon deeze ziekte door SYDENHAM, BOERHAAVE, MEAD, en veele andere voortreffelyk befchreven zy, egter nog altyd nieuwe ontdekkingen overblyven; daar, na zyn gevoelen, nog de meeften der allerzwaarfte toevallen onvoldoende behandeld zyn, en derzelver geneezing gebrekkig is. Waarom het van de grootfte nuttigheid zoude zyn, de befte Schryvers over dit onderwerp na te flaan, en alle de toevallen beter te verklaaren; 't geen die Schryver door den tyd beloofd te zullen doen.

HAAVE was ten opzigte van dezelve zoo wel van deeze waarheid overtuigd, dat men uit zyne welbeſpraakte lippen deeze aanmerkelyke woorden heeft opgeteekend: *Ik geloof*, dus luiden zy, *dat 'er duizend Schryvers over de Kinderziekte gehandeld hebben, van deeze heb ik 'er veele geleezen, alle ſpreeken zy meeſt van een geneezing der Kinderziekte door verettering als een criſis; ik heb daar op met een ryp oordeel gedagt, of men de Kinderpokjes niet zoude kunnen tegengaan, voor en al eer zy uitkoomen. Want geen Geneesheer ontkent, dat wanneer een gezond Menſch in een vertrek komt, alwaar Pokzieken liggen, of hy ſtemt toe, dat zoodanig een in groot gevaar is om de Kinderpokjes deelachtig te worden; nu vraag ik, wanneer een zoodanig uit de ontfangene beſmetting in der tyd aangedaan is, of hy niet konde geneeſen worden van het meedegedeelde vergiſt, indien deeze beſmetting door zyn tegengiſt werde weggenoomen. Zoo was eertyds de beet der Scorpioenen doodelyk, maar wanneer nu de Scorpioenen aan ſtukken ge-*

ſtooten, of derzelver olie, op de wonde gelegd worden, geneeſen de gewonden en blyven van dit vergift bevryd. Het is zeeker dat 'er een zeer zagt middel, 't welk zulk een vermoogen heeft om het vergift weg te neemen, aan eenen Pokzieken moet gegeeven worden. Want een Pleuritis (Zydwee) *wordt van eenen Geneesheer nooit door verettering geneeſen, indien hy de ontſteeking overwinnen kan; maar hy tragt altoos de ontſteeking te vermeeſteren, voor dat die toeneemt: op dezelfde wyze zyn de Kinderpokjes kleine ontſteekingen, waarom men derzelver verettering moet tegengaan* (*x*).

§. XI.

Men heeft ook in de verbeeteringen der Inentinge geen ander doel gehad, dan het geduurig verminderen van het medegedeelde ſmet, door het zelve uit te dryven en t'onder te brengen, voor en al eer de Etterwording daar is; zoo dat men den gelukkigen voortgang en uitſlag veel al aan de verminderde veretteringe toe te ſchryven hebbe:

(*x*) *Prax. Medic.* Tom. V. pag. 306.

hebbe: en dus blykt het, dat de verminde-ring van het ſmet, en de verzachting der ziekte, uit de aangeweezen bron (§. X.) gehaald zy. Eene waarheid, die zoo klaar is, dat dezelve geen nader betoog behoeft. Daar nu de verzagting en vermindering van de konſtig medegedeelde Pokjes, gelyk ſtraks naader blyken zal, op dezelfde fun-damenten ruſt en afgeleid is uit dat zelf-de, waar uit men de verzagting en ver-mindering van de Natuurlyke gezogt heeft; zoo ſchynt het der moeite wel waerdig te zyn, dat men door vergelyking van de Waar-neemingen met malkanderen, derzelver uit-ſtekende nuttigheid, nevens de mogelyke verbeteringen, aanwyze; en het algemeen welzyn door dezelve wezentlyk bevor-dere.

§. X I I.

Om dan in deezen behoorlyk te ſlaagen, is noodig, dat men, tot vermyding van al-le duiſterheid, weete, wat eigentlyk een *Criſis* zy? en hoe de Natuur tot bewerking van dezelve aangezet en opgewekt worde?

I. Het is hier om het even, wat Leerstelling men wegens den aart der Kinderpokjes aanneeme: 't zy dat men dezelve houde voor eene ziekte van eenen byzonderen aart (*y*); ofte dat men ze in de wei van het bloed doe huisveſten (*z*); of dat men meene dat zy eene giſting te weeg brenge (*a*); ofte dat zy de vaſte deelen aandoe (*b*); of eene *cauſa animata* hebbe (*c*); of van een noodzaaklyk vermogen zy (*d*); ofte dat men ze voor een ſamengeſtelde koorts met ontſteekinge aanzie (*e*). Want

(*y*) SYDENHAM *Oper. univerſa.* p. m. 142. & 143.

(*z*) *Ephem. N. C.* D. I. A. III. obſ. 56. p. 93. ſeq. D. III. A. V. & VI. App. pag. 127. ſeq.

(*a*) Dit was het oude gevoelen der Arabieren, door LISTER, SIDOBRE, MARESCOT, WILLISIUS, SYLVIUS en anderen, meer of min omhelſt, of in de bynieren tot zeekere bekwaame gelegenheid geſteld, bewaard en ter bekwaamer tyd in beweging gebragt. Vid. DOLÆI *Encycloped.* Lib. IV. C. VI. pag. 430. §. 5. & ſeqq.

(*b*) Confer C. H. VAN JUCHEM *de Variolis & actione miaſmatis Varioloſi* p. 28.

(*c*) Gelyk PETR. JOH. FABER, PETR. A CASTRO, CHR. LANGIUS, KIRCHERUS, PAULLINUS, PLENCIZ., &c.

(*d*) J. G. HAHN *Variolarum ratio expoſita.* Wratislav. 1751.

(*e*) MEDICUS von ausrott. der Blattern. *Geneesk. Bibl.* I. Deel 4. St. p. 698.

Want wat hier ook van zy, deeze verſchillende en van den anderen onderſcheide oorzaaken, kunnen nochtans tot deeze twee eenvoudige beginſelen gebragt worden: *Of*, dat dezelve de vaſte ofte de vloeibaare deelen aandoe, en dat door deeze aandoening een *motus inteſtinus* (inwendige beweeging) in de vogten (*f*), en daar uit voortgebragte *motus progresſivus* (voortſtuwende beweeging) (*g*), door een meerdere prikkeling der vaatjes in dezelve, veroorzaakt worde. *Of*, dat de oorzaak *direct* in het ſamenſtel der vaſte gevoelige en prikkelbare deelen (*partes ſenſibiles & irritabiles*) werke, en daar door een ſchielyker voortſtuwing in de vogten gebooren worde. In alle deeze oorzaaken is de uitwerking dezelve, dat naamelyk het prikkelend vermoogen (*irritamentum*, *irritatio*,) de oplettende Natuur, welke door een ingelegd beginſel, 't welk men in de Geneeskunde *Natura humana*, *principium Vita-*

(*f*) H. D. Gaubii *Inſtit. Pathol. Med.* §. 407.
(*g*) *ibidem loci* §. 409.

Vitale, *irritabilitas* &c. noemt, gaande maakt, om zig van dit tegennatuurlyke te ontdoen, en het zelve naar buiten uit te dryven. Dit heeft zoo duidelyk plaats in alle ziektens, dat men zonder het zelve bezwaarlyk een onderscheiden denkbeeld van dezelve bekoomen, of tot het waare verstand van een *crisis* (scheiding) geraaken kan (*h*). Volgens deeze ondervinding nu, werkt het kwaad altoos van den omtrek des Lichaams, dat is, van desselfs binnenste en buitenste oppervlakte, of van de uiteinden der haarfyne Vaatjes, naar het middelpunt (het hart): en dit heeft zoo duidelyk plaats in alle de toevallen, die de Kinderpokjes verzellen en vooraf gaan, gelyk de hoofdpyn, pyn in de rug en lendenen, benaaudheid voor het hart, stuiptrekkingen enz., dat niets klaarder te begrypen is. De Natuur, op haar beurt geprikkeld en aangezet, werkt van het middelpunt naar den omtrek des Lichaams, en dit

(*h*) F. HOFFMANN *M. R. S.* Tom. II. Sect. I. §. VI—IX. cum G. B. VAN SWIETEN *Comm.* Tom. II. pag. 49.

dit blykt ook zeer klaar in de Kinderpokjes, die door deeze bewerking onder de gedaante van uitslag, peukeltjes, en eindelyk met rypen etter voorzien, het kwaad uitwerpen en t'onderbrengen (*i*).

II. Nu is het een bekende en beproefde waarheid in de Geneeskunde, dat de Natuur in haare werkingen op de eenvoudigste wyze voortgaat, en langs zekere trappen haare heilzaame verrigtingen ter uitvoer brengt. Door naamelyk 1.) het kwaad, onder haar bereik, op eene onzigtbaare wyze buiten het Lichaam te brengen; of zoodanig te veranderen, dat het zelve onder de gezonde vogten kan wedergebragt en daarmede vereenigt worden (*k*). Dit niet gelukkende, doet ze 2.) een tweede poging; door het kwaad te ontbinden, beweeglyk te maaken, en uit te dryven. Want dit kwaad, een' scherpen aart behoudende, strydig tegen eenen gelykmaatigen omloop, worden de Vaten daar door

(*i*) H. Boerhaave *Aphor. de cognosc. & curand. Morbis* §. 593.

(*k*) *ibidem loci* §. 594. n°. 1.

door geprikkeld, en tot een zigtbaare ontlasting van zweet, kwyl, braaken, afgang en pis na de koking (*coctio*) genoopt; en tot een volkoomen *crisis* (scheiding) bewerkt (*l*). Dan in deeze werkinge, wanneer het vaatgestel te veel aangedaan, en de fynste deelen te veel vervloogen zyn, en de overige vogten te dik worden; of wanneer de kragten tot het groote werk (II. 2.) te zwak zyn, en niet na genoegen slaagen, blyft het kwaad veeltyds, eer het zynen behoorlyken uitgang gemaakt heeft, in de verstopte vaatjes hangen, en maakt aldaar ziektens van verschillenden aart; als roode Vlakken (*Petechiæ*), puisten, roos, maselen, kinderpokjes, ontsteekingen, *bubones*, *parotides*, verzweeringen, koud—vuur, verstervingen, knoestgezwellen en wat dier meer zyn (*m*). Derhalven is het zeer natuurlyk, dat deeze werkingen der Natuure allerbyzonderst in de Kinderpokjes plaats hebben.

§. XIII.

(*l*) *ibidem loci* n°. 2.
(*m*) *ibidem loci* §. 593.

§. XIII.

En wanneer men, naar de Leering van den grootſten bevorderaar der Leerſtellige Geneeskunde, daar by voegt den gulden ſleutel van de wederzydſche of beurtelingſe werkinge of gemeenſchap, die de uitwendige oppervlakte des Lighaàms heeft met de inwendige, namelyk de holligheid der darmbuis, en overal waar uitwaaſemende vaatjes of buisjes eindigen, klimt het denkbeeld ſteeds hooger; en geeft een klaarder bevatting van het uitdryven, het wederkeeren, t'onderbrengen of verminderen van het ſmet. Om dit eenigſins duidelyker te begrypen, moet men weeten, dat de Slagaderen, die het bloed van het hart door het gantſche Lighaam heen voeren, (om van de inmondingen (*anaſtomoſes*) die zy met malkanderen maaken niet te ſpreeken) driezins eindigen: of 1) in de aderen, die het bloed, van deſſelfs fynſte deelen beroofd, weder naar het Hart en de Longen ter ververſchinge en bewerkinge te rug dryven: of 2.) in uitwaſemende buisjes (*vaſa*

exhalantia), waar van de meeste in de huit en de holligheid der Darmen eindigen, schoon alle inwendige hollighееden en ingewanden, die in dezelve vervat zyn, by voorbeeld het Hart, de Longen, zoo ook die in de buiksholligheid gelegen zyn, daar een meerder of minder aandeel van hebben: en 3.) eindelyk in afscheidende werktuigen (*organa secretoria*), hoedanige zyn de klieren en ingewanden, hoewel in maaksel van die onderscheiden, nogtans in werking met dezelve overeenkomende. En daar ligt aan het wel bezeffen en onderscheiden van dit Leerstuk zoo veel gelegen, dat van het zelve de ontknooping van de moeilykste waarneemingen, de klaare bevatting van de meeste *perturbationes criticæ* (belemmeringen by de scheiding der ziektens), en het waare geheim van het gelukkig behandelen der Natuurlyke, zoo wel als der konstig ingeënte Kinderpokjes, afhangen.

§. XIV.

Laaten wy nu met een woord de werkzaame Natuur, volgens de gelegde gronden

(*) HIPPOCRATES *Lib. Epidemior.* VI. Sect. III. n°. 1.

den (§. XII & XIII.), overeenkomstig de samenstelling des menschelyken lighaams, op 't spoor volgen. Immers leert de dagelykſche ondervinding de natuurlyke oplosſing in den vollstrekſten zin; en de bewyzen zyn hiervan meenigvuldig. De groote BOERHAAVE zegt hier omtrent: *Morbus Variolosus sæpe fit sine Variolis:* „ de Pokziekte „ heeft dikwyls plaats zonder pokjes" (*o*) en ter verklaring van dit zyn gezegde, beroept hy zig op SYDENHAM, als die gedurende al den tyd van zyne practyk, wanneer de Kinderpokjes algemeen heerſchten, waargenoomen heeft, dat in veele Zieken, die met het pokſmet aangedaan waren, de stof zoodanig verdunt en onzigtbaar t'ondergebragt wierd, dat de ganſche voortgang zonder ontsteeking of verettering ten einde liep (*p*). En betreffende den tweeden uitgang (§. X. 2.) ontbreeken 'er ook geen natuurlyke exem-

(*o*) *Aphorism. de cognosc. & curand. morb.* §. 1393.
(*p*) *Praxis Medica* Tom. V. pag. 309. Meer exempelen van dit ſoort, vind men aangeteeckent in de doorwrogte en leezenswaardige Verhandeling onder Voorzitting van Wylen den doorgeleerden RÖEDERER onder den tytel van *Tentaminum & observationum de Morbo Varioloso Satura.* te Göttingen 1762. door P. G. HENSLER verdedigt pag. 43. ſq.

exempelen. Hoe meenigmaalen heeft men de *Kinkhoest* in dezelve huizen, en met de Kinderpokjes verwisseld gezien (*q*). De oplettende SYDENHAM werd gewaar, dat de *Roodeloop koorts* van A°. 1668. een suivere *Pokkoorts* was, en gelukkig op dezelve wyze als de Kinderpokjes behandelt werd; en dat zy in tegendeel door andere middelen te keer gegaan wordende, veranderde uit haaren ligten in eenen doodelyken aart (*r*). Daar de derde uitgang by wyze van *crisis* veeltyds aan meenigvuldige veranderingen onderheevig bespeurd word; hoedanige zyn Petechien, Roodvonk, Maselen; gelyk deeze door konst weder in Pokjes kunnen veranderd worden (*s*). En betreffende eindelyk de wederkeering van de stoffe die door de natuur bewerkt is, of die door zwakheid blyft hangen, en in plaats van uit-

(*q*) Men zie de waarneemingen van HUXHAM, ROSÉN en anderen. Deezen winter heb ik in een kraamkindje van eenige weeken, na een kinkhoest, de Kinderpokjes behandelt, die zeer zagt waaren.

(*r*) *Opera universa* Sect. III. cap. III. p. 162. & seqq.

(*s*) MEDICUS von ausrott. der Blattern. *Geneesk. Biblioth.* 1 Deel 4 Stuk. pag. 701. Vergeleken met de werken van MORTON, HUXHAM, LUDWIG, LIEUTAUD, DE HAAN en anderen.

uitgedreeven te worden, ſamengeſtelde deelen of ingewanden bezet; de dagelykſche practyk levert daar van te veele en beklaaglyke gevallen op. Weshalven het waare heil alleen in de oplosſing en uitdryving van het ſmet, voor en al eer de Natuur daar op de rypmaaking begint, zoo wel in de Natuurlyke als konſtige Pokjes, ten duidelykſte blykt gelegen te zyn. Want dooſt men dit gif uit, dan is die gevaarlyke bewerking niet noodig.

§. XV.

Daar nu de Natuur als voorlicht, door de mogelykheid der oplosſinge aan te wyzen, zoo is het immers geoorlofd, dezelve door de konſt na te volgen; 't geen zonder veel omweegen en alle de tydperken van oploſſen te doorloopen, daagelyks in de gelukkige verminderinge der Pokjes, onder eene geſchikte behandeling ten duidelykſten kennelyk is. Meer dan eens heb ik, gelyk de Baron DIMSDALE (*t*) door ontbindende mid-

(*t*) *Verhandeling van de tegenwoord. manier van Inënting* &c. p. 121. 26e. Waarneeming.

middelen Pokjes zien verdwynen, die, in het aangezigt en op de hand, reeds te voorschyn gekomen waren.

§. XVI.

Dit nu (§. IV.—XV.) tot een grond gelegd zynde, zal het onderzoek der *Voorbehoedinge*, en de mogelykheid derzelve, op de natuur der ziekte en den aart der werkinge van 'sMenschen lighaam gevestigd, des te klaarder blyken.

§. XVII.

Het heeft inderdaad aan geene voornaame Mannen ontbroken, die, overweegende de woede deezer byzondere Ziekte en het geweld, dat zy, meester gelaaten zynde, heeft, mitsgaders de zwakke en veeltyds vrugteloose poogingen, die men als dan aanwendt, op middelen zyn bedagt geweest, om dezelve, voor dat het gevaar daar was, in de geboorte te stuiten (§. I—III.), en den verderen voortgang te beletten.

§. XVIII.

Behalven den onsterfelyken BOERHAAVE (§. X.), hebben reeds andere beroemde Geneesheeren deeze zaak behartigt, als: FRANCISCUS ANTONIUS (*u*), PARACELSUS, VAN HELMONT, GLAUBER (§. XXII.), BOHNIUS, ETMULLER, SPIESSIUS (§. XXXVIII.), en veele andere Scheikundigen (§. XXXIV.): insgelyks WALDSCHMIT en DOLÆUS (§. XLIII. 11. 2.). En mogelyk op des eersten grond LOBB (*v*), DE LA METRIE (*w*) HILLARY (*x*). Op het voetspoor van KANTWEL en LOBB, VARNIER (*y*). Allergelukkigst de Ridder ROSEN VAN ROSENSTEIN (§. XX. XLIII. 11. 1.) (*z*), en nog onlangs

(*u*) *Panacea Aurea* &c. Hamb. 1598.

(*v*) *Traité de la petite Verole traduit de l'Anglois.* Paris 1749. Tom. I. §. 572. Tom. II. §. 639. & seq. De Engelsche uitgave heb ik niet kunnen magtig worden.

(*w*) *Oeuvres de Medicine.* Berlin 1755. *Obs.* VI. pag. 288.

(*x*) *Essay on a method of curing the S. P. by resolution, in Practical Essay on the S. P.* London 1740. pag. 141. sq. *& in the same* P. ESSAY. chap. VI. p. 55. sq.

(*y*) *Journal de Medicine.* Août. 1756.

(*z*) Der Kön. Schwed. Acad. der Wissensch. abhandl. auf das Jahr 1751. XIII. Band. pag. 32. *Uitgezogte Verhandelingen* II. Deel. pag. 348. en *Handleiding tot de kennis en Geneesing van de ziekten der Kinderen.* pag. 282.

langs met geene mindere naauwkeurigheid de Heer MEDICUS (*a*). Gelyk ter volkomen uitroejinge door de konstige mededeeling onder behoorlyke voorzorge de Hoogleeraar KRAUSE (*b*), Dr. RAST de Zoon (*c*) en de onvermoeide Heer MATY (*d*). En mogelyk is het niet buiten waarschynlykheid, zoo ver de gedenkschriften over deeze Ziekte bekend zyn, dat dit reeds in beide opzichten door de Arabieren zelve ondernoomen is (*e*). Ook is het my nog niet duidelyk gebleeken, dat derzelver pogingen alle te vergeefs in het werk gesteld zyn; waarom men niet met gelyken yver zoude voortgaan in de uitroejinge der Kinderpokjes, niet alleen te wenschen (*f*); maar ook daadelyk de Vermindering en Verzagting

(*a*) *L. c.* pag. 697. & II. Band pag. 715. *Geneesk. Bibl.* IV. Deel. 3 st. pag. 502.

(*b*) *De Variolarum exstirpatione insitioni substituenda.* Lips. 1762. Respondente F. G. BEER.

(*c*) *L. c.* en onder §. XLIII. II. 1.

(*d*) *Medical Observations an Inquiries* Vol. III. pag. 287. *Geneeskund. Bibl.* VI. Deel. 2 st. pag. 268.

(*e*) Het geen beneden omstandiger blyken zal.

(*f*) RICHARD *Tentamen juvenile de Variol. exstirpat.* &c. Monsp. 1764. *Geneesk. Bibl.* II. Deel. 3 st. pag. 560.

ting voor mogelyk te houden (*g*) en tot meerder volmaaktheid te brengen.

§. XIX.

De alles doorzoekende BOERHAAVE leeraarde uitdrukkelyk: *Stimulus videtur auferri posse correctione per specifica ita dicta, vel methodo universali antiphlogistica.* d. i. „ Het smet schynt te kunnen weggenoomen „ worden door middelen die daar toe een „ specifike kragt hebben, of door een alge„ meene Geneeswyze tegen de ontsteeking." Het *Specificum* agte hy gelegen te zyn in het *Spiesglas* en de *Kwik*, want hy zegt:

In stibio & Mercurio ad magnam penetrabilitatem arte deductis, nec tamen acrimonia nimium corrosivis, sed bene unitis, ut quæramus, incitat horum aliquando successus.

Eenig gelukkig voordeel in het Spiesglas en het Kwikfilver, door de konst, zonder nochtans door al te bytende zuurigheid, maar wel vereenigd, tot eene groote doordringbaarheid gebragt zynde, wekt ons op om in het zelve zulk een specifik middel te zoeken.

En

(*g*) LE HOC *l'Inoculation de la petite Verole renvoyée a Londres* l'Haye 1764. *Geneesk. Bibl.* II. Deel. 3 st. pag. 573.

En ter verklaaring van deeze woorden, heeft men uit s'Hoogleeraars mond het volgende opgeteekent

Omnes Chemici norunt, Mercurium omnes exulcerationes tollere; ſic enim ſi caput ulceribus ſcatet, tum Emplaſtrum de Ranis cum mercurio pedibus applicatur & caput ulceribus liberatur; ſimile quid in Antimonio eſſe videtur; Verum cum tot adverſarios hujus uſum improbantes habuerim, in hujus uſu non continuavi, ergo hanc rem felicioribus indagationibus relinquo (*h*).

Alle Scheikundigen weeten, dat de Kwik alle verzweeringen wegneemt; want wanneer het hoofd met zweeren bezet is, dan word [alleen] een pleiſter van de Kwikvorſchen-zalf aan de voeten gelegt, en het hoofd word daar door van de zweeren bevryd; daar ſchynt ook iets dergelyks in het Spiesglas te zyn, maar vermits ik zoo veel tegenſtreevers gehad hebbe, die dit gebruik afkeurden, ben ik daar meede niet voortgegaan, waarom ik deeze zaake voor gelukkiger onderzoekeren overlaate.

De wydberoemde Hoogleeraar GAUBIUS is ook gewoon in zyne jaarlykſche *Pathologiſche* Leſſen deeze plaats tegen de berispingen van den anderzints vermaarden Lyfarts MEAD, den onſterflyken BOERHAAVE als

(*h*) *in Aphorism. de cogn. & cur. morb.* §. 1389. l. c.

als eenen dooden Leeuw aanvallende, te verdeedigen (*i*). Maar laaten wy deeze zaak hooger ophaalen.

§. XX.

De Zweedſche Lyfarts ROSEN VAN ROSENSTEIN, van deeze zaake handelende, zegt: *waarſchynlyk kan hem* (te weeten BOERHAAVE) *dit een en andermaal gelukt zyn, doch herhaalde proeven konnen de zaak by hem onzeeker gemaakt hebben; alzoo hy anders als een openhertig man, voor zynen dood eene zoo groote ontdekking algemeen en bekend gemaakt zoude hebben.* (*k*) Uit de onbevooroordeelde beſchouwing der duidelyke woorden van den Heere BOERHAAVE (§. XIX.) ſchynt dit niet te blyken, naardien hy zyne gedachten onderſcheidelyk heeft voorgeſteld, aangaande het nut van zoodanig een middel, zonder het moedeloos op te geeven; terwyl hy alleen van het zelve ſchynt afgezien te hebben, om zig niet teegen den algemeenen ſtroom van denken en practizeeren aan te kanten.

Im-

(*i*) *Inſtitut. Pathol. Medicin.* §. 499.
(*k*) *Handleiding tot de ziekten der Kinderen*, pag. 275.

Immers bewyſt het niet genoeg, wanneer die begaafde en geoeffende Schryver de Exempelen van navolginge in de Geneesheeren te *Philadelphia*, tot ſtaaving van zyn gezegde bybrengt: in teegendeel ſchynen dezelve de waarheid, van het geen de Heer BOERHAAVE daar omtrent leerde, meer te bevestigen. Ten minſten ſchynt de gelukkige uitkomſt getoond te hebben, dat deeze Heeren niet in het *genus*, maar in de meerdere en zuiverder bereiding, zoo als beneeden omſtandiger zal aangeweeſen worden (§. XXV.), van het gevoelen van den Heere BOERHAAVE afgeweeken zyn. Dus luiden dezelve: *Hier door zyn de Geneesheeren te Philadelphia buiten twyffel bewogen geworden, om aan hun, die zy inenten om den anderen avond een weinig Mercurius dulcis, en Antimonium diaphoreticum, en om den anderen morgen een gedeelte van het* PULVIS CORNACHINUS, *en eindelyk het* SULPHUR AURATUM ANTIMONII *met een gedeelte* MERCURIUS DULCIS *vermengd, in te geeven. Hoe vermeetel deeze onderneeming ook zy, zoo hebben de genoemde Geneesheeren egter het genoegen gehad, dat, onder*

zeeven-

zeevenhondert ingeënten, alleen één geſtorven is. Men zie KIRKPATRIK *Analyſis* p. 329. (*l*). Van dezelvde waarde ſchynt de aanhaaling van LOBB te zyn. De Heer ROSENSTEIN zegt hier omtrent: *De oude Godvrugtige Geneesheer* LOBB *ſloeg geloof aan beide de begrippen van den Hoogleeraar* BOERHAAVE, *en meende in den* AETHIOPS MINERALIS *een middel gevonden te hebben, in ſtaat, om de natuur van het vergift der pokken zoo te verminderen, of het zelve, ſchoon met het bloed vermengd, zoo te verdunnen, dat het niet in de huit zou behoeven te rug te blyven en pokken te verwekken, maar gemaklyk uitwaaſſemen konnen. Daarom liet hy, toen de pokken in zwang gingen, en hy om raad gevraagd werd, alle morgen en avonden den* AETHIOPS MINERALIS *met bloem van zwavel vermengd, inneemen, en voor het overige eene goede leevenswyze houden. Hy verzekert, dat verſcheiden, die niet voor hy konden, hy Lyders te zyn, die de pokken hadden, daar door, voor ditmaal, de beſmetting ontkomen*

(*l*) *Deſelve*, pag. 276.

men zyn, en dat eenigen die besmet waaren, goedaartige pokken gekreegen hebben. Hy gaat zelfs zoo verre, dat hy vertrouwt, met dit poeder dikwyls ingegeeven, de pokkoorts in den eersten tyd te kunnen verstikken, en het aangestooken bloed zoo te veranderen, dat het vergift der pokken geen vat op het zelve hebbe, maar, deels uitwaassemc, deels met de pis afgedreeven worde. Dit laatste bevestigt hy egter niet met eenige waarneemingen (*m*). En van zyn eige waarneemingen spreekende zegt hy: *Ik houde het wel voor goed, den Aethiops tot sestien, twintig of dertig grein, tweemaal daags, na verscheidenheid der jaaren, te laaten gebruiken: maar drie ongemakken koomen daar by voor;* 1. *Valt het aan een kind moeilyk, denzelven in te neemen, indien hy niet met hooning vermengd is;* 2. *Zoo hy, die denzelven inneemen wil, tot den loop geneigd is, dan gaat de Aethiops geheel en al met de afgangen weg, wanneer niets van denzelven in het bloed komt, en by gevolg kan hy het vergift der pokken niet afweeren, nog deszelfs werking beletten; ten* 3.

(*m*) *Dezelve*, pag. 279.

ten 3. Is men in tegendeel onderworpen aan verſtoppinge, dan kan dit poeder, gelyk de ondervinding leert, gemaklyk eene kwyling veroorzaaken: Deeze kan men egter voorkomen, als de Aethiops met een zagt afdryvend middel en wat Campher vermengd word. In deezen opzigte ziet men, dat de Pillen van den Heere BELLOSTE *insgelyks een Voorbehoed-middel zyn konnen* (*n*).

§. XXI.

De *Aethiops mineralis* is dan niet geheel vrugteloos gebruikt in deeze zoo algemeene ziekte, en het ontbreekt aan geen verdere bewyzen om dit nader te beveſtigen. Zoo getuigt WINTER, dat door de *Aethiops mineralis* in een genoegſaame doſis gegeeven, de eruptie der pokjes in een kind reeds is geſtuit, en dat die reeds uitgekoomen waaren, wederom verdweenen zyn (*o*). Diergelyke vind men by SCHUSTER, zeggende: *dat de Regulus* (hy ſpreekt van de

(*n*) *Dezelve, op dezelvde plaats.*

(*o*) ROUPE, *Brief over het geheim der Suttonianen, Gen. Bibl.* IV. D. 2 St. p. 392.

de *Regulus antimonii medicinalis*) *dien sommigen meenen niet in de Chylvaaten in te gaan, als ook de Aethiops mineralis en antimonialis middelen zyn, welke verdienen, dat 'er de kragten van beproefd worden tegen zwaare en zeer hardnekkige kwaalen, kan ik door de ondervinding verzeekeren. De gezegde middelen zyn van zoo veel kragt, dat door een voorzigtig gebruik derzelver de Kinderpokjes veel gemaklyker worden gemaakt; want zy dringen door in 't binnenste des Lighaams, in de verborgene schuilhoeken, en verbeeteren de stoffe, die tot een kwaaden aart van verzweering gelegenheid zoude geeven* (*p*). Uit vergelyking egter van andere plaatsen in de werken van dien grooten Geneesheer is klaar af te neemen, dat deeze wydberoemde Hoogleeraar, dit middel, 't welk hy voor een kragteloos geneesmiddel hielt (*q*), en daar in van CARTHEUSER, HUNDERTMARK en TRILLERUS (*r*) gevolgd is, niet beoogt hebbe.

(*p*) *Nov. Act. Phys. Med.* Vol. II. App. p. 252. §. XV. of *Uitgez. Verhand. VIII.* p. 538. no. 15.

(*q*) *Oper. Chemic.* part. III. proc. CC. pag. 493.

(*r*) *Dispensatorium Pharmaceuticum universale* &c. Francof. ad Moen. 1764.

hebbe. Dat egter dit middel zoo kragteloos niet zy in de uitwerking, als het denkbeeld hier omtrent *a priori* (van vooren) mogte opgeeven, ſchynt eenigermaten uit deſſelfs ſamenſtel te kunnen en moeten opgemaakt worden; zoo als men beneeden omſtandiger zal aanwyzen, als beſtaande uit Kwik en Zwavel; van welke de Kwik niet zoodanig vernietigd word, of zy is nog vermoogende eene *Salivatie* te doen voortkoomen; gelyk, wanneer dit mengſel met een vergrootglas beſchouwd wordt, de Kwikbollen zig ook duidelyk vertoonen; terwyl het ook aan geen Waarneemingen ontbreekt, welke deſſelfs uitſteekend nut ten duidelykſten beveſtigen. Zoo gewaagt ROEDERER van een geneeſing van *parotides* (*s*); SCHUSTER van ſtuipagtige Colykpynen op zeekeren tyd wederkomende enz. (*t*); insgelyks BLOM die de *Aethiops antimonialis* zonderling in de *Lepra* aanpryſt: (*u*) om door geen andere veelvuldige aanhaalingen den

(*s*) *Act. Phyſ. Med.* Vol. I. obſ. CCXXII. pag. 496.
(*t*) *In de aangehaalde plaats*, not. p. 40. no. 16. §. XVI.
(*u*) *Geneeskundige Bibliotheek*, VI. Deel. III. St. pag. 553.

den Leezer te vermoeijen. Daarom heeft de beroemde Scheikundige F. HOFFMANN dit middel naaſt het *Aurum Diaphoreticum* & *Mercurius diaphoreticus jovialis* geſteld (*v*). Eindelyk blykt het ten allerklaarſten uit de woorden in den aangehaalden text zelve (§. XIX.), dat de Heer BOERHAAVE het *Specificum* niet achte gelegen te zyn in de *Aethiops mineralis*, maar in het *Antimonium* en *Mercurius*, door de konſt tot eene groote doordringenheid gebragt, zonder nogtans door een ſcherp zout te bytende te worden; gelyk het ook in de verklaaring van deezen text uit zynen monde opgeteekend is. Daar nu deeze Hoogleeraar het Spiesglas uitdrukkelyk noemt, en deſſelfs naauwkeurige bereiding daar by voegt, zoo is het klaar, dat het tegengift tegen de pokjes by hem in het zelve ſcheen gelegen te zyn. Eene zaake eener aandagtige naſpooringe dubbel waardig.

(*v*) *Obſervat. Phyſico-Chymicar. trias.* Diſſ. III. *de Mercurio* Theſ. XXIII. *M. R. S.* Tom. IV. pag. 587.

§. XXII.

§. XXII.

De Geneeskundige Geſchiedrolle raadpleegende, vind men al vroeg, dat het *Antimonium* en de *Mercurius* in moeilyke en beſmettelyke ziektens gebruikt zyn, (*w*), en Scheikundige berei-

(*w*) Ten aanzien van het *Antimonium.* „ Antimonium plurimi doctores medicinæ venenum eſſe „ opinantur; ſi itaque venenum eſt, DIOSCORIDES „ male fecit, quod in collyriis exhibuerit, maleque „ fecerunt ARNOLDUS DE VILLA NOVA, & NICOLAUS „ MYREPSUS, quod in caſtoreo pro antidoto contra „ vertiginem, paralyſin apoplexiam adhibuerint; maleque quoque ANTONIUS SNEBERG in cathalogo „ medicamentorum ſimpl. *peſtilentiæ adverſantium* „ docet, tuto in quantitate pauca aſſumi poſſe, „ Chemico more præparatum; male quoque MATHIOLUS laudat & *Bononienſes* male etiam, quod „ videlicet in morbis melancholicis eodem utuntur. „ Hos viros eſſe prudentes & doctos, nec non in „ medendi arte exercitatos, nihilque tamen uſurpare „ certum eſt. ”

„ MATHIOLUS ait *peſtilentiæ venena adverſari;* item „ febrim tertianam, quartanam & quotidianam abigere, ſtomachoque laborantibus, nec non coeliacis prodeſſe, *nam ſtomachum a vitioſis humoribus* „ *purgat.* Ergo ſalutiferum medicamentum auctoritate GEORGII GALLI SNEBERGENSIS, medicorum „ *Bononienſium*, DIOSCORIDIS, MYREPSI. Ratio eſt, „ *quia venena expellit.* Quid præſtantius eſt floribus „ Antimonii? quid oleo ejus dulcius? quid eſſentia „ extracta felicius, laudabilius ac utilius. ” Al het welk

bereidingen uit dezelven, tegen het geweld der Kinderpokjes aangepreeſen en gebeezigd. PARACELSUS en VAN HELMONT betragten de voornaame indicatie deezer ziekte in het ſtillen van den *Archæus*, (*x*), 't welk zy verkreegen door hunne zuiverende *Arcana*, waar in de *Mercurius Diaphoreticus* geen het minſte deel hadde, en VAN HELMONT beroemde zig met eene gifte van den zelven alle koortſen te kunnen overwinnen (*y*). GLAUBER beroemde zig door zyne *Panacea* het Pokſmet by de geboorte geheel te kunnen uitdryven, dat het zelve in het toekomende geen

welk PARACELSUS, op die zelve plaats, met een ampele omſchryving, te breed om hier mede te delen, beveſtigt. *Theatr. Chemic.* Vol. I. pag. 616. Alwaar van den *Mercurius* pag. 599. gezegt was: „ *Etiam peſtilentiæ, nimirum præſervando curandoque* „ *adverſatur.*"

(*x*) De *Archæus* van deezen was niet anders dan het ἐνορμῶν van HIPPOCRATES. Vid. CASTELLI *Lexicon* pag. 73. en dit, het zelve met dat wy te vooren §. XII. 1. van de werkzame Natuure verklaart hebben. En het is wel degelyk opmerklyk, dat deeze Scheikundigen op die zelve wyze gehandelt hebben, gelyk wy aan het einde van deeze *Proeve* zullen zien, dat de *Voorbehoeding der Kinderpokjes* eigentlyk beſtaat in het *tegengaan van de Koorts, en het vroegtydig t'onderbrengen van het Smet.*

(*y*) DOLEI *Encyclopæd. Medic. Dogmat.* Lib. IV. §. XIII. pag. 436.

geen nadeel toebragt. Want dus luiden zyne woorden:

Et non tantum convalescunt infantes, usurpato hoc medicamine, sed repurgantur etiam à primo fermento, quo ab utero infecti sunt, ut in exanthemata & variolos, faciem sæpenumero valde deformantes horridamque reddentes, raró postea indicant, sicuti revera affirmare possum, ex quo tempore hoc medicamentum possideo, septem liberos una matre mihi natos, quibus illud exhibui, adhuc vivere recteque valere, nullumque illorum huc usque variolis aut exanthematibus vexatum fuisse, nec ut spero in posterum vexatum iri (z).

En de kinderen worden niet alleen gezond door het gebruik van dit middel, maar zy worden ook gezuiverd van de eerste hef, waar mede zy van den baarmoeder besmet zyn, zoo dat zy naderhand aan uitslag en Kinderpokjes, die het aangezigt zoo mismaakt en affchuwlyk maaken, zelden onderheevig zyn; gelyk ik met waarheid getuigen kan; dat, van dien tyd af, dat ik dit middel bezitte, zeeven Kinderen, my uit eene Moeder gebooren, aan welken ik dit middel gegeeven hebbe, tot heden in leeven en zeer welvaarende zyn, en dat geene derzelven, tot nog toe door de Kinderpokjes of uitslag zyn aangetast, gelyk ik hoope dat dezelve in het toekomende, daar van zullen bevryd blyven.

Het

(z) *Pharmacopœa spagyrica* I. Part. I. pag. 22. Amst. 1654.

Het is onnodig hier ter plaatſe dit byzonder vermogen, als tot een ander Articul van deeze *Proeve* behoorende, te onderzoeken. Het zal genoeg zyn, dat wy van zelfs tot de bron geleid zynde, het Hiſtoriſch en Scheikundig onderzoek van de voorgeſtelde Middelen agtervolgen.

§. XXIII.

De ongeoorloofde handelingen van zeekeren CHRISTOPHORUS FARNNERUS die de ontdekking van dit Geneesmiddel (§. XXII.), voor dertig Ryksdaalders te koop veilde (*a*) hebben GLAUBERUS doen beſluiten om het zelve gemeen te maaken, en van de valſche opgaave te zuiveren (*b*). Het komt overeen met de *Panacæa Connerdingiana* in de *Brunswykſche Pharmacopœa*, waar van men de eer van uitvinding aan GLAUBERUS verſchuldigd is, beſtaande uit Spiesglas en Salpeter, van elks een deel; en zout van Wynſteen een half deel. Men gloeid die, fyn gewreeven zynde, ſamen dat ze vloeijen; de uitgenoomen maſſa, van een leverkleurige gedaante, wordt, van het bovenſte afgeſcheiden

(*a*) *Apologia* GLAUBERI, pag. 20. Amſt. 1655.

(*b*) *Ibidem* pag. 32. ſeq. cum ejusdem *Pharmacop. ſpagyric.* Part. II. pag. 65. &c.

den zynde, gekookt in water; de loog wordt doorgezygd en in dezelve een ontbinding van raauwen Wynſteen met water gedrupt, waar door een geel poeder op den grond gegedreeven wordt, 't welk met ſchoon regenwater moet afgewaſſchen en daarna gedroogd worden (c). Uit deeze *Proceſſus* blykt, dat dit middel een *Sulphur Antimonii*, en wel een verbeterde *Sulphur auratum Antimonii* is; welke tot verſcheiden andere en meer volkomen bereidingen (waar van beneden §. XXV. nader) aanleiding gegeeven heeft.

§. XXIV.

F. HOFFMAN, van dit middel en zyne uitſteekende deugden handelende, beveſtigt desſelfs vermoogen in de Kinderpokjes en kwaadaartige ziektens, zeggende:

In principio variolarum, morborum malignorum, ubi anxietates urgent, in lymphæ vitio ſanguinisque impuritate, ſeri coagulo

Het is van een wonderbaar vermoogen in den beginne der Kinderpokjes en kwaadaartige ziektens, wanneer de benaauwtheeden heevig zyn, in de gebreeken van de waterige

(c) F. HOFFMANN. *Not. ad* POTERIUM. *Pharmac. Spagyric.* Lib.II. Cap.XII. *Op. Supplem.* Tom.I. pag.261.

ac glandularum humoribus, mirifice virtutis est. (*d*)

rige vogten, onzuiverheid des bloeds, stremming der wei en in de verstopping der klieren.

En wat laager pryst hy deezen *Sulphur* in tussenpoosende, sleepende, en najaars-Koortsen zeer aan, en besluit desselfs vermoogen met deeze woorden:

Mirum enim est, quantum se diffundat vis puri ac subtilioris ex antimonio educti Sulphuris etiam in exili quantitate, universum corpus pervadit, & ad remotissimas quoque partes & extimam corporis plagam pertingit (*e*).

Want het is verwonderlyk, hoe verre de kragt van den zuiveren en fyneren Zwavel uit Spiesglas gehaald, zelfs in een kleine veelheid, zig verspreid; zy doorwandelt het gantsche Lichaam, en dringt ook tot de verst afgelegenste deelen, ja tot de buitenste omtrek des lichaams door. Het

(*d*) *Ibidem.* Deeze aanteekeningen zyn 1698. door deezen Schryver uitgegeeven: in zyne Dissertatie *de mirabili sulphuris Antimonii fixati efficacia in Medicina*, en 1699 gemeen gemaakt, vind men §. XIII. dezelve plaats van Glauber wegens het voorkomen der Kinderpokjes in zyne Kinderen; namelyk: „ Curiosum est, quod ceu magnum „ experimentum illud commendet ad Variolas ar- „ cendas & corpus ab ipsis præservandum: id quod „ experientia septem infantum confirmat. " *Oper. suppl.* I. pag. 710. Zoo dat deeze plaats door het tegendeel in de bevinding, toen ter tyd, nog niet wederlegt was. En niet min kragtig vermelt hy wederom daar ter plaatse de deugden van de aangehaalde *Panacea Connerdingiana.* §. XIV.

(*e*) *Not. ad* Poterium, *loco citato.*

Het geen hy verder uit de ondervinding van SCHRADERUS in *Dissertatione de Medicamentorum Galenicorum & Chymicorum necessitate* aandringt (*f*), en dit middel in gelyken graad ſtelt met den *Regulus antimonii medicinalis*, die van het zelve vermoogen is met de *Panacea Connerdingiana.* Van dezelfde deugd en werking is ook het *Sulphur Vigani.* Zoo dat deeze middelen in werkinge niet, dan in meerdere of mindere gifte, van den anderen verſchillen.

§. XXV.

Wel is waar, dat die zelve HOFFMANN insgelyks heeft aangetoond, „ dat de Zwa„ vel uit het Spiesglas van den zelfden „ aart, eigenſchap en ſamenſtel met de „ gemeene zwavel der metaalen zy; en „ in deugd of vermoogen geenzins van „ dezelve onderſcheiden " (*g*); het welk

(*f*) *Ibidem.*
(*g*) *Obſervation. Phyſico-Chemicar.* Lib. III. Obſ. II. pag. 519. *M. R. S.* Tom. IV. 't geen BASILIUS VALENTINUS, VAN HELMONT, BOERHAAVE en GEOFFROY, insgelyks gedagt en beweezen hebben. Conf. & HUXHAM, *Obſervat. de Antimonio.* p. 133. Tom. III.

welk voornamelyk te verſtaan is van die zwavel „ welke uit de *Scorien* van den „ *Regulus martialis* door *præcipitatie* met „ eenen zuiveren ſterken Vitriool-geeſt; „ of byvoeging van *Cinnaber*, en gelyke „ *præcipitatie* met *Spir. Vitrioli*; of door „ ontbinding met *Aqua regia* ofte *Ol. Vi-* „ *trioli* gemaakt wordt, welke eeven eens „ als de gemeene zwavel brand, en „ eenen aan zwavel eigen rook van zig „ geeft; en in een loog, door zuur, wit ne- „ dergeploft wordt, en door een geſchikte „ vereeniging met kwikzilver in een *Cinna-* „ *ber* (Vermilioen) veranderd wordt " (*h*). Maar het is te gelyk ontegenzeglyk, dat niet alle zwavel uit Spiesglas dezelfde zuiverheid bezitte; of niets meer, dan de gemeene in zig bevatte; naardien dezelve dan niet in die kleine gifte zoo veel uitwerking zoude kunnen hebben. En dewyl de vaſte zwavel uit dit halfmetaal, van zeer voortreffelyke uitwerkinge is, en grootelyks van de gemeene zwavel, en die gewoonlyk uit de *Scorien* van het Spiesglas gehaald wordt, verſchilt; zoo zyn de Schei-kun-

(*h*) *Lib. citat.* pag. 520.

kundigen niet onvoegzaam gewoon, dezelve in eene uit en inwendige zwavel te onderscheiden. Maar behalven deeze verdeeling, is 'er nog een oneindig verschil in de Metaalachtige zwavel zelve: gelykerwys uit alle de bereidingen van zwavel uit Spiesglas, zynes erachtens, verre de minste is, het zoo zeer in gebruik zynde *Sulphur auratum antimonii.* Want hy zegt uitdruklyk:

At vèro illud non esse genuinum & integrum antimonii sulphur, sed corpusculis etiam virulentæ substantiæ arsenicalis & regulinæ confertim, primo ex colore illo aurantio, qui a miscela partium mercurialium & sulphurearum ordinario provenit;

Doch dat dit geen zuivere en volkoome zwavel uit Spiesglas, maar dat dezelve veel eer met deeltjes van eene vergiftige *arsenicale* en metaalagtige zelfstandigheid vervuld zy, is zeer klaar af te neemen. Voor eerst, uit desselfs oranje kleur, welke gemeenlyk uit Kwik (*i*) en

(*i*) Veel is 'er getwist over het meetaalagtig gedeelte van het Spiesglas, by sommigen voor eenen *Arsenicaalen*, by anderen voor eenen *Mercuriaalen* aart gehouden, HUXHAM *l. c.* pag. 134. terwyl wederom anderen het zelve voor eene *byzondere aarde* hebben gemeent te moeten aanzien. Men kan met zekerheid zeggen: dat dit wonderbaar gedeelte, of desselfs *regulus*, allerbest met *Aqua regia* (Koninglyk water), zoo ook in andere zuure Scheivogten, ontbonden wordt. Daar nu de *Regulus* (die wel moet onderscheiden worden van den *Regulus antimonii*

deinde ex fumo illo si accenditur, partim rubicundo, partim etiam albo, qui instrumentis ferreis sese opponit, & denique ex virtute summe drastica & emetica hujus sulphuris aurati id colligere clarissime licet (*k*).

en Zwavelachtige deelen voortkomt; ten anderen uit den rook, zoo dra zy aangestooken wordt, deels roodachtig, deels wit, welke zig op de yzere werktuigen vasthegt; en eindelyk uit het heevig braakverwekkend vermoogen van deze Oranje zwavel.

Waar

monii medicinalis, 't geen een uitmuntend geneesmiddel is.) den glans van *Zilver* heeft, verschilt hy nochtans in natuur van het zelve; en wordt ook door het merkteeken van het *Zilver*, 't welk met het teeken van ☾, en het *Antimonium* door ♁, verbeeld wordt, niet uitgedrukt. En vermits het *Aqua regia* het beste Scheivogt van het *Goud*, en teffens ook het bekwaamste voor het *Antimonium* en desselfs *Regulus* is; en de *Regulus Antimonii* het *Goud* zuivert en bewaart, zoo schynt het als eenige verwandschap met het zelve te hebben; vooral, wanneer men aanmerkt, dat, hoe zeer de *Regulus* in uitwendige gedaante na het *Zilver* gelyke, dezelve echter nimmer tot zoo een fyn poeder kan gebragt worden, of vertoont een geele, roode en purpere kleur te behouden; gelyk men zulken gulden aftreksel, in het binnenste van het Spiesglas, gewaar wordt. Wordt de *Regulus* in *glas* veranderd, zoo is het purperagtig; eene eigenschap die aan geene metaalen, dan alleen aan het *Goud*, eigen is, 't welk volgens desselfs vast samenstel, nimmer door het zwaarste vuur, zonder byvoeging van *Zincum*, of alleenlyk door het alles vernielende brandpunt van den brandspiegel, kan verkreegen worden. Mus-

Waar van de reden by denzelven ſchynt geleegen te zyn in het naauwe verband van het zuur met den *Mercurius Metallicus*; want dus antwoord hy, redengeevende van dit geweldig vermoogen, in weerwil van de vereeniging van de zwavel met het metaalachtig gedeelte,

Eſſe

MUSSCHENBROEK *Introduct. in Phyſic. experimental.* §. 1629, 1630. In gulden zwavel veranderd, vertoont hy een purper kleur. Wordt hy alleenlyk geſmolten, en ſalpeter aan zynen waaſſem bloot geſteld, zoo wordt dit met eene geele verwe doortrokken, dat 'er een barnſteenagtige *ſcorie* te voorſchyn komt, welke uit de allerfynſte deeltjes van het *Antimonium* beſtaat. Weshalven het merkteeken van het *Goud* niet onvoegzaam aan het Spiesglas gegeeven is; als in veele opzigten met het zelve overeenkomende; hoewel teffens met eenen woeſten, bytenden en ſcherpen glasagtigen aart voorzien. Dit is ook naauwkeurig door het beeldſprakige uitgedrukt. Want daar ☉ het *Goud*, of de *Zon*, en ✢ iets dat *ſcherp* is beteekent; gelyk door dat teeken in de Scheikunde de *Azyn* wordt uitgedrukt; zoo heeft men het caracter van het *Antimonium*, uit deeze beide vereenigd ♁ ſamengeſteld, en daar door willen aanduiden, dat, offſchoon het *Antimonium* door zyn purperverwe het *Goud* naby komt; het echter onder zich iet ruws en ſcherps, dat zig zeer gemakkelyk mededeeld, 't geen zy, door boven op den *circul* het kruis te ſtellen, verbeelden wilden, verborgen had. Het *Kooper*, insgelyks in glans aan het Goud komende, en ook iet ſcherps in zig hebbende, wordt ook met deeze twee kenmerken, dog op eene andere wyze uitgedrukt; zoo dat de glans eerſt zig voordoende,

Esse quidem utramque antimonii substantiam, inquit, *in Sulphure aurato intima commissura junctam*, *sed quoniam*

Dat de beide zelfstandigheden van het Spiesglas in de Oranje-zwavel door eene naauwkeurige vermenging wel vereenigd zyn, maar dewyl een zuur,

en het scherpe hier achter verborgen zynde, dit met ♀ verbeeld is. De uitwerkingen ook van deeze beide, zoo heele als halve metaalen, beschouwende, vind men insgelyks eenige overeenkomst in die beiden, ten aanzien van het braakverwekkend vermoogen. En zoo ziet men weder enige verwandschap met het koper. Want de *Regulus Antimonii* in een kleine gifte het lichaam medegedeeld, vertoont terstond zyn braakverwekkende eigenschap, en dit is de byzondere aart in het *Antimonium*, ten aanzien van de brooze Metaalen; en daar in komt het ook over een met het koper. Beide deeze metaalen hebben een sterk braakverwekkende kragt, en op wat voor een wyze zy in de Maag gevoerd worden, zetten zy dezelve altoos tot ontlasting naar booven aan, en het *Antimonium* nog meer dan het koper. Want 't zy men de *Calx Antimonii*, 't zy de *Hepar Antimonii*, 't zy de *Tartarus emeticus*, 't zy het *Vitrum Antimonii* ingeeft, zoo doen zy alle dezelve uitwerking. Hier van daan krygt de wyn, 5 à 6 uuren in een beeker uit *Regulus Antimonii* gemaakt, gestaan hebbende, een braakverwekkende kragt, die in den *Regulus* sterk, en niet in het *Antimonium crudum* is. De dagelyksche ondervinding leeraart dit duidelyk: want men kan een vry sterk afkooksel van *Antimonium* laaten gebruiken, zonder iets van die uitwerking te vernemen. De Scheikundige bewerkingen zyn dan noodig om deeze veelvermoogende mynstof tot een heilzaam geneesmiddel te maaken, waar van in den text zelve gehandelt wordt.

De

acidum, nempe acetum, ad præcipitationem usurpatum fuit, inde accidit, ut acidum cum	zuur, namentlyk de Azyn, tot neêrploffing gebeezigd is, gebeurd het, dat het zuur met het Alcali zig famenvoegende, en alzoo in

De Heer Hoffmann was echter van gedagten dat 'er *Mercurius* in het *Antimonium* was, en zegt, die ook, hoewel in een kleine veelheid, en dikker dan de gemeene, uit den *Regulus Antimonii* bereid te hebben. Dit zyn zyne eigen woorden: „ Mercu„ rius vivus fine additione mercurii ex regulo ejus „ pauciſſimus, quique craſſioris conſiſtentiæ eſt, „ quam vulgaris, parari poteſt. Regulus Antimonii „ aliquoties per ſe ſublimatur; deinde cum ſale „ tartari & ſale ammoniaco probe trituratus deſtille„ tur, de novo ſublimetur, ſic tandem abit in mer„ curium currentem, vide plura de hac præparat. „ *in Epiſtola Langelott. ad Naturæ Curioſoſ.* " gelyk hy dit zyn gevoelen omſtandig verdeedigt heeft. Zie deſſelfs *Diſſertatio de Cinnabari Antimonii*, Cap. II. *Oper. ſupplem.* Tom. I. pag. 760. Men zie ook Poterii *Pharmacop. Spagyric.* Lib. cap. XII. in *Oper.* Hoffm. *cit.* pag. 260. C. Musitani *Pyrotechnia* Lib. IV. cap. III. Art. II. pag. 157. *Ephemer. N. C.* D. I. A. III. obſ. 69. pag. 102. ſeq. Eindelyk vind men van P. Franciscus Tertius de Lanis, Tom. III. *Magiſterii Naturæ & Artis*, L. 20. het volgende aangeteekend: „ gloriatur, ſe multoties trium quatuor„ ve horarum ſpatio ex ſingulis Antimonii communis libris tres fere uncias Mercurii vivi obtinuiſ„ ſe, argento vivo quoad externa accidentia prorſus „ ſimilis, quemadmodum legitur in *Act. Eruditor.* „ *Lipſ.* A. 1693. *m. April.* p. 347. conf. Castelli „ *Lexicon.* pag. 497. " Het was nodig dit tot beter verſtand van de aangehaalde plaatſen uit Hoffman, wat omſtandiger uit te breiden.

alcali congrediens, atque adeo in tartari similitudinem transformatum, paulo altius sese insinuaverit mercurialibus sive regulinis stibii corpusculis, ut ægerrime inde divelli possit. Arctissimus enim salium in magisteriis & præcipitatis nexus est, quod videmus in auro fulminante, calce Lunari per Spiritum salis factæ, ita ut aquæ affusio ægerrime ea edulcoret: quare etiam a residuis salinis intra eorum poros particulis ipsorum medicinalis efficacia promanat.

Quam ob rem si velimus in solutione antimonii, per salia alcalina facta, vehementem & drasticam vim infringere, opus est, ut præcipitatio vel sine acido instituatur, vel cum tali, quod arsenicalem

in een gelykſlagtige gedaante van Wynſteen veranderd zynde, zig een weinig dieper in de *Mercuriale* en Metaalagtige deelen van het Spiesglas indringt, zoo dat het bezwaarlyk daar van kan afgeſcheiden worden. Want de vereeniging is zeer vaſt in de *Magiſterien* en *Præcipitatien*, 't geen wy zien in het *Aurum fulminans*, in de *Calx Lunaris*, door geeſt van Zeezout gemaakt, zoo dat het bydoen van water dezelve bezwaarlyk afzoet; waar van daan ook de geneeskragt van de overgebleve zoutagtige deelen tuſſchen derzelver pooren voortkomt.

Indien wy derhalven in de ontbinding van het Spiesglas, door Loogzouten gemaakt, deſſelfs geweldig en ſchielyk vermoogen verminderen willen, is 't noodig, dat de neèrploffing of zonder zuur geſchiede ofte met zoodanig een, 't welk het arſenicale deel van het *Antimonium* verzwakt. GLAUBERUS

antimonii partem enervat. Inductus hac ratione Glauberus loco aceti vini ad præcipitationem usus est temperatiori acido, nempe solutione tartari crudi, & ita obtinuit sulphur paulo mitius sulphure vulgari aurato, cujus virtutes mirifice in operibus suis extollit & panaceam vocat (*l*).

BERUS, hier door bewoogen, heeft zig in plaats van Azyn van een meêr getemperd zuur, namentlyk van een ontbinding van ruwen Wynsteen bediend; en op die wyze heeft hy eene zagtere Oranje-zwavel verkreegen, welkers kragten hy by uitstek in zyne Schriften verheft, en den naam van een algemeen Geneesmiddel geeft.

Ver-

(*k*) *Observ. chemic.* l. c. pag. 520. Volgens BRENDELIUS, *Programm. de Sulphure aurato non vomitorio.* 1757. zoude men een *Sulphur auratum antimonii* bekoomen, die geen braakverwekkende kragt vertoont, nog den stoelgang verwekt, wanneer men een mindere veelheid Salpeter tot verkryging van den *Regulus Antimonii* by de andere te smeltene stoffen voegt; confer R. A. VOGEL *Institutiones Chemicæ* §. 680, 683. ed. 1757. HUXHAM heeft insgelyks aangeweezen, hoe men een zagter *Sulphur auratum* verkrygen kan. l. c. pag. 151, 152. Wyders heeft de Heer JACOBI de braakverwekkende prikkeling van het *Sulphur auratum antimonii*, door het *Sulphur auratum liquidum* tragten te verzagten; aan welke bereiding hy door ondervinding uitsteekende deugden toeschryft. Dit middel, 't welk met weinig verandering een aanmerkelyke verbetering zoude kunnen ondergaan, weet ik, dat volgens de opgaave van den geleerden en beroemden Schryver, echter niet zelden doet overgeeven; waar uit blykt, dat die kragt niet zoo verre in het zelve benoomen is, of het blyft die uitwerking nog behouden, ten zy men het in minder gifte gebruike.

(*l*) *Observ. Chemic.* l. c. pag. 525.

Verſcheide verbeteringen zyn dan ook van tyd tot tyd ter verkryging van eene zuivere zwavel uit Spiesglas te voorſchyn gekoomen. Want behalven de *Panacea Glauberi* en *Connerdingiana* (§. XXIII.), heeft de ſcherpzinnige ETMULLER een zuiverder en voortreffelyker *Sulphur ex Antimonio* verkregen, door namelyk, na de eerſte en tweede *præcipitatie*, de derde met een ſterker zuur, als dat van den *Spiritus Vitrioli* is, te bevorderen; waar door hy, ſchoon in eene geringe veelheid, eene betere en edeler zwavel bekwam (*m*). Een ander bekwaamer *Sulphur* kan men op die wyze verkrygen uit den *Regulus antimonii medicinalis*, in een ſterk *Lixivium aquæ calcis vivæ* gekookt, en door den *Spiritus Vitrioli* gepræcipiteert, welke van F. HOFFMAN (*n*) zoo niet boven de *Panacea Glauberi*,

(*m*) ex F. HOFFMANNI *Diſſert. de mirabili ſulphuris Antim. fixat. in Med. efficac.* §. 15.

(*n*) Deeze heeft weder eenige overeenkomſt met de *kermes minerale*, volgens de manier van HUXHAM, *Obſerv. de Antimon. l. c.* pag. 154. *Comment. de reb. in Sc. nat. & Med. geſt.* Vol. V. p. 593. naar welke de *Antimonium* met *Aqua calcis vivæ* gekookt word, en door een ontbinding van Wynſteen of deſſelfs cry-

beri, ten minſten met dezelve van gelyke deugd gehouden wordt. Dezelve Scheikundige heeft de *præcipitatie* ook bevordert door een *Solutio Vitrioli Martis*, *Limaturæ Martis cum Spiritû Nitri*, of door een *ſolutie* van het Goud met *aqua Regis* gemaakt, waar door wel geen zuiverder, maar met de kragt der Scheivogten bezwangerden *Sulphur* geboren wierd (*o*). VIGANUS ſloeg eenen anderen weg in, en bereide uit de *Scorien* van den *Regulus*, door *Nitrum*, *Sal marinus* en *Antimonium* gemaakt, in een ſterk *Lixivium aquæ calcis vivæ* en dikwyls omgeroerd, ontbonden, een zeer voortreffelyken *Sulphur* (*p*). Op deezen voet ſchynen de wyzen van F. HOFFMAN hervoort gekomen, om zonder byvoeging van eenig zuur uit het *Lixivium antimoniale* een

cryſtallen, of Limoen en Oranjen-ſap *gepræcipiteert* wordt, en in zoo verre komt deeze ook overeen met de *Panacæa Glauberi*, in welke het zelve Scheivogt gebruikt wordt, en een heerlyke *Kermes* uitleevert.

(*o*) *Obſerv. Phyſic. chem.* l. c. p. 525. *Not. ad* POTERIUM, pag. 261. *Diſſert. de mirabil. Sulph. Antim. fix. efficacia* &c. §. 17. pag. 711.

(*p*) *Chem.* pag. 50. *Not. ad* POTER. *l. c. & Disſertatio citat. loco citato.*

een heilzaamen *Sulphur* te verkrygen: neemende *Antimonium crudum*, of nog beter den *Regulus antimonii medicinalis*, daar by doende een gelyke veelheid van *Sal tartari* of ſterk gecalcineerd *Nitrum fixatum*, welk mengſel eenige uuren met zuiver regenwaater gekookt wordt; by de doorgedaane ontbinding doet men ſterk geſatureerd *Aqua calcis vivæ*, welke niet min als eenig zuur, de zwavelachtige zelfſtandigheid uit de vereeniging met het *Antimonium* ontwikkeld op den grond nederdryft, en te gelyk door zyn aardachtig beginſel, terwyl het zig met dezelve vereenigt, zeeker vermoogen, 't welk de ſchielyk werkende kragt van de zwavel (*vis draſtica Sulphuris*) verbeeterd, mededeelt. Welke zwavel, van den Auteur, verre booven de *Panacea Glauberiana*, gehouden wordt; als die zelden, ten zy in te groote veelheid, braaking verwekt (*q*). Eindelyk behoort tot deeze berei-

(*q*) *Obſerv. Phyſic. Chem.* l. c. Diergelyken *Sulphur Antimonii Diaphoreticum* vind in de *Nieuwe Nederduitſche Apotheek* pag. 423. Leid. 1753. dat uit GODFR. RÖTHENS Anleit. zur Chymie/ 't welk als een *Bezoarticum*, dat naauwlyks zyns gelyken heeft, gepreezen wordt.

bereidingen zonder *præcipitatie* met zuuren, de zoo bekende *kermes minerale*, of *Pulvis Carthusianorum*, welks deugd reeds lange vermaard (*r*), en verscheide wyzen van den zelven te vervaardigen bekend zyn (*s*). Ten laatsten kan men hier van geenzins uitsluiten het *Sulphur Antimonii fixatum*, door F. HOFFMANN medegedeeld (*t*). Men moet deeze geenzins verwarren met andere bereidingen van deezen naam, waar van 'er verscheiden onder haaren eigen tytel by de Scheikonstenaars bekend zyn. Aan deeze heeft hy booven allen de voortreffelykste deugdèn toegekend. Wy zullen hier zyne eigen woorden laaten volgen:

Potest etiam ex ipso regulo Antimonii Medicinali, beneficio Lixivii ex calce viva & Sale tartari, per coctionem eximiæ virtutis

Men kan ook door middel van een loog uit leevende kalk en zout van Wynsteen, uit den *Regulus Antimonii Medicinalis*, door kooking een zwavel van uitneemende deugd, en in

(*r*) *Hollandsche Maatschapp. der Weetenschappen*, II. Decl. pag. 32.

(*s*) Men zie het *Codex Parisinus*, F. HOFFMANN, GEOFFROY, De *Pharmacopoea Ultrajectina*, MALOUIN, *dans son Chimie Medicinale*, en anderen.

magisque ſufficienti copia ſeparari Sulphur, quod etiam ſine quadam adjecta alia re ſua ſponte ſe præceps dat probe prius electriandum (tt).

in een meerdere veelheid affcheiden, welke insgelyks zonder byvoeging van eenige andere ſtoffe, van zelve naar den grond zinkt, en wel moet afgezoet worden.

En op eene andere plaats:

Accedimus jam ad medicamentum, quod Sulphur antimonii fixatum eſt, uſu ſecuriſſimum. Sumitur nempe antimonium crudum, vel ejus minera Hungarica, aut regulus antïmonii medicinalis, in quo Sulphur magis recluſum eſt, miſcetur cum liquido penetrantiſſimo, non tamen pure lixivioſo, & ita ſubſtantia ſulphurea diſſolvitur, quæ etiam ſingulari encheireſi, nullo alio interveniente liquore heterogeneo; multo minus acido, in fundo dejicitur, ubi

Wy koomen nu tot het middel, 't welk een vaſte zwavel uit Spiesglas, en allerveiligſt in het gebruik is. Te weeten, men neemt ruuw Spiesglas, of deſſelfs HungaarſcheErts, oftewel den *Regulus Antimonii Medicinalis*, in welke de zwavel meêr ontſloten en verſpreid is; men mengt denzelven met een zeer doordringend vogt, dat echter niet enkel loogzoutig is, en aldus wordt de zwavelachtige zelfſtandigheid ontbonden, dewelke insgelyks door eene byzondere handelwyze, zonder tuſſenkomſt van eenig vreemd, veel min zuurachtig vogt, op den grond gedreeven wordt, al-

(t) *Obſerv. Phyſ. Chem.* l. c. pag. 525.

pulvis coloris obſcure rubicundi apparet, qui aqua puriſſima elotus, & exſiccatus medicamentum noſtrum eſt deſideratum. Injectum hoc carbonibus ignitis, vel crucibulo nullum vaporem tetrum arſenicalem vel Sulphureum emittit, neque invicem coit aut in maſſam funditur, ſicuti hactenus omnia fere recenſita faciunt, ſed manet fixiſſimum ſine ulla ponderis imminutione, tantum quod color tantummodo evadat brunior. Tandem autem ſubminiſtrato extremo ignis gradu, ſive igne vitrificatorio, qualis eſt, qui ex ſolis radiis collectis in vitro prægrandi cauſtico naſcitur, inſtar croci martis vel hæmatitis in maſſam ferro fuſo ſimilem, in auram elevatis vaporibus, colore albis, odore Sulphureis, colliquatur.

alwaar een donker rood poeder zig vertoond, 't welk met zuiver water afgewaſſchen, en gedroogd, ons gezocht Geneesmiddel is. Dit op gloeijende koolen of in eenSmeltkroes geworpen, geeft geenen ſtinkenden *Arſenicalen* of zwavelachtigen damp van zig; ofte loopt in eenen klomp te ſaamen, gelyk die tot heeden verhandelde meeſt alle doen; maar het blyft zeer vaſt zonder eenige vermindering van zyn gewigt, alleenlyk dat de kleur ſlechts maar wat bruinder wordt. Maar eindelyk het vuur tot den uiterſten graad van hitte, ofte gelyk aan dien, waardoor het glas bereid word, vermeerderd zynde, hoedanige door de verſameldе de zonneſtraalen in eenen grooten brandſpiegel ontſtaat, loopt dezelve als Saffraan van yzer of bloedſteen, gelyk aan geſmolten yzer, met in de lugt verheeven dampen van een witte kleur, en zwavelagtigen reuk, in een.

Wat

Quod vires hujus Sulphuris fixati attinet, non possum non hic propria experientia confirmatus affirmare, illud ipsum in chronicis rebellibus, in acutis periculosis auxilium ferre maximum. Primum ejus usum vidi & didici ex viri litteraturæ quidem experte, ast in rebus & operationibus chymicis ac experimentis etiam practicis ad indiviam multorum versatissimo, qui in febribus acutis petechialibus, variolis nec non intermittentibus contumacissimis faustissimo eventu, ubi omnia alia, etiam generosissima fuerunt adhibita, propinavit, & quidem sub duorum vel trium granorum dosi effectum edidit diaphoreticum; quandoque etiam tan-

Wat de kragten van deeze vaste zwavel betreft, zoo kan ik hier, uit myne eigê ondervinding ten vollen bevestigd, verzekeren, dat dezelve zwavel zelfs in hartnekkige sleepende, en gevaarlyke heete ziektens een zeer groote hulpe toebrengt. Deszelfs gebruik heb ik eerst gezien en geleerd, van eenen Heere in de Taalen niet alleen ervaren, maar boven dien in de scheikundige bewerkingen, en in de beoeffenende proefneemingen ten spyt van veelen zeer afgerecht, die dezelve in heete koortsen met uitslag en kinderpokjes, als ook in de hartnekkigste tussenpoozende koortsen, alwaar alle andere, ja zelfs de allerkragtigste middelen te vergeefs gebruikt waren, met eene zeer gelukkige uitkomst heeft toegedient, en zelfs vertoonde zy tot de gifte van twee of drie aasen haar zweetdryvende uitwerking; zomtyds heeft zy ook alleen door de onzigt-

tum per insensibilem evaporationem peccantem caussam exterminavit. Et, quod attentionem meretur, deprehendi in aliquot subjectis, imo in me ipso sum expertus, sudorem ab assumto hoc medicamento per triduum durasse, ita ut hora certa ac stata tempore matutino, ubi primum ipse sudor coepit, magno cum naturæ levamine fuerit reversus, &c. (*t**)

zigtbaare uitwaaseming de kwaade stoffe verdreeven. En ik heb, 't geen opmerking verdient, in eenige onderwerpen, ja ook in my zelven, ondervonden, dat het zweeten door het gebruik van dit geneesmiddel drie dagen lang geduurt heeft, zoodanig dat het zelve op het bepaalde uur des morgens, wanneer het eerste begonnen was, met groote verligting wederkeerde, enz.

Ik heb deeze plaats te meer zoo wydloopig aangehaald, om teffens de edelmoedige ontdekking van dit middel, door een man in de Scheikonst en Geneeskunde zoo beproeft, als wylen de groote F. HOFFMANN was, aan te wyzen. Wie meer van dit middel, de reeden van zyne wonderbaare vastigheid, heilsaame Geneeskragt, en de manier om zig met vrugt van het zelve te bedienen, begeerd, voldoe zelve zyn weetlust in de aangehaalde plaats en ver-

E

(*t**) *Diss. de mirab. sulph. Antim. effic. in Med.* §. 18, 19. pag. 711. *l. c.*

vervolgens. Het is tot het oogmerk van deeze *Proeve* genoeg de onderſcheiden bereidingen van de zwavel uit Spiesglas gezien te hebben; waar uit deeze natuurlyke gevolgen van zelve voortvloeijen:

I. Dat het gemeene *Sulphur Auratum Antimonii*, geene der zuiverſte bereidingen uit het Spiesglas zy.

II. Dat de *Panacea* GLAUBERI, of de wyze om dit *Sulphur* (*u*) te verbeeteren, aanleiding gegeven hebbe tot veele voortreffelyke en vermoogender ontbindende, doch teffens zagtere Geneesmiddelen.

III. Dat het vermoogen der zouten, in het losmaaken van de zwavel uit Spiesglas zeer groot is, en dat de loogzouten booven de zuuren te houden zyn, in het verkrygen van een zuiverder Geneesmiddel.

IV. Dat, van alle de opgenoemden, het geene in het vuur onveranderlyk blyft, en geenen witten damp van zig geeft, als nog, voor het doordringendſte *Sulphur Antimonii*, en teffens zuiverſt Geneesmiddel, uit het Spiesglas, te houden zy.

V. Dat, by wettig gevolg, deeze (IV.), als

(*u*) §. XXV. pag. 58. enz.

als minſt met bytende ſcherpigheid bezwangerd, beſt met de beſchryvinge van den Heer BOERHAAVE overeenkomt; en neevens andere bereidingen door loogen, zonder geweldige *præcipitatie* verkreegen, van uitſteekende vrugt zyn kan, zoo ter voorbehoeding, als voorbereiding tot, en behandeling van de ziekte, waar van deeze proeve handelt, wanneer die plaats heeft. En dat dus

VI. Eene aanmerkelyke verbeetering zoude kunnen gemaakt worden in alle de opgenoemde gevallen (V.), in welken meerendeels het *Sulphur auratum Antimonii tertiæ præcipitationis* gebruikt wordt.

§. XXVI.

De zuiverſte en bekwaamſte bereidingen dan, uit het Spiesglas, tot een Geneeskundig gebruik geſchikt, (§. XXII-XXV.) gezien hebbende, moeten wy alleenlyk nog onderzoeken, waar in die kragt eigentlyk geleegen zy. Het is zeeker, dat deeze onderſcheide zwavels (§. XXV.) iets meer, dan de gemeene (§. XXIV.) in zig hebben, zoo als

men uit de werking derzelver in zeer kleine giften weet. De meermaals aangehaalde F. HOFFMANN heeft dit, met opzet over deeze ſtoffe ſchryvende, dus verklaard:

Dubitare hoc loco quiſpiam poſſet, beneficio lixiviorum per coctionem tantummodo ſulphureum principium antimonii extrahi, relicta ſubſtantia mercuriali, adeoque non tam eximiam ſecundum noſtram ſententiam in hiſce remediis vim contineri. Verum quod non tantum ſulphurea, ſed & regulina pars antimonii in forte lixivium cedat, hujus rei id clariſſimo poteſt eſſe documento, quia tam ex regulo antimonii medicinali, quam pulvere rubicundo, ex lixivio antimonii vel ex calce viva, vel ſua ſponte dejecto, additione carbonum & nitri beneficio fuſionis

Iemand zoude ten deezen opzigte konnen twyffelen, of het zwavelagtig gedeelte van het Spiesglas, door middel van de loogen met kooken alleen maar verkregen wordt, met agterlating van het Mercuriale gedeelte, en of derhalven naar ons voorgeeven niet zulk een uitſteekend vermoogen in deeze middelen geleegen zy. Maar, dat niet alleen het zwavelagtige, maar ook het metaalagtige gedeelte van het Spiesglas, in eene ſterke loog ontbonden worde, kan dit tot een allerkragtigſt bewys ſtrekken, dat, zoo wel uit den *Regulus antimonii medicinalis*, als het roode poeder, uit de loog van Spiesglas of de leevende kalk, of van zelve neêrgelaaten, met byvoeging van houtskoolen en

regulus satis copiosus adhuc adhiberi potest (*v*).

en Salpeter, door middel van smelten een genoegsaam overvloedige *regulus* kan verkregen worden.

Op gelyke wyze, als hy het aanweezen van de *particulæ regulinæ* in de *scorien* met loogzouten gemaakt, beweezen had (*w*). En dit is de weezendlyke oorzaak van de medicinale kragt, die 'er in het Spiesglas gelegen is. Het geen die zelve Auteur zeer klaar aanwyst, als hy deeze groote vraage zoo nadruklyk beantwoord:

Jure itaque meritoque quæstio incidit medica: quænam sint ex antimonio selectiora & singularis efficaciæ, quibus aliquid in medendo præstari possit, medicamentorum genera?

Nos jam hic ingenue & libere profitemur, horum efficaciam in arctiori connubio sulphurearum

Met alle regt derhalven doet zig deeze Geneeskundige vraage op: welke de voornaamste en een byzonder vermoogen hebbende Geneesmiddelen uit het Spiesglas zyn, waar mede men iets in het geneezen der ziektens kan uitrechten?

Wy bekennen hier openhartig en vrymoedig, dat derzelver vermoogen eeniglyk in een nauwere ver-

(*v*) *Observ. Chem. l. c.* pag. 525.
(*w*) *ibidem*, pag. 520.

& mercurialium partium unice quærendam & exſpectandam eſſe. Eſt utique in antimonio, & quidem ejus mercuriali ſubſtantia, validiſſima agendi vis, ſed hæc per ejus conjunctionem cum ſulphure cicurari & manſuetior reddi debet. Ineſt enim ſulphuri minerali eximia & pene ſingularis virtus draſticam & virulentam mineralium vim caſtrandi & temperandi: ita videmus, mercurium omnem præcipitatum, vehementis qui eſt operationis, in pauca etiam doſi, ſola junctione vel etiam ſublimatione cum ſulphure vulgari caſtrari, ut tuto ad ſcrupulum aſſumi poſſit. Summum Venenum, arſenicum, cum ſulphure in vaſe clauſo fuſum, ita enervatur, ut ad drachmam unam

vereeniging van zwavel en kwikagtige deelen te zoeken en te verwagten zy. Daar is gewiſſelyk in het Spiesglas, en deſſelfs kwikagtig gedeelte, een zeer werkzaam vermoogen, maar dit zelve moet door zyne vereeniging met de Zwavel getemd en gedwee gemaakt worden. Want daar is in de zwavel der Metaalen een uitſteekende en ſchier zonderlinge kragt, om het ſchielykwerkend en bytend vermoogen der Metaalen kragteloos te maaken en te maatigen: zoo zien wy dat alle neêrgeploſte kwik, die van eene geweldige uitwerking is, zelfs in eene kleine gifte, door de enkele vereeniginge of *ſublimeering* met de gemeene zwavel zoodaanig verzwakt wordt, dat hy veilig tot twintig greinen toe kan ingenoomen worden. Het Rottekruit, een allerzwaarſt vergift, met zwavel in een beſlooten vat geſmolten, word dusdanig

a canibus sine ulla noxa devorari queat.

Jam in aprico posita est ratio, quare confirmante experientia, antimonium crudum, in pulvere, vel etiam decocto adhibitum, plus virtutis & efficaciæ, quam ullum aliud ex eo medicamentum ostendat, & quam inepte chemici illi agant, qui partem antimonii regulinam variis artificiis a sulphure separare studeant.

Antimonialia igitur medicamenta sine dubio aliis præstant, in quibus Sulphurea & mercurialis substantia intime adhuc juncta & unita, nec dissociata est. Ac tale quid in Regulo Antimonii medicinali, a Leidensi Chymico Margraffio, invento, cujus virtus po-

nig ontzenuwt, dat het zelve zonder eenig nadeel tot een vierde deel loots toe aan honden kan gegeeven worden.

Zoo dat de reeden, waarom het Spiesglas overeenkomstig met de bevindinge, in poeder of in een afkookzel gegeeven, meer deugd en vermoogen, dan eenig ander geneesmiddel toond, uit het zelve bereid, middagklaar blykt; en hoe ongerymd zulke Scheikundigen handelen, die het metaalagtig deel van het Spiesglas door verscheidene konstbewerkingen van de zwavel tragten af te scheiden.

De Geneesmiddelen derhalven uit Spiesglas bereid, overtreffen buiten twyffel de anderen, in welke de zwavelagtige en *mercuriale* selfstandigheid, nog naauw vereenigd en verknocht, en geenzins ontbonden is. En zoodanig iet schynt 'er gevonden te worden in den *Regulus Antimonii* *medi-*

tius laudanda quam contemnenda est, deprehendere licet (x*).

medicinalis, (x) van den Leidschen Scheikundigen MARGRAAF uitgedagt, wiens deugd veel eer aan te pryzen, dan te veragten is.

§. XXVII.

Daar nu het heilzaame of de Geneezende kragt van het Spiesglas gelegen is in de naauwe vereeniging van de minerale zwavel, met het byzonder samenstellend metaalagtige gedeelte (*y*), door het zonder-

(*x*) Men vind een ample *Dissertatie* over dit middel in des Auteurs werken, *in triad. Dissert. Dissert.* II. *De analysi chemico-Medic. reguli antimonii medicinalis*. post *Observ. Chem.* pag. 566. en in deeze zelfde pag. 521 en 524. werwaards wy den taalkundigen Leezer heen wyzen. De Heer VOGEL heeft in een *Programma de varia interque hanc optima conficiendi reguli antimonii medicinalis ratione*, Gotting. 1765. zie *Geneesk. Bibl.* VI. Deel, 2. Stuk. pag. 256. aangetoont, dat die van HOFFMANN, „bestaande uit vier „ deelen *Antimonium* en een deel *Sal tartari* voor de „ beste te houden zy; en na deeze die van SCHULZEN, uit een deel *Nitrum* en vier deelen *Antimonium* „ bereid." Door welke geringe veelheid van *Sal tartari* of *Nitrum* tot het *Antimonium*, de *regulus* zoo veranderd en zoo zagt wordt, dat dezelve volgens deeze wyze in een driemaal grooter gifte, dan het gemeene *Antimonium*, kan gegeeven worden, zonder brakingen of walgingen te verwekken.

(*x**) *ibidem*, pag. 524.

(*y*) Want de *Sulphur* alleen uit het *Antimonium* ge-

derling vermoogen van de loogzouten (*falia alcalina*) in eene juiste evenreedigheid

gehaald zynde, verschilt niet van de gemeene, en den *regulus* te veel los gemaakt, is de werking te heevig. Beide de samenstellende deelen van het *Antimonium* dienen dan in het geneesmiddel saamen te loopen; het *reguline*, om de noodige beweging en prikkeling in de vaste en vloeibaare deelen des lichaams te maaken; ende het zwavelagtige, om het al te sterk vermoogen des eersten te matigen: Want, dat 'er ook een *medicinale* kragt in deeze geleegen is, blykt uit de *infusio vitri antimonii*, in eene kleine gifte, en alleen tot een ontbindend oogmerk (*scopus alterandi*) gegeeven; welke van Huxham met den naam van *Essentia Antimonii* bestempeld, en booven alle andere bereidingen van hem geacht, en met nut in veele ziektens, waar in de voorige gebruikt worden, aangepreesen is. *l. c.* Tom. I. p. 157. & Tom. III. p. 129, 162, 163, 166, 167. Ik heb my ook dikmaal van deeze *essentie* in de opgenoemde gebreeken, en in de Kinderpokjes, met zonderlinge vrugt bedient: echter zoude ik niet durven zeggen, dat ze boven de *Tinctura Antimonii* Hoffmanni *ex Regulo medicinali* te verkiezen ware, in welke alle de hoedanigheeden samenloopen, welke in een geschikt geneesmiddel uit het Spiesglas vereischt worden. Men kan deeze nog zagter maaken, wanneer men, volgens den Heere Jacobi, dezelve, by een genoegzame veelheid Amandelen, met Roosenwater tot de gedaante van een pap gebragt, mengt; die wel onder een kleinst, en daar na, door bydoen van genoegzaam Rosenwater, tot eenen bekwaamen drank maakt, die zonder eenige walging, niet onaangenaam van smaak, in een aanmerkelyke veelheid en langwylig kan gegeeven worden. *Nov. Act. Ph. Med.* Vol. II. obs. LXVII.

 pag. 251.

heid (z) ter ontbinding van het zelve gebeezigd, zonder tusschenkomst van scherpe zuuren; en 'er eene wonderbaare overeenkomst tusschen deeze zuivere en vastgemaakte zwavel uit Spiesglas en den *Regulus antimonii medicinalis* plaats heeft; zoo mag men billyk besluiten, dat deeze bereidingen, onder eene geschikte bestieringe, de

pag. 251. *Comm. de reb. in sc. nat. & med. gest.* Vol. X. pag. 591. Eindelyk kan men uit deeze beschouwingen, de twyffelingen van HOPPIUS, gemakkelyk ophelderen; die van gedagten was, dat het *Sulphur auratum antimonii* geen vermoogen hebben konde om het kwaad der ziekte uit te dryven, en de onbedaarde beweegingen te stillen; gemerkt het *reguline* gedeelte wel prikkelen, maar niet verzagten konde; 't geen in de zwavel moest gezogt worden. Maar, deeze van dezelve natuur met de gemeene zynde, konde hy die kragt daar niet in vinden. Hamburgisches Magazin / IXter Band / pag. 79. XIter Band / pag. 505. *Commentar. de reb.* &c. Vol. II. pag. 478. & Vol. III. pag. 438. Want uit de wederzydsche vereeniging, en de verdoovende kragt van het *Sulphur minerale*, mits de bereiding behoorlyk geschiede, is dit zeer klaar.

(z) Dat het niet evenveel zy wat proportie men houde, kan men omstandig nagaan in de accurate proeven door den meermaals aangehaalden Auteur expres daar toe in het werk gestelt. Zie desselfs *Observ. Chymic. Chemic.* Lib. III. Obs. III. pag. 521. cum HUXHAM *l. c.* p. 160. Behalven dat dit genoeg, zoo wel omtrent de drooge behandeling door vuur, *via sicca* genaamt, als die door vogten, *via humida* geheeten, §. XXV & XXVI. gebleken is.

de meeſte voordeelen in de Geneeskunde te weeg brengen kunnen. Waarom de Heer HOFFMANN dan ook, met de aanpryzing derzelver zyn Hoofdſtuk beſluit, zeggende:

Commendamus itaque majorem in modum, & de meliori, omnibus & ſingulis, qui efficaciſſima remedia expetunt & deſiderant, frequentem & cum prudentia conjunctum horum antimonialium uſum (*a*).

Wy beveelen daarom allen ende een iegelyk, die de kragtigſte geneesmiddelen zoeken en begeeren, het aanhoudend en voorzigtig gebruik van zulke uit Spiesglas bereidde middelen, op het allerſterkſte aan.

Zal men dan, volgens den Heere BOERHAAVE, een heilſaam *tegengift* tegen het *geweld* der *Kinderziekte* uit het Spiesglas bereiden, dan moet het *zonder bytende ſcherpte, doch wel vereenigd, tot eene groote doordringbaarheid gebragt worden.* Waar mede de opgegeevene ten vollen overeen ſtemmen. Want, hoe zeer men zoude moogen denken, dat de Bloem van Spiesglas volgens HELMONT (*flos ſtibii Helmontianus*) (*b*), of de vaſte zweetdryvende antimonie-

(*a*) *Ibidem*, pag. 526.
(*b*) *Operat. Chemicar.* Part. III. Proc. CCXXV. p. 526.

moniebloem van denzelven (*flos ſtibii fixatus*, *Helmontianus*, *diaphoreticus*) (*c*), of het purgeermiddel eindelyk uit deeze vaſte bloemen gemaakt (*Purgans diaceltateſſon Helmontii*, *de ſtibii flore fixato*) (*d*), door den Heer BOERHAAVE beoogd zy, kan men nogtans duidelyk genoeg aanwyzen, dat de eerſte bereiding in zuiverheid niet koome by de opgegeeve zwavel, door zuivere loogzouten verkreegen; vermits na de afwaſſching de braakverwekkende kragt in het zelve nog overblyft, welke in de voorige tot die gifte, waar toe ze vereiſcht wordt, benoomen is, en een allerzagtſt geneesmiddel verſchaft: terwyl dezelfde geneeskragt in middelen van minder moejelyke berei-

p. 526. *Nieuwe Nederduytſche Apotheek*, te Leiden 1753. pag. 438. Men moet nogtans toeſtaan, dat deeze bereidingen vernuftig zyn, en door de verzagting, die dezelve door de herhaalde zuivering, met Brandewyn op dezelve aan te ſteeken, bekwamen, eene merkelyke verbetering ondergingen: gelyk ze ook met vrugt van hun gebruikt zyn, en tot de tegenwoordige verbeeterde gelegenheid hebben helpen geeven.

(*c*) *Lib. citato.* Proc. CCXXVI. en *Het zelve Boek*, op de aangehaalde plaats.

(*d*) *Lib. citato.* Proc. CCXXVII. *Het zelve Boek* p. 439.

reiding op gelyke wyze gelegen is (*e*); en eindelyk, dat de Heer Boerhaave zelve, „ van het laatste middel wel uitsteekende „ en fraaije, doch niet zulke buitengewoo- „ ne en gadeloose uitwerkingen gezien heb- „ be, als de *Auteur*, misschien al te on- „ bedagt, daar van heeft opgegeeven (*f*)."

§. XXVIII.

Het ander middel, dat de Heer Boerhaave aanprees, was de *Kwik*, insgelyks door de konst, zonder byvoeging van scherpe zouten, doch onderling wel vereenigd, tot een groote doordringbaarheid gebragt. Veele zyn de poogingen van voornaame Scheikundigen geweest om dit wonderbaar Metaal, 't welk van Paracelsus voor een van de *vier Hoofdmiddelen* gehouden wierd, waar mede men alle kwaalen konde geneezen, te verbeeteren, door aan hetzelve de schielyk werkende kragt (*vis drastica*) te beneemen, op dat men aldus zonder kwyling dessels vermoogen aan het lichaam zou

(*e*) Conf. van Swieten *Comm. in H. Boerhaave Aphorism.* Tom. IV. p. 377.
(*f*) *Loca* ad litt. *d. citata.*

zou kunnen mede deelen. — Daar toe zyn zoo veele en weinig aan het oogmerk beantwoordende bereidingen te voorschyn gekoomen, dat derzelver getal naauwlyks is op te noemen, en dat de Boeken, van Scheikundige bewerkingen handelende, ten onnutte met dezelve bezwaard zyn. (*g*). — Nadien wy ons tot de voornaamste, en wezendlyk tot ons oogmerk dienende, bepaalen, is het noodig met een woord te melden, waar in de nadeelige kragt van de Kwik geleegen zy, en hoe dezelve best tot een Geneeskundig gebruik bekwaam gemaakt worde.

§. XXIX.

De *vis drastica* van de Kwik is, volgens den Scheikundigen F. HOFFMANN, geleegen „ in eene al te groote beweegbaarheid der „ bolletjes, waar uit dezelve is samenge- „ steld, en in de vaardigheid om de scherpe „ zouten der vogten na zig te neemen: „ door welke vereeniging de voornaamste „ beroeringen, of wanorders, welke het „ ge-

(g) F. HOFFMANN *Differt. III. de Mercurio* &c. Thes. XIV. *M. R. S.* Tom. IV. p. 582.

„ gebruik van ruwe kwikmiddelen volgen, „ voortkoomen ". Waar op hy volgen laat:

Optima igitur ratione instituitur mercurii correctio addita ejusmodi substantia, quæ per se violentiæ expers, apte potest per minimos mercurii globulos ita dispergi, iisque ita immisceri, ut hujus interventu excludatur nimis conferta salium acriorum adhæsio: simulque ita cohibeatur repentinus globulorum mercurialium impetus, ne tamen figatur penitus illorum agilitas & penetrans vis: sed possit impressione constantiore, eaque adhuc satis valida, fibras motrices ad motus expeditiores, sine violentis & noxiis exagitationibus, adigere (h).

De verbeetering van de Kwik wordt derhalven op de beste wyze verkreegen, door byvoeging van zoodanige stoffe, welke in zig zelve geen geweldig vermoogen bezittende, door de allerkleinste Kwikbolletjes bekwamelyk kan verspreid en zoodanig met dezelve vermengd worden, dat door derzelver tusschenkomst, de al te groote op een gepakte vasthegting der scherpe zouten buiten geslooten, en het schielyk werkend vermoogen der Kwikbolletjes teffens zoodanig beteugeld worde, dat nogtans derzelver vlugheid en doordringende kragt niet geheel worde gestuit; maar, dat zy door eene bestendigere en nog genoegzaam kragtige werkinge, de vezeldraaden tot spoedigere beweegingen, zonder heftige en nadeelige beroeringen, zoude konnen aanzetten. An-

(h) *Ibidem.*

Andere hebben deeze eigenſchap in eene *onbekende hoedanigheid* geſteld (*i*).

§. XXX.

De wyze, die men in het werk geſteld heeft om dit heilzaam oogmerk (§. XXIX.) te bereiken, is verſcheiden (*k*), waar van 'er drie tot ons doelwit genoegzaam zyn. De *eenvoudigſte bereiding* is, de ruwe Kwik door bymenging van eene bepaalde veelheid zwavelbloemen, door wryving of vuur (*l*), zoodanig te vereenigen, dat derſelver uitwendige gedaante daar door geheel vernietigd en in een zwart poeder veranderd wordt (*m*). Diergelyke *Mechanyke* bewerking heeft ook plaats met kreeftoogen en ſuiker (*n*). De eerſte

(*i*) C. F. HUNDERTMARK *de Mercurii vivi & cum ſalibus varie mixti ſumma in corpus humanum vi atque efficacitate, &c. Lib. ſingular*, Lipſ. 1754. §. VI. t. pag. 79. ſq.

(*k*) *Ibidem.*

(*l*) *Ibidem*, pag. 41, 42. t. H. BOERHAAVE *Oper. Chemic.* Part. III. Proc. CC. pag. 492. *Nieuwe Nederduitſche Apotheek* pag. 392.

(*m*) H. BOERHAAVE *Oper. Chemic.* Part. III. Proc. CC. pag. 492. *Nieuwe Nederduitſche Apotheek* pag. 392.

(*n*) Dat de *Suiker* een groot *corrigens* zy, kan men

eerste wordt *Aethiops mineralis*, de andere *Mercurius alcalisatus* en *Aethiops albus* genoemd (*o*). Tot deeze *Mechanyke* bewerking kan men ook brengen de manier van

men uit de *Philos. Transactions*, Vol. XLVII. For the Jears 1751 and 1752, pag. 75. *Comment. de reb.* &c. Vol. III. pag. 13. zien. HUNDERTMARK *l. c.* pag. 75. t. was ook van gedagten, dat dezelve het bekwaamste is, om zig met den *Mercurius* te vereenigen; waar door een zoo onderling naauw verband gebooren werd, dat het heete waater het zelve niet scheiden kan. — Of nu het *medicinale* in de naauwe vereeniging van deeze beide lichaamen, ('t welk aanloopen zoude tegen de meening van deezen Schryver, met betrekkinge tot de *Aethiops mineralis* en de *Cinnaber*; in welken beide de Geneeskragt, uit hoofde van het vaste maaksel ontkend wordt,) dan wel in de *vis facchari saponacei vegetabilis* gelegen zy, beslisse ik voor het tegenwoordige niet. — Dit weet ik zeeker, en hebbe daar in genoeg, myne eigene bevindinge te raadpleegen, dat, hoe zeer men de *Aethiops mineralis* voor een kragteloos middel houde, ik van dezelve; met tweemaal zoo veel witte drooge suiker gewreeven, en in die gevallen gebeezigd, waar men gewoon is dezelve met vrugt aan te pryzen, uitwerkingen gezien hebbe, welke ik met de allergeschiktste in gebruik zynde middelen niet bereiken konde. Het zy onder deezen genoeg *cardialgiæ chronicæ*, *colicæ spasmodicæ*, *dolores Pleuritici chronici*, *motus convulsivi*, die het gantsche lichaam aandeeden, enz. genoemd te hebben.

(*o*) *Geneeskundige Proeven en Aanmerkingen door een Genootschap in Edinburg*, III. Deel. pag. 238.

van JOSEPHUS JACOBUS PLENCK (*p*), volgens welke de *Mercurius crudus* door middel van Arabifche Gom met water, zoodanig wordt vereenigd; dat ze onder verfcheiden gedaanten met extracten, balfems, fyropen, zalf en pleifters kan gemengd worden, zonder dat dezelve een kwyling zoude veroorzaaken (*q*). Insgelyks de wyze van JOANNES CHRISTIANUS JACOBI, om zonder eenig ander byvoegzel, dan alleen fchoon regen- of fonteinwater, door eene arbeidzaame wryving van drie dagen, 't afgieten van het zelve, bydoen van

(*p*) *Method. nova & facilis, argentum vivum ægris venerea labe infectis exhibendi,* &c. Vindobon. 1766. *Geneesk. Bibl.* IV. Deel. p. 149.

(*q*) Hoe zeer dit den Heere PLENCK in Oostenryk heeft moogen gelukken, heb ik het zelve hier nooit zoo kunnen verkrygen, of het vereenigde zig met het tin van den leepel, waar mede het ingenoomen wierd, en maakte eene *amalgamatie:* Het is my maar in eenen Lyder gelukt, en niet dan door byvoeging van eene genoegzaame veelheid *campher*, het zelve zonder gevolg van *falivatie* te hebben zien gebruiken; wyl ik in andere gevallen deffelfs gebruik telkens ftaaken moeft, en de beginnende *falivatie* door purgeermiddelen afwenden. confer W. MUNNIKS *Difp. de Lue Venerea, ejusque præcipuis auxiliis; inter quæ illuftriffimi Swietenii & clariffimi Plenckii remedia potiffimum examinantur*, pag. 43. feq.

van ander, herhaling van denzelfden arbeid, eindelyk na behoorlyke doorzakking uit dit water een middel te verkrygen, dat geen ander dan een ontbindend vermoogen, zonder kwyling te verwekken, bezitten zoude (*r*). *Ofte* de *Mercurius* wordt, volgens de allereerst opgegeeve manier, met een genoegzaame veelheid zwavel vermengd, door middel van vuur (*s*) vereenigd, en door enkelde of herhaalde *sublimatie* vastgemaakt en verbeeterd; waar uit weeder, volgens sommigen, zeer nuttige en zagte geneesmiddelen (*s**) gebooren worden: hoedanige

(*r*) *Nov. Act. Phys. Med.* Vol. I obs. LVIII. pag. 228. *Comment. de reb. in sc. nat. & Med. gest.* Vol. VII. pag. 133.

(*s*) HUNDERTMARK *loco citato.*

(*s**) Hoe sterk de Heer HUNDERTMARK, *l. c.* §. VI. a. pag. 41 ad 70. het onvermoogen van de *Cinnaber* heeft tragten te bewyzen, kan het echter niet als eene onmogelyke zaake gehouden worden, dezelve, zoo niet door wryving in een ontastbaar poeder, of herhaalde *sublimatie*, ten minsten door byvoeging van eenig *Sal digestivus*, van zynen *basis* losser gemaakt, tot een zeer bekwaam geneesmiddel hervormt te zien. De Heer BOERHAAVE schynt niet vreemd van deeze gedagte geweest te zyn, wanneer hy in de Voorschriften tegen het Poksmet, het *Nitrum stibiatum* en *Sal polychrestus*, neevens de Zwavelbloemen, by de *Cinnaber* uit *Antimonium* wyslyk

danige zyn de *Mercurius præcipitatus niger, Diaphoreticus ſeu Panacea Mercurialis*, (zwarte neêrgeploſte of zweetdryvende Kwik (*t*), en de *Cinnaber factitia*, Cinnaber of Vermiljoen door konſt gemaakt (*u*): en wat de herhaalde *ſublimatien* tot *amelioratie* of verbeetering van dit ſamenſtel te weeg brengen kunnen, kan men omſtandig door F. HOFFMANN verklaard zien (*v*). De *tweede Claſſe* bevat de verſcheidene ontbindingen en *præcipitatien* door zuure vogten en geeſten, door welke de Kwik van zyne naauwe vereeniging wel loſſer gemaakt, maar

gevoegd heeft. *Mater. Medic.* Sect. 1392. pag. 256. LOBB zag het nut van den *Aethiops mineralis* met byvoegen van Zwavelbloemen alleen; en SCHUSTER met dat van *Antimonium diaphoreticum. Loco citato.* §. XVI. En de Heer JACOBI heeft eene wyze opgegeeven, om door de *Magneſia Vitriariorum* de *Cinnaber* zoodanig te ontbinden, dat zy op de tong ſmelt, en zig tot veele nuttige gebruiken met de vogten van des menſchen lichaam vereenigen kan. *Nov. Act. Phyſ. Med.* Vol. II. Obſ. LXVII. pag. 255. *Commentar. de reb.* &c. Vol. X. pag. 591.

(*t*) *Nieuwe Nederduitſche Apotheek* pag. 384.

(*u*) H. BOERHAAVE, *l. c.* Proc. CCII. pag. 493. *Nieuwe Nederd. Apoth.* pag. 393. HUNDERTMARK, *l. c.* pag. 49. ſq.

(*v*) *Diſſertat. de Cinnabari Antimon.* Cap. IX. *Oper. Suppl.* I. pag. 771. Vergeleken tegen HUNDERTMARK, *l. c.* pag. 86. ſq. uit welke verſchillende opgaaven de proef-ervaren Leezer het waarſchynlykſte kieſe.

maar teffens met nieuwe en meerdere fcherptens bezwaard wordt; welke men wederom op verfcheidene wyzen heeft zoeken te matigen (*w*). Na mate nu dat het zuure en fcherpe in deeze behandeling meêr verzagt en verftompt, wordt het Geneesmiddel meêr of min tot zyn byzonder oogmerk bekwaam. Van deeze bereidingen heeft de Heer BOERHAAVE het *Turbith minerale* (*x*), en den *Mercurius præcipitatus albus* (*y*), by uitneemenheid, en als de befte bereidingen uit de Kwik geroemd. Van het eerfte zegt hy:

Hic pulvis videtur fuiffe, quo ritè ufurpato Paracelfus miraculi præftitit. Id ex libello ejus parvo nofocomio patet (*z*).

Dit fchynt het zelve poeder geweeft te zyn, met het welke PARACELSUS door een voorzigtig gebruik wonderen gedaan heeft, gelyk uit zyn klein Gafthuisboekje blykt,

En

(*w*) HUNDERTMARK *l. c.* pag. 37.

(*x*) *Lib. citat.* Proc. CXCIX. pag. 489. *Nieuwe Nederd. Apoth.* pag. 388. & HUNDERTMARK *l. c.* pag. 34. die van contrarie gevoelen is, meenende dat 'er nog een goed deel bytende fcherpigheid in denzelven overblyft; gelyk men opmaaken moet uit het braaken, de krimping, ftoelgang en geweldige kwyling, door denzelven verwekt. pag. 32, c. 38.

(*y*) *Lib. citat.* Proc. CXCVI, pag. 482. *Nieuwe Nederd. Apoth.* pag 379. HUNDERTMARK *l. c.* pag. 31.

(*z*) *L. c.* pag. 490. *Nederd. Apoth.* pag. 390. HUNDERT-

En hy bewyſt uit de gelukkige gevallen van SYDENHAM deſſelfs zonderlinge nuttigheid; gelyk dit zelfde middel ook eene aanmerkelyke verzagting ondergaan kan (*a*). En wat de andere bereiding betreft, van dezelve getuigt hy:

Pulvis hic rite uſurpatus, eſt forte optimum remedium usque cognitum, quod paratur de Mercurio ad uſus internos: Efficaciter, ſatis tuto, agit. Si cum Sacchari conici triplo conteritur facit panaceam Mercurialem potius dicendam, quam forte alia de Mercurio parata quam laborioſisſime. Quomodocunque enim agunt cum argento vivo, tandem vis ejus radicata pendet impri-

Dit poeder, op deeze wyze bereid, is mogelyk het beſte tot heeden bekende geneesmiddel, 't welk tot inwendig gebruik uit de Kwik vervaardigd wordt. (*b*). Het werkt kragtig en nochtans veilig. Indien het met driemaal zoo veel Broodſuiker (*c*) gewreven wordt, kan men het eerder, dan eenig ander, der aller arbeidzaamſte bereidingen uit de kwik, een algemeen Geneesmiddel noemen. Want, op hoedanig eene wyze ook deeze bewerking de kwik

DERTMARK is van tegenſtrydige gedagten. *l. c.* pag. 35, cum 38, ſq.

(*a*) *Ibidem*, pag. 491. *Nederd. Apoth.* pag. 391.

(*b*) HUNDERTMARK ſtaat dit eenigermate toe, *l. c.* pag. 31, 80, 83.

(*c*) Dat de Suiker denzelven merkelyk verzagten kan

mis a certa copia acidi, quæ adhæret metallicæ parti. Hæc acida vis abundans, extrorſum patens, ſi eſt in mercurio, tum agit fortius, ſed minus tuto. Sed parcior, magisque unita, tum lentius, mitius, ſecurius agit (*d*).

kwik verandere, zoo hangt doch deſſelfs hoofddeugd van een zeekere veelheid zuurs af, welke het metaalachtig gedeelte aankleeft. Welk zuur vermoogen, in de kwik overvloedig zynde, en zig naar buiten vertoonende, dan werkt dezelve heeviger, doch min veilig; maar wanneer het zelve ſpaarſamer en naauwer vereenigd is, zoo werkt zy langzamer, zagter en zekerder.

En om deſſelfs aart nog meer te verzagten, vervolgt hy:

Si pulvis ille vitro impoſitus, igni committitur, & fiſtula vitrea perpetuo agitur, ſicque calcinatur diu, leniter, fiet tam mitis, ut nec alvum ultra ſuſcitet, nec vomitum, ſalivationem vix amplius excitet (*e*).

Indien men dit poeder op het vuur in een glas met een glazen pypje geduurig roerd en lang kalkbrand, dan wordt het zoo zagt, dat het nog afgang, nog braaken, en naauwlyks eenige kwyling meer verwekt.

Van

kan, is uit het voorige, pag. 80. not. *n.* ontegenzeggelyk.

(*d*) *Loco citat.* pag. 483.

(*e*) *Ibidem*, pag. 484. & *Ned. Apoth.* pag. 380.

Van gelyken wordt door byvoeging van nieuw Kwikſilver en herhaalde *ſublimatie* uit den *Mercurius ſublimatus corroſivus* (*f*), de *Mercurius ſublimatus dulcis*, gemeenlyk *Mercurius dulcis* genoemd, voortgebragt: en wanneer de *ſublimatie* ſes of meermaalen geſchied is, ontfangt deeze bereiding den naam van *Calomelan Turqueti*, of *Panacea* van het kwikſilver (*g*). De herhaalde *ſublimatien* zyn hier weder, gelyk by de voorige bereidingen de aanhoudende *calcinatie* of kalkbranding, van dat vermoogen, dat door dezelve dikmaals te herhaalen deeze geſublimeerde zoete Kwik geheel van zyne ſcherpte kan beroofd worden; zoo dat 'er eindelyk niet dan een kragteloos poeder overblyfd. Maar, de *ſublimatie* ſesmaalen, zonder de eerſte van den *ſublimaat* zelve te

(*f*) BOERHAAVE *l. c.* Proc. CXCVIII. pag 486. *Nieuwe Nederd. Apotheek* pag 384. Op wat voor eene wyze men den *Mercurius ſublimatus corroſivus* bereide, zoo is dezelve volgens BOULDUC *Mem. de l'Academie R. des Sc.* 1730. & MACQUER *Elemens de Chymie-Pratique* Tom. I. Chap. VII. VII. *Procedé*, pag. 343. vergeleeken met HUNDERTMARK *l. c.* pag. 25. l. de beſte, die uit het *Turbith minerale* en *Sal marinus* gehaald wordt.

(*g*) *Nieuwe Nederd. Apoth.* pag. 388.

te rekenen, herhaalt zynde, leevert deeze bereiding eene der beste uit kwik bereidde Geneesmiddelen uit (*h*). Meer andere bereidingen, min tot dit oogmerk dienstig, gaa ik stilzwygend voorby (*i*). Het zy genoeg hier in het voorbygaan te melden, dat men den *Mercurius*, gelyk wy boven van het *Antimonium* gezien hebben (*k*), door Vogten heeft leeren ontdoen, en deszelfs

(*h*) HUNDERTMARK *l. c.* pag. 83. b. vergeleeken met pag. 40. waar van de reeden is, dat door het byvoegen van zuiver kwikzilver by den *Mercurius sublimatus*, tot die veelheid als 'er vereischt word, *ibidem*, p. het *acidum salis*, waar mede de *sublimaat* zoo rykelyk voorzien is, *gesatureerd* wordt; en het geen in dit mengzel nog overblyft door de herhaalde sublimatie het zelve vaster en stomper, en als geheel kragteloos maakt.

(*i*) De grootere *Dispensatoria* geeven een meenigte andere op; wy vergenoegen ons de doorwrogte Verhandeling van de Hr. HUNDERTMARK telkens aangehaald te hebben, in welke in een kort bestek genoegzaam alle de Schryvers, welke over de *Mercuriale* bereidingen geschreven hebben, te vinden zyn. En, die eene nette evenredigheid van de zuuren in de opgenoemde onderscheide bereidingen begeert, kan zyn weetlust, niet min voldaan vinden by J. R. SPIELMAN, *in Dissert. Medic. de Hydrargyri præparatorum internorum in sanguinem effectibus. &c. Argentor.* 1761.

(*k*) pag. 54, 57 & 73. in not.

zelfs geneeskragt uit en inwendig aan het lichaam mede te deelen. De allereenvoudigste deezer behandelingen is, den *Mercurius* met koud regenwater te trekken; ofte alleen met het zelve, of met andére geneesmiddelen te kooken (*l*): waar door niet dan een zeeker gedeelte van den *Mercurius* zig ontbinden laat; naardien men op deszelfs gebruik geene zigtbaare werking, ten zy eenige ontbindende kragt, en, naar sommigen, ter dooding van wormen, bespeurd (*m*). En hier in is weder eenige overeenkomst met het *Antimonium*, het welk insgelyks niet dan een gedeelte van zyn vermoogen, zonder bykomende scherpte, aan het water mededeelt (*n*). Eene meer samengestelde vogtige ontbinding is die van den Graaf DE LA GARAYE, *Tinctura mercurii*, af-

(*l*) BOYLEUS, *in Chymista sceptico*. pag. 133.

(*m*) Zie de Schryvers by HUNDERTMARK *l. c.* pag. 72. d. aangehaalt. Ik heb zelden deeze wormdoodende kragt in diergelyk aftreksel, zonder byvoegen van zuur, kunnen ontdekken; gelyk ik omstandiger verklaart hebbe in *Histor. Constit. Epidem. verminosæ quæ ann.* 1760—1763. *in insulam Overflacqué & proxim. Goederede grassata fuit*, &c. pag. 342, 343 §. LXXXIX.

(*n*) pag. 54. not. *n*.

aftrekfel van het kwikzilver genaamd (*o*),
„ door welke de *Mercurius* uit de *Cinnaber*
„ hervoort gebragt, en door Steenbokken-
„ leer in eenen marmeren mortier, waar in
„ een gedeelte *Sal ammoniac* tot poeder gè-
„ wreeven, omtrent viermaal zoo veel in
„ gewigt, wordt uitgeperst. Het meng-
„ zel wordt gestadig met een houten stamper
„ gewreeven, tot dat al de kwik met het
„ zout vereenigd is, de *massa* nu en dan
„ met eenige druppels water bevogtigd
„ zynde, wanneer die te droog schynen
„ mocht. Deeze *massa* wordt daar na in
„ een glas geduurende vyf a ses weeken in
„ de open lugt gesteld, en in dien tyd
„ eenige maalen in eenen Vyzel gewree-
„ ven, eindelyk in een glazen matras zoo
„ veel goede brandewyn op dezelve ge-
„ daan,

(*o*) *Memoir. de l'Academ. R. des Sc.* Ann. 1755. pag. 28. *Comment. de reb. in sc. nat. & med. gest.* Vol. X. pag. 9. Hoe eenvoudig dit middel schyne, zoo heeft de Heer MACQUER aangetoont, dat het *Sal ammoniacum* het kwikfilver ontbinden kan, en door verscheide proeven getoond, dat het middel naar de wyze van den Graaf DE LA GARAYE veel verwandschap met den *sublimatus corrisivus* heeft. *ibidem*, pag. 531—547. voornamelyk pag. 545. *comment. de reb.* l. c. p. 29.

„ daan, dat die twee dwerſche vingeren
„ daar booven ſtaat; de matras wordt in
„ een maatig warm zandbad geplaatſt, en
„ de hitte na verloop van een kwartier uurs
„ vermeerderd, dat de brandewyn zagtjes
„ kookt. Men laat het vogt, 't welk met
„ een ligte geele kleur geverwd is, koud
„ worden, en daar na door vloeipapier
„ loopen. Op deeze wyze zoude men een
„ aftrekſel verkrygen, het geen veel Kwik-
„ deelen in zig bevat, 't welk het wit
„ worden van het kooper, in het zelve ge-
„ houden, bewyſt." De Heer MACQUER getuigt, dat dit middel uitwendig gebruikt in verouderde huidziekten, en inwendig in alle die kwaalen, waar toe men gewoon is den *mercurius* te gebruiken, zig altoos voortreffelyk getoont heeft (*p*). Eindelyk behoord hier toe de ontbinding van den *Mercurius ſublimatus corroſivus* in Regenwater (*q*), Mout-Wyn (*r*), enz. De derde

(*p*) *l. c.* pag. 30 & pag. 10.

(*q*) BOERHAAVE *l. c.* pag. 488. cum J. R. SPIELMANN, *Diſſert. citat. Comment. de reb. in ſc. nat. & med. Geſt.* Vol. X. pag. 401.

(*r*) DE HAEN *Rat. Med.* Part. IV. pag. 198. Wat de volkomen Hiſtorie van dit medicament, deſſelfs bereiding, vervalſching, vroeger, laater en te-

derde *classe* van *Mercurialè* bereidingen geeft eindelyk zulke samenstellen op, door welke de *Mercurius*, na voorafgaande *amalgamatie* met Goud, Zilver, Tin, *Regulus antimonii martialis* of *medicinalis* enz. door het zuur van den Salpeter-geest ontbonden, met water afgezoet, en door brandewyn op denzelven eenige maalen aangesteeken, verzagt wordt; en, om alle overgebleeven scherpte weg te neemen, door by dit poeder het *alcali* van het *Nitrum fixatum* te voegen, en dit zelve eenige uuren lang op eenen porphiersteen te wryven, en, gedroogd zynde, dezelve bewerking driemaalen te herhaalen, en eindelyk

tegenwoordig gebruik betreft, kan men omstandig vinden *dans le Memoire pour servir a l'Histoire de l'usage interne du sublimé corrosif, par* M. LE BEGUE DE PRESLE &c. la Haye, 1763. vergeleken met J. ASTRUC, *Traité des Maladies des Femmes* &c. Paris, 1761. Tom. III. pag. 317. & MUNNIKS *Dissert. cit.* Cap. II. pag. 16. En wegens de twyffelingen, of bedenkingen tegen desselfs gebruik. *Quæstiones chemicæ duodecim ab illustrissimis Viris Regis Consiliariis, Medicis & Professoribus meritissimis, pro regia cathedra vacante propositæ.* Monsp. *Quæst.* 2. & *Traité des Tumeurs & des Ulceres, où l'on a taché de joindre à une Theorie solide la Pratique la plus sûre & la mieux eprouvée* &c. a Paris, 1759. Tom. II. pag. 394. & *Mercurii sublimati Vindiciæ* GERVASII ERNESTI ZANNICCI, Romæ, 1761.

lyk dit in warm water af te wasſchen, te droogen en tot gebruik te bewaaren, ten vollen gedwee gemaakt wordt. De Alchemiſten hebben met dit ſoort van verbeetering van de kwik veel opgehad: men vind ganſche Verhandelingen, in welke onder duiſtere raadzelen van dit geheim gehandeld wordt (*s*). F. HOFFMANN, zeer wars van al dit duiſter opgeeven en ſnorken, heeft uit den onder aangehaalden PHILALETHES eene wyze opgegeeven, om zoodanigen *Mercurius virgineus*, *animatus* of *philoſophicus* te verkrygen, welke, zyne heevige kragt uitgetoogen hebbende, ter giſte van twee, drie, of ten hoogſten vier greinen, eenige dagen na den anderen, zeer veilig, zelfs aan zwakke geſtellen, zonder eenige vrees van kwyling, of die hevige aandoeningen te verwekken, welke de ruwe kwik gemeenlyk pleeg te veroorzaaken, kan gegeeven worden (*t*). En ofſchoon hy

(*s*) PHILALETHES *Introitus apertus ad occluſum Regis Palatium*, cum *Act. Phyſ. Med.* Vol. VII. App. pag. 235. ſq. Vol. VIII. App. pag. 122. ſq. Vol. IX. App. pag. 142. ſq. Vol. X. App. pag. 246. ſq. & *Nov. Act. Phyſ. Med.* Vol. I. App. pag. 191. ſq.

(*t*) *Diſſert. de Mercurio*, Theſ. XXI. *l. c.* pag. 585. cum Tom. III. Part. V. Cap. IV. §. XV. pag. 421. & *not. ad* POTERIUM, Cap. XIII. p. 265.

hy het Goud aanmerkte als een op zig zelven weinig vermoogend middel in de Geneeskunde, uit hoofde van zyne wonderbaare vastheid en moeilyke ontbinding, ten zy die door tusschenkomst van scherpe bytende vogten geschiede; zoo oordeelde hy, dat het zelve nochtans van eene wonderbaare kragt was, om dòor èene zonderlinge bewerking het vlugge van de kwik te beteugelen, en zoodanig te maatigen, dat uit dezelve een allervermoogenst, doch teffens zagt werkend geneesmiddel gebooren werd; gelyk men omstandig in zyne werken zelve nagaan kan (*u*). Dan, gelyk niet een iegelyk het vermoogen heeft om zulke kostbaare geneesmiddelen samen te stellen, noch de gelegenheid altoos toelaat die voor te schryven, zoo kan dit zelfde oogmerk door eene *amalgamatie* van *Tin*, volgens de manier als ik zoo even opgegeeven hebbe, volvoerd worden; 't geen in diezelfde doorwrogte Verhandeling geleeraard wordt (*v*). Door deeze bewerking bekomt men weder een

(*u*) *Observ. Physico-Chem.* lib. III. Obs. XXI. pag. 547. cum Thes. XX. *Diss. de Mercurio.* pag. 584.
(*v*) *Differt. de Mercurio*, Thes. XIX.

een middel, onder den naam van *Mercurius Diaphoreticus Jovialis*, dat zelden of nooit kwyling verwekt; ten zy het in eene te groote veelheid, of te langduurig, gebruikt worde: in tegendeel werkt het op de onzigtbaare uitwaasseming, of, onder eenen geschikten leevensregel, ter bevorderinge van zweet; en volvoert alzoo zyne uitwerking, die, volgens dien beproefden Schryver, waarlyk heilzaam is. (*w*). En, op dat men niet denke, dat het bytend vermoogen van het *Tin* den *Mercurius* eenig nadeel toebrenge,

(*w*) *ibidem*, Thes. XXIII. pag. 586. HUNDERTMARK is in tegendeel van andere gedagten, en zegt: dat de herhaalde bevinding hem die uitsteekende deugden niet bevestigd heeft. *l. c.* pag. 84. b. terwyl hy nochtans op eene andere plaats pag. 38. n. de *Mercurius Diaphoreticus* van C. MUSITANUS *Trut. Med. Chyr.* pag. 344. (een ander is 'er; *Pyrotechn.* lib. V. cap. III. Art. II. pag. 155.) byna overeenkomende met die van GEOFFROY, MACQUER, CLERICUS en TEICHMEYER, aanpryst. Offchoon dezelve uit veel scherper ingredienten bereid wordt, en zoo wel door herhaalde wasschingen, wryven, bydoen van het *Alcali Nitri*, moet verzagt worden, als de *Mercurius Diaphoreticus* van F. HOFFMANN, dewelke boven dien nog, door herhaalde afbranding van *Alkohol*, verzoet wordt; 't geen hy zelve ter verbeetering van Chemische bereidingen l. c. pag. 38. neevens HUXHAM, l. c. pag. 136. aanpryst, en in de drie laatste opgegeeven voorschriften als overtollig afkeurt. Weshalven dit verschil zoo aanmerkelyk niet schynt te zyn.

brenge, zoo verklaart die Schryver zelve hoedanig die twee lichaamen malkanderen verbeteren; op deeze wyze:

STANNI *enim* SULPHUR (*cujus exiſtentia, vel ſola* ACCENSIONE *cum* NITRO *ſatis patet*) *multum*, inquit, *partium ſubtilitate excedit vulgare, vel Antimonii impurius, quod ad cinnabaris confectionem aſſumitur, & hinc quidem cohibet nimium globulorum mercurialium impetum, ſaliumque acriorum acceſſum præcludit: at vero non adeo figit & obtundit penetrandi vim uti quidem facit in Cinnabari Sulphur craſſius* (*x*).

Want de Zwavel van het Tin, (wiens aanweezigheid alleen door het aanſteeken van Salpeter kenlyk is) overtreft, zegt hy, verre in fynheid van deelen de gemeene zwavel, of de zwavel uit Spiesglas, die niet zoo zuiver is, en die tot de bereiding van de Cinnaber gebeezigd wordt, en om deeze reeden bedwingt zy wel de al te groote drift der kwikbollen, en belet den toegang van ſcherpe zouten; maar echter maakt zy de doordringende kragt van de kwik niet zoo vaſt, noch zy verſtompt dezelve dermate, als de grovere zwavel in de Cinnaber doet.

Eindelyk behooren tot deeze *claſſe* de *Mercurius Diaphoreticus* van PARACELSUS en van

(*x*) *ibidem*, Theſ. XIX.

van HELMONT (*y*), de *Azoth Auri* van den eerſten (*z*), de *Panacea aurea* van FRANCISCUS ANTONIUS (*a*) GLAUBER (*b*) en veele anderen; van welke de meeſte zoo duiſter beſchreeven zyn, dat men niet dan met loutere giſſingen zich voldoen kan; of de bereidingen zyn zoo arbeidzaam, dat ze op het gezigt der Voorſchriften den onderneemer afſchrikken.

§. XXXI.

Uit welk alles (§. XXIX, XXX.) die middelen het oogmerk des Heeren BOERHAAVE (§. XIX.) na by koomen, in welke de *Kwik* in haare vlugheid zoodanig beteugeld is, dat haar de ſchielyk werkende kragt tot overgeeven en ſtoelgang benoomen zy, en zonder kwyling te verwekken de *Vis alterandi* (de ontbindende en oploſſende kragt,) alleen overblyft: 't geen in het ver-

(*y*) BARCHUZEN *Elementa Chemiæ*, Lib. III. ſect. II. Cap. I. 8. pag. 207. cum Cap. II. 5. pag. 252. & *Collectanea Chym. Leidenſ.* Cap. CCLXXV. pag. 262.
(*z*) *Collect. Chym. Leid.* Cap. LXXXI. pag. 98.
(*a*) *Panacea Aurea ſive tractatus duo de ipſius Auro Potabili*, Cap. IV. pag. 34.
(*b*) *Pharmacopoea Spagyrica*, Part. IV. Cap. IX. pag. 25. cum Part. V. pag. 59.

verzagte *Turbith*, den *gecalcineerden Mercurius præcipitatus albus*, en *Calomelan Turqueti* gebleeken is; en niet min kenlyk is dit in den *Mercurius animatus Solaris* en *Diaphoretius jovialis*, die van die zagtheid gehouden wordt, dat hy den teederen zuigelingen met gerustheid en met eene gewenschte uitwerking, boven de zoo zeer geroemde *Martialia Vitriolacea* kunnen worden toegedient. En gelyk in de eerste en laatste *classe* (§. XXX.) het *Sulphur* een teugel voor den schielyk snellenden *Mercurius* was, zoo volgt van zelve, dat de *Aethiops mineralis* van de heilzaame bereidingen uit het Kwikzilver geenzins kan uitgesloo-ten worden; naardien het, schoon in kragten minder dan de laastgenoemde, nogtans boven veele andere arbeidsaame bewerkingen verre te waardeeren zy. En niet tegenstaande de vereeniging der beide samengevoegde lichaamen zoo naaukeurig is, dat de gedistileerde Azyn, of geest van Spaans groen, dezelve niet gelyk de ruwe kwik aandoet (*c*), zoo kan dit verband nogtans door

(*c*) *Differt. de Mercurio*, Thes. XXIII. pag. 587.

door byvoegen en wryven van Suiker, enz. (*d*) genoegzaam tot geneeskundige gebruiken worden los gemaakt. Weshalven uit de naaukeurige overweginge van dit verhandelde deeze natuurlyke gevolgen billyk mogen afgeleid worden.

I. Van wat nut de Scheikundige *Analysis* in het beoordeelen der Geneeskragten zy; want gelyk dezelve in de bereidingen van het Spiesglas voornamentlyk afhangen van de juiste vereeniging van desselfs zwavel met het metaalagtig gedeelte, en van het minder of meerder vermoogen der loogzouten; zoo is die in het Kwikzilver geleegen in de evenreedige vereeniginge van de zuuren, en in het vermoogen en de bepaalde veelheid derzelven, ter ontbindinge van desselfs samenstel gebeezigd.

II. Dat uit den aart deezer samengestelde lichaamen, waar van de Kwik met een *kragtig werkzaam vermoogen* voorzien is, en de zuuren met eene *ontbindende eigenschap* begaafd zyn, deeze twee hoedanigheeden uit derzelver vereeniginge natuurlyk af te leiden zyn; als, door de *prikkelende* kragt

(*d*) pag. 81. not. n.

kragt van het eene, en de *ontbindende* der anderen, de voortſtuwende beweeging in de vaſte deelen te vermeerderen, en de taaiheid en opeengepaktheid in de vogten te verminderen (*e*).

III. Dat volgens de natuur van de gemeene zwavel, beſtaande uit een *Acidum Vitriolicum*, en weinig *phlogiſton*, de ontbindende kragt (II.), door het laatſte geholpen, de voortſtuwende beweging vermeerderd, en de uitwaaſeming natuurlyk bevorderd, of de geneeskragt tot den omtrek van het lichaam bekwamer bepaald worden moet (*f*). Het geen in de vereeniginge met zwavel van eenig metaal niet minder zyn kan (*g*).

IV. Dat agtervolgens de loſſere of vaſtere verbintenis (I.) de Geneeskragt in het ſamenſtel zwakker of ſterker is; gelyk allerzagtſt in de *Cinnaber* en *Aethiops mineralis* door vuur gemaakt, van wegen derzelver vaſt

(*e*) Confer A. E. Buchner *de Medicamentorum cum ſalibus paratorum Sulphureque nuptorum viribus medicamentoſis generatim*, Halæ 1754. §. XI. cum §. VII–IX.

(*f*) *Ibidem*, §. XVII. cum §. XIII–XVI.

(*g*) *Ibidem*, §. XXI. cum §. XVIII–XX.

vaſt ſamenſtel: vermoogender in de *Aethiops mineralis* door wryving vervaardigd, uit de loſſere vereeniging: en allerkragtigſt in de *Mercurius diaphoreticus ſolaris* en *jovialis*, wegens de meerdere fynheid van deeze zwavels, en de bykomende bewerking.

V. En dat, gelyk de zagtere te weinig van dit wonderbaar Metaal tot de vereiſchte Geneeskundige gebruiken ontbinden; hoedanige de weeking en kooking met eenvoudig water is: van gelyken de ſcherpere te veel van het zelve los maaken, en deſſelfs natuur te zeer veranderen, om zonder nieuwe verzagting, alleen tot een oploſſend oogmerk, gebruikt te worden.

VI. Dat, daar door langduurige *calcinatie* en herhaalde *ſublimatie* het weezen van het Spiesglas, door het vernielen van zyne zwavel vernietigd wordt, integendeel door deeze de al te groote ſcherpte van de Kwikmiddelen zoodanig konnen beteugeld en verminderd worden, dat op 't laaſt geene van dezelve meer overblyſt: daar nogtans de herhaalde waſſchingen en het afbranden van wyngeeſt ter wegneeminge van de overgebleeve zouten hier even eens, als by de

de bereidingen §. XXX. opgegeeven, van vrugt zyn. Weshalven

VII. Blykt, dat het ſcherpe in den gemeenen *Mercurius dulcis*, die alleen driemaal *geſublimeert* is, geenzins volkomen weggenoomen zy; ſchoon dezelve, vooral wanneer ze afgewaſſchen (*h*), met ſuiker gewreeven, of volgens §. XXXII. met *Sulphur antimonii* gemengd wordt, tot veele nuttige gebruiken kan gegeeven worden: en dat, uit aanmerking van het *Acidum ſalis marini*, tot den *Mercurius præcipitatus albus* gebezigd, dezelve het naaſt aan den *Mercurius dulcis* kome; en neevens het *Turbith minerale* eenigen tyd *gecalcineert* zynde, met het *Calomel Turqueti* veel overeenkomſt hebbe; welkers *ſublimatie* na den bygedaanen *Mercurius vivus* ſesmaal herhaald genoegzaam is; daar dezelve, twintigmaal vernieuwd, hem geheel vernietigen zoude.

VIII.

(*h*) Cartheuser heeft in *Element. Chemiæ*, 1753. pag. 88. eene wyze van dezelve te verzagten opgegeeven, met ze in kleine ſtukjes gebrooken zynde eenige minuten in het water te leggen, daar na weder uit te neemen, in eene zagte warmte te droogen, en aldus van de aanhangende ſcherpte te zuiveren.

VIII. Dat de allerſcherpſte Kwikmiddelen, behoorlyk in vogten, als water, wyn of moutwyn geſmolten, verdund en in eene bepaalde veelheid gegeeven, gelyk de *Mercurius ſublimatus corroſivus* (die naar het eenſtemmig getuigenis der konſtoeffenaaren, op zig zelven toegediend, een volſtrekt vergift is; even als het aftrekſel van het *Vitrum Antimonii*, van een niet minder ſcherp vermoogen) dusdanig bereid, heilzaame Geneesmiddelen worden. En dat

IX. Ten laatſten, van alle de bereidingen (§. XXVIII-XXXI.) de eenvoudigſte van de *eerſte claſſe*, waar onder met regt de *Aethiops Mineralis*; van de *tweede* de *Mercurius ſexies ſublimatus*, of de *Calomel Turqueti*; en van de *derde* de *Mercurius diaphoreticus jovialis*, indien dezelve van zyne ſcherpte volkoomen ontdaan en wel bereid is (*i*), en de *Mercurius animatus ſolaris*, indien men op de wonderbaare verrigtingen, welke de Geheimbezitters van dezelve opgegeeven hebben, ſtaat maa-

(*i*) Volgens VAN HELMONT was dit middel niet goed, zoo lang de *Mercurius* konde gerevifieert worden. conf. BARCHUSEN *l. c.* pag. 207.

maaken kan, als Middelen ter *Voorbehoeding* en *Voorbereiding* van en tot de *Kinderpokjes* de allerbekwaamſte ſchynen.

§. XXXII.

Maar behalven deeze nuttige bereidingen (§. XXV-XXXI.), die ieder voor zig zelven in de handen van ervaaren kunſtoeffenaars tot de byzondere gebruiken ſtrekken kunnen, zoo kunnen ook derzelver hoedanigheeden door andermaalig onderlinge vereeniging uit die beide nog hooger aangezet en tot uitſteekender deugden gebragt worden; en wel naar mate van de zuiverheid en volkomener bereiding der beide te ſamenvereenigde lichaamen. Want naardien, volgens §. XXVI. het *Arſenicum* en de *Mercurius præcipatus albus* door bymenging van en vereeniging met zwavel onſchadelyke middelen worden; zoo moet volgen, dat de vereeniging van een zuiver *Mercuriaal* middel met eene vermoogender zwavel dan de gemeene, en eene zuivere uit Spiesglas, te gelyk met deſſelfs metaaldeelen bezwangerd, wel vereenigd

 zynde,

zynde, de onderlinge kragten als verdubbelen, en tot eenen hoogeren trap van ontbindend vermoogen brengen moet (*k*). Want met betrekking tot de zwavel wordt het middel verzagt, en uit hoofde van het metaalagtige in zyn prikkelend vermoogen geholpen, en uit haar vriendelyk verwandſchap een verdubbeling van Genees-kragten voortgebragt. Zoo getuigde HENNIKIUS in de voorgaande eeuw reeds, dat door byvoeging van den *Regulus antimonii medicinalis* by den *Mercurius dulcis* dezelve meer vermoogen verkrygt, tot tien greinen gegeeven; dan hy, op zig zelven, tot veertig greinen of twee ſcrupels gewoon is te hebben (*l*). CONNERDINGIUS was gewoon in het begin der Kinderpokjes, Mazelen, Purperkoorts en Petechien, een half grein van de *Panacea Glauberi* met het *Pulvis Bezoardicus Sennerti vel Anglicani* herhaalde maalen met goed gevolg te geeven (*m*). F. HOFFMANN heeft deeze vereeniging

(*k*) BUCHNER, *l. c.* §. XXI.

(*l*) Apud F. HOFFMANN *in Diſſert. de Regulo Antim. Medic.* Membr. III. Tom. IV. pag. 576.

(*m*) F. HOFFMANN, *de mirab. ſulph. fixat. efficac.* §. XIV.

niging insgelyks en door de bevinding (*n*), en door de reden bekragtigt, zeggende, met betrekking tot de laatste: „ dat het „ *Sulphur Antimonii* zig vriendelyk vereenigt met de *Cinnaber antimonii* (*o*); „ insgelyks met de geene die uit Goud bereid wordt; met het *Aurum fulminans* „ en de purper Saffraan uit Goud. Want „ het is 'er zoo ver van af, dat deeze desselfs kragt verminderen of verkleinen zouden, dat elk deezer desselfs deugd veel „ eer verbeetert en verhoogt" (*p*). Om welke reeden zoodanige kragtiger zwavel by zwakke *Mercuriale* bereidingen, als de *Aethiops mineralis* (*q*) en de *Cinnaber* (*r*), nuttig kan gevoegd worden. Men

(*n*) *Consult. & Respons. Med.* Cent. II & III. Sect. IV. Cas. CXXII. pag. 317. & multis aliis in locis.

(*o*) Men behoeft zig aan deeze bereiding niet te binden, vermits de Schryver zelve aangetoond heeft, dat 'er geen wezendlyk verschil tusschen deeze en de *Cinnabaris factitia* is. Zie desselfs *Observ. Physic. Chem.* Lib. III. Obs. III. pag. 521.

(*p*) *Ibidem*, pag. 525.

(*q*) Ejusdem *Dissert. de Mercurio*, Thes. XXIII. pag. 587.

(*r*) Dit was veeltyds de gewoonte van dien beproefden Geneeskundigen, aan wien het vaste samen-

Men heeft zig ook van diergelyke ſamenvoegingen, door eene beſtendige practyk, met vrugt bediend, verſcheide derzelver uitgedagt, en eenige merkelyk verbeterd. Van dit ſlag zyn het *Decoctum* met *Antimonium crudum* & *Mercurius vivus* in

menſtel van de *Cinnaber* zeer wel bekent was. Want, ſchoon hy die voor een der beſte en zagtſte *mercuriale præparatien* hield, in welke de vereeniging zoo vaſt is, dat eenige ſcherpte dezelve niet gemakkelyk ontbinden, of tot deſſelfs innig ſamenweefzel geraaken kan; zoo tragte hy egter deeze zagtheid en vaſt maakzel door een ruime veelheid, niet van eenige weinige aazen om een kleur aan het geneesmiddel te geeven, maar tot vyftien en twintig greinen, en des nodig 3 à 4 maalen des daags herhaald, te vergoeden; en daar en boven door langduurig wryven op eenen porphierſteen dezelve tot een ontaſtbaar poeder, let wel, *quo ejus particulæ in ſanguinem abire queant*, „ op dat derzelver „ deeltjes onder het bloed zouden kunnen gemengd „ worden ", te verbeeteren, en met andere bekwaame middelen aan te zetten. De plaats Tom. III. Sect. I. Cap. I. §. IV. pag. 16. *De Epilepſia*, zy voor allen genoeg. Insgelyks heeft hy in *not. ad* POTER. Lib. III. Sect. VII. pag. 306. een allerkragtigſte *Formule* opgegeeven, om de *Cinnaber* met de *Regulus antim. medicinalis* en *Mercurius præcipitatus albus* tot een veel vermoogend middel ſamen te ſtellen: gelykerwys men meer van dit ſoort in de *Formulæ* E. NICOLAI, naar de meening van dien zelven Schryver ſamengeſteld, vinden kan; en in zyne werken, de gelukkige geneezingen die hy met dezelve gedaan heeft.

in *Lue venerea* (*s*); de *Cinnaber liquida* van F. HOFFMAN (*t*); de *Aethiops mineralis Antimonialis* van HUXHAM (*u*); het *Medicamentum alterans* PLUMMERI (*v*); waar by men voegen kan de *Mercuriale* bereiding van de Heer JACOBI, onlangs gemeen gemaakt (*w*), enz. In alle deeze vereenigingen moet men altoos in het oog houden, dat door de ſamenvoeging geene nieuwe ſcherpigheid aangebragt, en het ſamenſtel der beiden daar door *gealtereerd* worde: om welke reeden HUXHAM het *Sulphur auratum antimonii* tot het *alterans Plummeri*, wegens zyne aankleevende ſcherpte, min bekwaam gehouden heeft (*x*); gelyk anderen dat door de *Panacea Connerdingiana* hebben zoeken te matigen (*y*).

Ten

(*s*) *Comm. de reb. in ſc. Nat. & Med. geſt.* Tom. IV. pag. 80. ſq.

(*t*) *Obſerv. Phyſic. Chem.* Obſ. XXXI. p. 515.

(*u*) *Obſervat. de Antimonio*, l. c. pag. 143.

(*v*) *Geneeskundige Proeven en Aanmerkingen door een Genootſchap in Edinburg*, 1. Deel. Art. VI. pag. 44.

(*w*) §. XXX. pag. 82. met het *hypnoticum minerale. Nov. Act. Phyſ. Med.* Vol. II. App. pag. 173. §. VII. *Comment. de reb.* &c. Vol. VII. pag. 153.

(*x*) *Obſ. de Antimonio*, l. c. pag. 153.

(*y*) *Act. Phyſ. Medic.* Vol. V. Obſ. CXXXVI. pag. 453.

Ten anderen, dat men eene behoorlyke *proportie* in de vereeniging van beiden in acht neeme. De beroemde BUCHNER heeft hierom maar een half deel *Sulphur auratum* by den *Mercurius dulcis* gevoegt, om het *mercuriale* door het zwavelagtige niet te veel te verzwakken; en het overgebleeven zuur met tweemaal zoo veel kreeftsoogen als *Mercurius dulcis* willen verzagten (z). Uit deeze nuttige vereeniging leeren wy wederom:

I. De verdubbeling der Geneeskragten in de beide wel en behoorlyk ſamengevoegde bereidingen.

II. Het matigen van het overgebleeven min bekwaame tot de Geneeskundige Aanwyzingen (*Indicationes curatoriæ*).

III. Het vermeerderen van het zwakke en aanzetten van deſſelfs vermoogen tot die zelve oogmerken. En

IV. De wezendlyke vereiſchten, die 'er in een middel, 't geen in ſtaat zoude kunnen zyn, om volgens de Natuurwetten des Lichaams (§. XII-XIV.), het dreigende kwaad af te weeren, of reeds ontfangen zynde

(z) *L. c.* cap. II. §. XXIV. pag. 38.

zynde in de beginſelen tegen te gaan, moeten ſamenloopen.

§. XXXIII.

Tot hier toe heb ik dan de bronnen (§. XXIII - XXXII.) aangeweezen, waar uit men op vaſte gronden de ſtelling des Heeren BOERHAAVE, wat de Scheikundige bewerking der opgegeeven Geneesmiddelen betreft, verklaren kan: en naardien die behandelingen volkomen met het gegeeven voorſchrift over een komen, zoo mag men billyk het gewenſchte *Tegengift* tegen de Kinderpokjes in dezelve zoeken en verder naſpooren. F. HOFFMANN heeft reeds over lang aangeteekent, dat de opgegeeven bereidingen het waare *Sulphur Metallorum* bevatten, waar van zoo veel geheim gemaakt is, en waar mede PARACELSUS, VAN HELMONT, KNOEFFELIUS, TOZZI, en anderen wel eer wonderen verrigt hebben (*a*). En gelyk de voorheen aangehaalde Schryvers, die van de bereiding deezer middelen gewaagden, dezelve in moeilyke en hartnek-

(*a*) *Not. ad* POTERIUM, Cap. II. not. a. pag. 73. Cap. XXIX. a. pag. 126. Cap. XXXIV. a. pag. 176.

nekkige Huid-ziektens eenſtemmig hebben aangepreezen, hebben zy dezelve insgelyks algemeen in de Kinderpokjes, Mazelen, Roodvonk, *Petechien* en kwaadaartige ziektens met gewenſchte vrugt gebruikt. Dan gelyk in deeze Geneesmiddelen, tot het *ſpecifique* oogmerk, deeze twee vereiſchten volſtrekt behooren, te weeten, de *zuivere bereiding en weering van het ſcherpe en nadeelige*, en *het toedienen van de gepaſte gifte aan verſchillende onderwerpen, in onderſcheide gelegenheeden*; zoo bepaalen deeze ook naauwkeurig het laatſte lit van de eigenſchappen, welke volgens den Heer Boerhaave (§. X.) een *Tegengift* tegen de Kinderpokjes hebben moet; namelyk, *dat het zelve geen ontſteeking door zyn prikkeling veroorzaake; of, die reeds aanweezig zy, vermeerdere.* Het geen ook naauwkeurig met veele waarneemingen overeenkomt.

§. XXXIV.

Glauber heeſt zyn *Panacæa* aan eerſtgeboren Kinderen ingegeeven, zonder eenig

nig nadeel daar uit beſpeurd te hebben (*b*); 't geen van de andere bereidingen insgelyks getuigd wordt (*c*). Waar by ik uit myne eige herhaalde bevinding voegen kan, verſcheide weeken agter een in hartnekkige kwaalen, waar in veele andere middelen vrugteloos beproefd waaren, den *Regulus antimonii medicinalis* tot ſes en dertig greinen daags met eenige greinen *Sulphur fixatum Antimonii* met uitſteekende nuttigheid gegeven te hebben, zonder dat ik eenige *agitatie* in den polsſlag, of het overige lichaam beſpeurd heb, dan dat alleen de onzigtbaare uitwaſeming op eene heilſaame wyze vermeerderd, en de waare geneezing door dezelve bevorderd werd. 't Welk natuurlyker wyze uit den aart deezer middelen, in welke de *Vis draſtica* gedempt is, volgen moet. En, indien 'er nog eenige twyf-

(*b*) *Pharmacopoea Spagyrica*, præfat. pag. 23.
(*c*) F. HOFFMANN, *in locis ſæpius citatis*. Tot welk eene gifte het medicament van PLUMMER, zonder eenige *ſalivatie* te veroorzaaken, gegeeven is, kan men zien in *Eſſays and Obſervations, Phyſical and Litterary. Read before a Society in Edinburg*, &c. Vol. I. pag. 393. *Comment. de reb.* &c. Vol. V. pag. 71.

twyffeling overblyven mogt, zoo kan door bymenging van een bekwame veelheid *Campher*, die teffens een uitſtekend tegengift tegen de kinderpokjes is, de ſamenſtelling zoodanig geſchieden, als met het oogmerk van den Geneesheer, en den ſtaat der ziekte, beſt overeenkomt (*d*).

§. XXXV.

De andere weg van *oploſſing*, door de *algemeene ontſteking tegen te gaan*, is door den Auteur zelven (§. XIX.), en anderen, zoo omſtandig verhandeld, dat het onnodig zyn zoude, hier ter plaatſe, daar van een enkeld woord te reppen. Beeter zal het zyn het dus verre verhandelde tot het eigentlyk oogmerk aan te dringen.

§. XXXVI.

(*d*) Behalven verſcheide voortreflyke eigenſchappen in de *Campher*, en haare zonderlinge tegengiftige kragt, tegen het pokſmet, waar van beneden nader; zoo bezit dezelve ook een wonderbaare kragt, om den *Mercurius* het vermoogen om eene *ſalivatie* te verwekken, te beneemen, zonder krenking van zyne ontbindende geneeskragt. Zie VOGEL *Mater. Medic.* 1758. pag. 310. En dus krygen de *Mercurialia* haare volkome tempering, die hun met andere by te voegene ingredienten tot allerkragtigſte tegengiften maaken kunnen.

§. XXXVI.

Onze aandagt dan voornamelyk tot die behandeling rigtende, in welke de Genees-middelen, (§. XVIII.-XXXV.) voorgesteld, meer of min in aanmerking zyn gekomen en ter toets gebragt; en teffens een aandagtig en naauwkeurig oog werpende op veele verbeteringen in de behandeling der konstig ingeënte pokjes, vind men den voornamen grondslag van derzelver aanmerkelyke vorderingen grotelyks gelegen te zyn in het geschikt gebruik deezer Genees-middelen, en in de eenvoudige dog teffens beproefde Genezing door Rhazes, met eene verkoelende levenswys en verkoelende en laxeerende Middelen, voorgesteld. Waar uit ten klaarsten blykt, dat alle deeze nuttige waarneemingen het tegengaan der ontstekings koorts, het vroegtydig t' onderbrengen van het smet zelve, en het verder uitdryven van het overgeblevene, ten doelwit hebben. En, daar deeze handelwyze, tot dit groote oogmerk, zoo gelukkig slaagt, wat was 'er dan vuuriger te wenschen, dan

dat alle echte Zoonen van AESCULAAP gelyken yver bezielde, om niet alleen het konstig mede gedeelde, maar ook het natuurlyk aangebragte gif, in de beginselen te dooden en t' onder te brengen! Maar laten wy dit en het geen §. XVIII. is ter neder gesteld, neevens de trapwyze vorderingen in het bestryden deezer ziekte door dezelve, nu een weinig omstandiger inzien, om daar uit verder tot de mogelykheid der *Voorbehoeding* en volkomene *Uitroeijing* te besluiten.

§. XXXVII.

Met opzigt tot de *natuurlyke* Kinderpokjes, vind men het gebruik van *mercuriale* middelen door BOHNIUS, ETTMULLER (*d**) en SPIESSIUS aangepreesen (*e*); insgelyks door BUXBAUM in eene Verhandeling, in den Jaare 1679. (*f*). GRAFFIUS heeft zyn Dog-

(*d**) *Oper. Med. Theor. Practic.* 1738. Tom. II. pag. 194. & Tom. IV. pag. 632.

(*e*) TRALLES *de methodo medendi variolis hactenus incognita* &c. pag. 76. *Comment. de reb.* &c. Vol. X. pag. 510.

(*f*) *Disp. de Variolis hactenus in patria grassat.* Lipf. 1679.

Dogtertje van tien jaaren, by eene algemeene pokziekte, aan welke zyn Zoontje ziek lag, door het geeven van een middel uit *Mercurius dulcis* en *Scammonium*, waar van zy ſterk overgaf, en daar de beginſelen der pokkoorts reeds tegenwoordig waren, zonder uitſlag, herſteld (*g*). Lobb geeft verſcheide waarneemingen op van

(g) *Miſcell. N. C.* Obſerv. LVI. Opmerkelyk is deeze plaats, zy luid woordelyk dus: ,, Obſervavi, ,, Remedium hoc (Merc. dulc.), ſi detur in morbi ,, ſuſpecti principio, vel præſervaſſe plane, etiamſi ,, alii in eadem domo variolarum malignitate tor- ,, querentur, vel ſaltem a nimia eruptionis abundan- ,, tia liberaſſe. Filia mea decennis variolas minaba- ,, tur, refrigeratione extremorum, ſubſequente in- ,, caleſcentia totius, dolore capitis, nauſea, ventris ,, torminibus & doloribus vagis extremorum. Ma- ,, lum inſuper erat communiter vagans & filiolus ,, meus variolis jam ſcatebat numeroſiſſimis, ita ut ,, conjectura infallibili contagium hoc eſſet perti- ,, meſcendum. Tum primum ſuaſu nauſeæ, contra ,, ſuaſum medicorum evacuantia horrentium, dedi ,, mercurii Dulc. ℈i. cum Scamm Sulph. gr. IV. ,, dejecit ter, ſub veſperam vomuit ſemel enormiter. ,, Dormivit quietiſſime, & ſine partu variolarum ,, evaſit". Confer & Mangeti *Biblioth. Medic. Pract.* Lib. XVIII. Tom. IV. Part. II. pag. 237. en om de *potentia animata* tegen te gaan, hebben de Schryvers boven pag. 20. not. e. opgenoemd, dezelve aangepreeſen en gebruikt. confer J. C. Langius, Tom. II. pag. 98 & 283.

van het tegengaan der Pokkoorts, door den *Aethiops mineralis* zonder uitſlag (*h*), zoo ook RICHARDSON door denzelven aangehaald (*i*). HILLARY, die zig van de eige Voorſchriften van BOERHAAVE, en eenige andere met weinig verandering, bediend heeft, pryſt zeer het nut derzelven aan (*k*); 't geen SCHUSTER door zyne experientie met den *Regulus antimonii medicinalis* beveſtigt (§. XX.). En, offchoon de *Mercuriale* middelen der *Edinburgſche* Geneesheeren, DE HAEN en TISSOT (*l*), min tot het oogmerk voldoende hebben moogen toeſchynen; zoo kan men nogtans uit de edelmoedige verklaaringe van den Heer TISSOT genoegzaam opmaaken, dat men de gevallen van de Geneesheeren te *Edinburg* niet als beſliſſende kan aanmerken. Zy zeggen: „ dat zommigen, welke de „ kwikcuur hadden ondergaan, en vervol- „ gens een aanmerkelyke tyd gehouden wa- „ ren onder het geduurig gebruik van de *Ae-*

(*h*) *Traité de la petite Verole*, Tom. I. §. 577. pag. 294. & Suivantes.
(*i*) *Ibidem*, Tom. II. §. 641. pag. 415.
(*k*) l. c. pag. 58.
(*l*) TRALLES, l. c.

„ *Aethiops mineralis*, door de *confluentes* „ aangetast wierden en stierven" (*m*). Wyl hy zegt: *Vous ne m'objecterez pas, que cette préparation faisoit du bien aux uns, & rien aux autres; puisque les uns avoient la maladie douce & les autres fâcheuse:* Cela *ne prouve autre chose, si ce n'est, que la purgation, peu utile aux uns, pouvoit convenir à quelques autres; ou plûtôt, peut-être, qu'il y en avoit, qui n'avoient aucun bezoin de préparations, & donc la préparation n'empiroit pas le sort: ce que je suis bien éloigné de dire, comme injurieux à M. M. les Medicins d'Edimbourg, que je ne reguarde point comme les directeurs de cette préparation. S'ils l'etoient, il est certain, & vous l'avez prouvé, quils ont eu tort dans l'usage du mercure; mais il n'y a point de lecteur, qui, comme moi; n'ait pû s'appercevoir, que l'on paroit indiquer une espéce de préparation, assez vague, peu méthodique, dépendante, peut-être, de la fantaisie des parens, ou tout au plus de celle des*

(*m*) *Geneesk. Proeven en Aanmerkingen*, III. Decl. Art. II. pag. 28.

des apoticaires: il me ſemble, que des Medicins auroient énoncé diſſérrement une préparation methodique de leur choix, & qu'ils auroient fondé ſur les indications que fourniſſoient les caractéres de la maladie. Il ſera arrivé à Edimbourg ce qui arrive par-tout ailleurs. Quand il regne une épidémie, bien des gens croient dévoir préparer leurs enfans; ce qui, pour le dire en paſſant, forme une eſpece de conſentement favorable à la préparation: l'un purge les ſiens; l'autre les ſaigne; un troiſiéme les baigne; un quatriéme leur donne de l'Aethiops; un cinquiéme quelque rémede tout oppoſé: l'un fait ce qu'aroit dû faire l'autre; tout va plus mal, que s'il n'avoient rien fait. Dira-t'on que ces enfans ont été préparés, & que la préparation a produit un mauvais effect? De toutes ces réflexions, je crois pouvoir conclure, que la préparation d'Edimboroug n'a été ce qu'elle devoit être; que, par conſequent, vous ne pouvez point vous ſervir, de cet exemple, pour invalider l'efficace des préparations & leur neceſſité; que, quand elle auroit eu tous les caractéres de légitimité requis, ce ſeul exemple n'eut rien

rien prouvé contre l'autorité de tous les siècles, & contre la raison (*n*). WINTER beweert, neevens LOBB, in de pokjes waargenomen te hebben, dat door den *Aethiops mineralis*, in eene genoegsaame gifte gegeven, de eruptie der pokjes in een kind is gestuit, en, die reeds uitgekoomen waren, wederom zyn verdweenen (*o*). M. VARNIER zegt: *'t Gevoelen van den vermaarden* BOERHAAVE, *die stelliglyk zegt, dat het mogelyk zy de kinderpokjes voor te komen, (zelfs wanneer de kenteekenen van den eersten aanval zig openbaaren,) door een goede Diëet, Aderlatingen en verkoelende Dranken, beneevens de Middelen, die van Spiesglas en Kwikzilver toebereid worden, heeft de ondervinding my bevestigd.* En vervolgens, van het *Teerwater* en den *Aethiops Antimonialis* spreekende, gaat hy voort: *Door deeze onschadelyke Middelen heb ik, verscheidemaalen, de Pokjes zien verdwynen, zonder uitslag* (*p*).

§. XXXVIII.

(*n*) *Lettre à M.* DE HAAN, *par M.* TISSOT. pag. 39.
(*o*) *Brief van de Heer* ROUPE *aan den Hooggeleerden Heere* GAUBIUS, *Geneesk. Bibliot.* IV. pag. 389.
(*p*) *Recueil Period. d'Observations de Med.* Aout 1756.

§. XXXVIII.

En, wat de *konstig* ingeënte pokjes betreft, zoo heeft men daar in op gelyken voet gehandeld. KIRKPATRIK liet kinderen van 6 a 7 Jaaren, na voorafgaande onthouding van Vleesch-soupen en geestige dranken, *Calomel* met purgeermiddelen gemengd gebruiken (*q*). Volgens het berigt van *Dr*. GALE, aan den Heer HUXHAM gezonden, hebben de inenters in de Engelsche colonien zig op gelyke wyze van Middelen uit *Kwik* en *Spiesglas* bediend (*r*). Sommigen in Schotland geeven insgelyks ter Voorbereidinge den *Aethiops mineralis*, hoewel de Hoogleeraar A. MONROO die als nutteloos verwerpt (*s*): waarschynlyk heeft BAKER zoortgelyke middelen gebruikt, als men zoude denken te moeten opmaaken uit het geeven van de pil op den nagt na de inën-

1756. pag. 134. *Uytgez. Verhandel.* II. Deel. pag. 355. & seq.

(*q*) *Analysis of Inoculation*, pag. 230. *Comm. de rebus* &c. Vol. IV. pag. 148.

(*r*) *Philosophical Transactions*. Vol. 55. for 1765. pag. 193. *Geneesk. Bibl.* III. Deel. p. 193.

(*s*) *Acount of the Inoculation of the Small-pox in Scotland*. pag. 18. *Geneesk. Bibl.* III. Deel, p. 743.

inënting, welke om den anderen avond gebruikt wordt, tot de koorts zig openbaart (*t*). En zegt op het einde van zyne Verhandeling, dat verscheide Geneesheeren van naam, en onder anderen ANDREW van *Exeter*, zeer sterk staande houden, dat de *Mercurius dulcis*, voor de inënting gegeven, van zeer groot nut is; hy haalt vervolgens het exempel van *Dr.* GALE, door HUXHAM medegedeeld, omstandig aan (*u*). GLASS was van gedagten, dat het groot *succes* van de manier, op welke SUTTON de inënting verrigt, voornamelyk afhangt van de Kwikpoeders en Zouten, geduurende de koorts van de inënting gegeeven, waar door hy den lyder in staat stelt tot zweeten, als het noodig is (*v*); en, alhoewel dit laatste tegengesprooken wordt (*w*), zoo staat men nogtans toe, dat het Kwikmiddelen zyn (*x*). En SAUNDERS bewyst genoegzaam

(*t*) *Enquiry into the merits of a method of Inoculating te Small-Pox*, pag. 10. *Geneesk. Bibl.* III. Deel. 4 St. pag. 752. met 757.

(*u*) *Ibidem*, pag. 23. & *Gen. Bibl.* p. 757.

(*v*) *Letter to* Dr. BAKER, *Geneesk. Bibl.* III. Deel. IV. Stuk. pag. 759.

(*w*) *Gentlemans Magazin for February*, 1767.

(*x*) *Ibidem*, pag. 763.

zaam, dat het voornaamſte ingrëdient *Calomel* zy (*y*). CHANDLER agt, dat het middel van SUTTON kwik bevatte, om dat het veelen kwyling verwekt (*z*). Hy zelve geeft aan volwaſſene lyderen na bed gaande *Calomel* naar hunne jaaren en kragten geſchikt, en herhaalt dit zomtyds telkens na verloop van twee daagen driemaal, geevende des morgens *Sal mirab. Glaub.* aan Kinderen alleenlyk pillen van *Aloë*, *Kermes min.* en *Campher* (*a*). ANDREW handelt op gelyke wyze (*b*). RUSTON zegt, dat de Proeven, genomen om de middelen van de SUTTONIAANEN te ontdekken, geleerd hebben, dat de *baſis* van het poeder uit *Calomel* beſtaa, en de pillen uit de *Maſſa pilularum cochiæ* (*c*); en geeft drie Voorſchriften op van middelen uit Kwik en Spies-

(*y*) *Brief van de Heer* INGENHOUSZ *aan de Heer* CHAIS. pag. 8.

(*z*) *An Eſſay towarts an inveſtigation of the preſent ſuccesful, and moſt general method of Inoculation*, pag. 6. *Geneesk. Bibl.* IV. Deel. III. St. p. 594.

(*a*) *Ibidem*, pag. 30. *Geneesk. Bibl.* aldaar pag. 595.

(*b*) *The practice of Inoculation impartially conſidered*, &c. p. 7. *Gen. Bibl.* V. Deel. 3 St. p. 402.

(*c*) *An eſſay on Inoculation for the Small-pox*, pag. 88.

Spiesglas, die in America gebruikt worden (*d*). DIMSDALE heeft insgelyks *Mercurius dulcis* en middelen uit Spiesglas gebruikt (*e*). De Zweedſche Prinçen zyn met dezelfde Voorbereid (*f*). ROSE'N bedient 'er zig beſtendig van (*g*). HAST toont in de berigten van den toeſtand der Geneeskunde in Zweeden, dat men de *Calomel* met *Sulphur auratum antimonii tertii præcipitat.* en *Campher* ter voorbereidinge tot de Inenting gebruikt heeft (*h*); gelyk in deeze plaats de Heer M. G. SCHWENKE zyne lyderen met dezelfde middelen heeft voorbereid (*i*).

(*d*) *Ibidem*, pag. 65. Zie van beiden *Geneesk. Bibl.* V. Deel. 2 St. pag. 408 & 409.

(*e*) *Verhandeling van de Tegenw. manier van Inenting der Kinderpokjes.*

(*f*) *Geneeskund. Biblioth.* V. Deel pag. 430.

(*g*) *Handleiding tot de kennis en geneeſing van de ziektens der Kinderen.*

(*h*) *Geneesk. Bibl.* VI. Deel. 3 St. pag. 543.

(*i*) *Berigt van den uitſlag der Inentingen in navolginge van den Heer* DIMSDALE. *En Brief van dienzelven Hoogleeraar aan den Heere Stads Medicinæ Doctor* E. SANDIFORT. *Geneesk. Bibl.* VI. Deel. pag. 649.

§. XXXIX.

§. XXXIX.

Uit alle welke agtereenvolgende Waarneemingen ten klaarſten blykt, dat deeze middelen in de natuurlyke en door konſt verwekte Pokjes veel al met vrugt, zoo *ter Voorbehoeding*, als tot *vermindering* van het gif zelve, door verſcheide tyden, in verſchillende Lyderen, en in onderſcheiden Lugtsgeſteltheeden, gebruikt zyn: waar uit de Geneeskundige Hiſtorie der Kinderpokjes dit licht ontfangt, dat, hoe zeer de Heer BOERHAAVE zoodanige middelen, als een byzonder vermogen tegen deeze ziekte hebbende, heeft aangepreſen, dezelve echter van anderen als zoodanige tot dat einde reeds zyn gebruikt. Doch dat deeze waarneemingen, met zyne eige herhaalde bevinding geſterkt, Hem gelegenheid gegeeven hebben, om dezelve, neevens haare naauwkeurige bereiding, met zyn veel vermoogend aanzien voor te ſtellen en aan te pryzen, als middelen, die door herhaalde proeven de naſpeurders niet leedig zouden laaten. En dat de Inënters op dit gezag, en de waarneemingen van LOBB, hunne ver-

verdere proeven hebben in 't werk gefteld. Dit nu ter duidelyke en onderfcheide verklaaringe van de (§. XIX.) voorgeftelde middelen gezien hebbende, zal het niet moeilyk vallen, dezelve tot het gefchikte *Voorbehoedende* gebruik voor te draagen. Dan, om hier in na behooren te flaagen, dient men ook onderfcheidentlyk te weeten, *wat de Voorbehoeding zy*, en *hoe dezelve behoorlyk ter uitvoer gebragt worde.*

§. X L.

Het is opmerkelyk, dat men byna, zoo ras, als men van eene duidelyke Befchryvinge der Kinderpokjes vind gewag gemaakt, ook van eene tweederlei Behandelinge derzelve vind gemeld: als van eene, die *Voorbehoedende*; de andere, die *geneezende* was. DIEMERBROEK fpreekt hier nadrukkelyk van; en wel, na dat hy van de Peft gehandeld had, zeggende:

In hoc morbo non minus quam in pefte, curatio duplex requiritur, προφυλακτικὴ & θεραπευτικὴ. De pro-

In deeze ziekte wordt niet minder, dan in de Peft, eene tweederlei behandeling, namelyk eene Voorbehoedende en eene geneezende vereifcht.

Wei-

phylactica curatione pauci Medici scripserunt: vel quod illam fortassis minus necessariam esse existimaverint, vel quod paucissimi sani super ea Medicos consulere soleant. Interim tamen quandoquidem magnus medicus Avenzoar illam, bona cum ratione, hic non minus necessariam judicat, quam in peste, & plurimi existunt (præsertim adulti & jam seniores, ut & aulici, de pulchritudine sua præ aliis valde solliciti) qui sibi de hoc morbo admodum metuunt, tam propter vitæ periculum, quam propter foveas, cicatrices aliasve turpitudines, quas in facie frequenter relinquit, etiam nos de prophylactica curatione primo breviter dicamus, antequam ad therapeiam accedamus, quia tutius

Weinige Geneeskundigen hebben over de Voorbehoedende gehandeld: 't zy dat ze dezelve min noodzaakelyk hebben geagt, of dat zeer weinige gezonden de Geneesheeren omtrend dit ſtuk gewoon zyn te raadpleegen. Ondertusſchen heeft de beroemde Arabiſche Geneesheer AVENZOAR wel degelyk dezelve, en met goede reeden, hier niet minder dan in de Peſt, noodig geoordeeld: en daar 'er zeer veele zyn (voornamelyk onder de Volwasſenen, en die hooger van jaaren zyn, insgelyks onder de hovelingen, welke booven anderen voor hunne ſchoonheid bekommerd zyn,) die deeze ziekte vreezen, zoo wel om het gevaar van het leeven te verliezen, als om de putten, litteekens en andere mismaaktheeden, welke dezelve in het aangezigt veeltyds nalaat. Wy zullen ook eerſt van de Voorbehoedende geneezinge handelen, voor en al eer wy

& præstabilius est hunc morbum arcere, quam jam hospitantem expellere, atque hinc præservatio etiam necessaria est, imprimis cum morbus aëris vitio grassatur, & contagium multum proserpit (*k*).

wy tot de geneezinge overgaan, naardien het veiliger en beeter is deeze ziekte te weeren, dan dezelve, reeds voet gevat hebbende, te verdryven; en uit dien hoofde is de Voorbehoeding insgelyks noodzaaklyk, vooral wanneer dezelve door eene besmettinge der lugt heerscht, en het smet zeer voortloopt.

De Heer TISSOT heeft dezelve, met zyne gewoone bescheidenheid en geleerdheid, uit de beste Schryveren, tegen den Hoogleeraar DE HAEN verdeedigd (*l*).

§. XLI.

De *Voorbehoedende Behandeling* heeft twee voornaame Aanwyzingen (*Indicationes*); namelyk: *de vermyding van het smet*, waar door de Mensch alle gelegenheeden ontwykt, die hetzelve eenigermate hem kunnen mededeelen; ten *anderen*, een *zorgvuldig waaken tegen het verspreiden van het*

(*k*) *De Variolis & Morbillis*, Cap. VI. pag. 277.
(*l*) *Lettre à Monf.* DE HAEN, pag. 40—44.

het ſmet, met alle de daar toe gebruikelyke behoedmiddelen.

I. Aan het *eerſte* oogmerk kan men bezwaarlyk voldoen, gemerkt de algemeenheid van deeze ziekte, en het vermoogen dat zy heeft, om, zonder onderſcheid van jaaren, kunne, of levenswyze, of wat van deezen aart in andere ziektens eenige uitzondering maaken mogt, de meeſten der ſtervelingen aan te vallen; waar door eene zeer geringe hoope overblyft, om door eene enkelde ontvlieding dezelve te ontgaan, alwaar zy algemeen heerſchende is, en de lugt van haare beſmettinge zelve niet verſchoont. Het behoort egter onder de eerſte en eenvoudigſte Behoedmiddelen voor allen, die voor deeze ziekte vreezen, om zig zorgvuldig te wagten, zoo van de plaatſen, waar zoodanige zieken zyn; als van de geenen, welke de zulken oppaſſen, en veel gemeenſchap met hun hebben, zig te onthouden. Het geen de raad was van G. HORSTIUS (*m*) en van den Leidſchen Hoogleeraar SYLVIUS (*n*), 't welk F. HOFF-MANN

(*m*) *Append. de Variolis & Morbillis*, pag. 308.
(*n*) *Praxeos Medicinæ Append.* Tract. I. §. LXI. pag. 621.

MANN kragtig aangedrongen (*o*), en de wydberoemde MORGAGNI, tagtig jaaren oud geworden zynde, door zyn eigen voorbeeld bekragtigd heeft (*p*).

II. Van meerder nut en gewigt is egter de naauwkeurige uitvoering van de *tweede indicatie*, namelyk: *het zorgvuldig waaken tegen het verſpreiden van het ſmet, met alle de daar toe gebruikelyke behoedmiddelen.* Want, het eenſtemmig getuigenis van de eerſte en voornaamſte Geneesheeren overweegende, is het niet dan ten hoogſten te beklaagen, dat, daar deeze ziekte zoo groote en algemeene neêrlaag onder de Menſchen aanrecht, en in de Geneeskunde naaſt de Peſt de allerfelſt woedende gehouden wordt; en die buiten twyffel ook meêr Menſchen gedood heeft (*q*), beſmettelyker dan dezelve geoor-

(*o*) „ Ad præcavendos morbos, eosque maxime „ acutos, qui oriuntur a contagio, nihil eſt ſalutarius, quam fugere, quæ lædere poſſunt, loca „ infecta, neque ſalivam deglutire, nec cibum vel „ potum in locis ſuſpectis aſſumere, ſed ſalivalem „ laticem exſpuere, quo fine, quæ ejus fluxum „ movent commendanda ſunt ". *De Venenis C. H.* Tom. I. Part. II. Cap. III. §. XVI. pag. 204.

(*p*) *De Sedib. Morb.* Epiſt. 49. n°. 3.

(*q*) *Roſén*, l. c. p. 194. In de *Gazette Salutaire* n°. IV. *du Jeudi, 26 Janvier*, 1769. vind men berigt,

oordeeld (*r*), en daarom, niet ten onrechte, met den naam van *kleine Peſt* beſtempeld is (*s*), de Voorbehoeding derzelve, waar omtrent de ouden zoo zorgvuldig geweeſt zyn, in deeze dagen zoo zeer verwaarloosd wordt; dat men, niet zonder waarſchynelyke en zeer gewigtige reedenen, de meerdere verſpreiding en het langduuriger aanhouden derzelve daar aan toe te ſchryven hebbe. Waarom veele Geleerden vuurig hebben gewenſcht, dat men meer agt gaave op dit gewigtig ſtuk; en de voorzorgen, by de Peſt gebruikelyk, ter uitvoer bragt. —— Want, daar volgens §. IX. veel ziektens nieuw zyn, en niet ten allen tyden hebben plaats gehad; daar zyn onder deeze met recht de kinderpokjes te tellen, welke volgens „ MEAD en FREIND, beiden mannen in de Hiſtorie der Geneeskunde ervaren, oorſpron-

rigt, dat de Kinderpokjes 't zedert eenigen tyd groote woede te Napels aangerecht en ſeſtienduizend Menſchen gedood hebben.

(*r*) *Fracaſtorius*, Lib. II. Cap. 2. FOREST. Lib. VI. Obſ. XLII. Schol.

(*s*) FURSTENAU, *Deſiderata circa Morbos eorumque Signa*. §. XXX. pag. 56.

ſpronkelyk uit Afrika (*t*), en van daar door be-

(*t*) *Hollandſche Maatſchappy*, IX. Deel. 3 Stuk. pag. 396. Ten aanzien van den oorſpronk deezer ziekte kan men, als zeer bekwaam tot het onderſcheiden van veele duiſterheeden, nazien de *Huetiana* LIX. te vinden in het *Gentlemans Magazin for Juin* 1769. pag. 345. waar van de voornaame inhoud overeenſtemt met FORESTUS, Lib. VI. Obſ. XLI. Schol. — Belangende de verſpreiding van het ſmet, de ſtellingen van den Heere PAULET, *dans ſon Memoire pour ſervir de ſuite a l'Hiſtoire de la Petite Verole, dans la quelle ont demontre la poſſibilité & la facilité de preſerver un peuple entier de cette maladie*, a Paris 1768. welke hier op uitkomen, en met de bewyzen van den Heere HOVIUS veel overeenkomſt hebben: „ 1°. Geen Menſch brengt het „ zaad der Kinderpokjes mede, alzoo dezelve niet „ erfelyk zyn. 2°. In het gemeen taſten dezelve „ niet dan de Kinderen aan. 3°. Het Pokſmet is „ een vreemd weezen, in onze lugtſtreeken overgebragt. 4°. De Kinderpokjes zyn wezendlyk „ niet dan op het einde der ziekte beſmettelyk. „ 5°. De Etter, de wei of de rooven, de eenige „ zaaden der Kinderpokjes, zyn van een vaſten „ taajen lymigen aart, en vervliegen niet, ontdoen „ zig van hare vogtigheid, zonder iets te verliezen „ van hare eigentlyke pokkige zelfſtandigheid; zyn „ gemeenlyk onderling verbonden door een ſlym „ en lymerig vogt, 't welk haar bekwaam maakt „ om zig ter vereeniginge te hegten aan de vaſte „ lichaamen waar toe zy geſchikt zyn. Zy krygen daar „ een ſamengegroeide en drooge gedaante, blyven „ 'er aangekleeft een gantſch jaar, zonder te veranderen; en bewaaren nog het vermoogen, om „ op dien tyd de ziekte mede te deelen. 6°. De „ gewoone beſmetting, dat is te zeggen, de daad „ van zig te beſmetten door aanraaking, is niet an-

besmette Persoonen, Kleederen en Koopman-

„ ders dan eene natuurlyke en ongevoelige inënting door de poren van de huit. 7°. Deeze ziekte doet zig in onze gewesten op twee onderscheide jaargetyden, de lente en de herfst, gevoelen. 8°. Het linnen, de kleederen, het papier, katoen, de wol en zyde, zyn de lichaamen die zig gemakkelykst met het Pokgif laaten besmetten, en die het langst desselfs gemeenschap (*impression*) bewaren. 9°. Een siertje (*Atome*) pokëtter kan de allervolkomenste pokziekte mededeelen. 10°. Offchoon men een besmet lichaam behandeld, volgt daar niet altyd uit, dat men de ziekte krygt. 11°. Niets deeld zoo gemakkelyk de Kinderziekte mede als de etter en de versche rooven. 12°. Daar zyn 1000 waarneemingen die bewyzen dat het zaad der Kinderpokjes zig vast hegt op een kleed, op papier, op linnen, op zyde, op hout, op metalen enz., op eene onzigtbaare wyze zig verplaatst en tot een middel (*vehicule*) strekt, om de ziekte voort te planten, zoo zeeker als de zyde en doos van den Inënter [voorheen deeden.] 13°. De besmetting van de Kinderpokjes houd dezelve wetten als de Pest. 14°. Daar zyn lichaamen in de Natuur bekwaam om alle stoffen te ontdoen van het smet dat zy reeds ontfangen hebben. 15°. Het is niet in de magt van een eenig mensch het poksmet te verzagten, voor het in het lichaam ontfangen is" [in hoe verre deeze stelling waar zy, zal de tyd best kunnen beslissen: intussen schynen 'er geen ongegronde gissingen van het tegendeel.]
„ 16°. Men bevind, dat de Kinderpokjes somtyds van zelve wyken, en de Steeden eenige jaaren agter den anderen verlaaten. 17°. Daar zyn landen van eene onmetelyke uitgestrektheid, alwaar de Kinderpokjes nog onbekend zyn; en, wanneer men

manſchappen, in andere Landen overgebragt zyn (*u*): even als 'er nu nog plaatſen worden gevonden, daar deeze ziekte (om dat derzelver ſmet of zaad derwaarts nog niet overgebragt is) onbekend blyft. Gelyk de Heer HOVIUS, zo beſcheiden als geleerdelyk, uit de onmogelykheid, dat deeze ziekte van zelve, en zonder een aangebragt ſmet, kan medegedeeld worden; en uit het getuigen van den kundigen en zeer ervaren Inënter GATTI; als ook uit het ontbieden der pokſtof van elders ter konſtige voortplantinge, beweezen heeft": wel waar-

„ men ze in een van zulke plaatſen voor het eerſt
„ brengt, maaken zy als dan yſlyke verwoeſtingen [*x*], en vermits men daar als nog geen kennis heeft om dezelve te behandelen, en om dat
„ de ſchrik alle de gemoederen treft; 't geen dezelve veel kwaadaartiger maakt, moet volgen. *Gazette Salutaire*, IX. *du Jeudi*, 2 *Mars* 1769.

(*u*) Volgens ſommigen zyn dezelve 't eerſt in A°. 622. van deeze tydrekening gezien. conf. ABULPHASII *Hiſtoria dynaſt.* pag. 99. FREIND, MEAD, T. SCHWENKE nodig berigt enz. Doch volgens een Arabiſch *manuſcript*, op de Univerſiteit te Leiden bewaard wordende, zouden dezelve in het Jaar 572. zig het eerſt in *Arabien* ontdekt hebben. REISKE, *Diſſert. inaug.* Lugd. Batav. 1746. G. BLAAUW VAN LEENDT, *Diſp. Med. de Variolis*, §. III. KRAUSE, *l. c.* §. V.

waardig om breeder op de aangehaalde plaats zelve nagezien te worden. Desgelyks bewyſt die zelve Schryver, en „ uit de uitvloeiſelen der Lyderen, die de lugt beſmetten, en uit MEAD, dat het ſmet in de dekzelen en kleederen zeer lang bewaard wordt; en dat men door de *præcautien* in het Gaſthuis der Kinderziekte te *London*, met het verwiſſelen van hunne kleederen, en berooken met zwavel, volgens het voorſchrift van HALES, de mogelykheid daar van erkent, en de verdere beſmetting zoekt af te weeren (*u**). Dat alzoo de beſmetting éëns voortgeplant is door een jongen, die zig in een huis, daar de kinderpokjes waren, opgehouden had, waar door eene geheele Scheeps-*equipagie* van 880 mannen beſmet werdt, van welken alleen honderd bevryd bleeven, en 4 of 5 ſtierven. Dat ook een jonge Dochter te *Hanover*, door middel van een brief van haaren Broeder, die op eene andere plaats aan de pokjes ziek lag, het pokſmet aan eenige huisgezinnen gemeen gemaakt heeft. (*v*). Het geen verder beveſtigd wordt door

(*u**) *l. c.* pag. 406.
(*v*) Conf. & KRAUSE, *l. c.*

door het voorbeeld van een vermaard man te *Leipzig*, die aldaar de Geneeskunde oeffent en onderwyſt, welke, na drie kinderen, die met de pokjes beſmet waren, in een Dorp, drie mylen van de Stad, bezogt te hebben, door zyn linnen aan zyn Suſter te waſſchen gegeeven, haar de pokjes deed krygen, welke op dien tyd te *Leipzig* niet regeerden (*w*): insgelyks door een ander geval, van LIND bygebragt, van een borſtrok, die, na dat eenige weeken verloopen waren, door de Weduwe van eenen gemeenen Arbeidsman, in *Porcheſter* aan de kinderziekte overleeden, aan eenen Witwerkers-knegt vereerd werdt, welke kort daar na de kinderziekte kreeg, en daar aan ſtierf; gelyk nog drie andere kinderen, die met deezen knegt hadden verkeering gehad, of door den zelven naar School gebragt waren, door denzelven, tot algemeene verſlagenheid, beſmet waren, maar door de naauwkeurige afzondering der zieken, en het neemen van zeer noodzakelyke voor-

zor-

(*w*) *Ibidem.* WERLHOFF, *de Variol. & Antracib.* pag. 16. n. 36.

zorgen, werdt deeze ziekte, zonder dat het ſmet verſpreide, geſtuit. (*w**)" Hy bewyſt verder uit denzelven LIND, „ dat door de kleederen en koopmanſchappen der Zeevaarenden, waar in het ſmet langen tyd verborgen geweeſt is, op den geheelen aardbodem verſpreid kan worden (*x*); om welke reden men dan ook langen tyd de kinderziekte op verſcheide plaatſen van het Engelſch America heeft geweerd, met dezelve voorzorgen in acht te neemen, welke men tegen de Peſt gebruikt. De behandeling van het vuile Linnen, en het vervoeren van het ſmet door de Huisdieren, wordt hier wel degelyk onder begreepen. En de Hoogleeraar de HAEN moeſt de

(*w**) pag. 408.

(*x*) In het Jaar 1650. wierdt deeze ziekte op de *Fero* Eilanden verſpreid door een Jongen uit Denemarken, die van daar, uit de Kinderpokjes herſteld, door zyn hembd, dat t' zedert niet gewaſſchen was, aan de Vrouw, die het reinigde, de Kinderpokjes overdeed; welke het geheele Eiland en de nabuurige aanſtak; waar door veelen omgekomen zyn. *Act. Hafnienſ.* I. pag. 86. Men weet de woede die dezelve in het begin deezer Eeuw aan de *Cabo* de goede hoop hebben aangerecht. *Hedendaagſche ſtaat van Africa* pag. 717. En dat dezelve eerſt in 1733. in Groenland zyn bekend geworden.

de behandeling van een Meisje, in welke de koorts alleen vermoeden tot de kinderpokjes gaf, aan den Heere ERNDL overlaaten, wyl zyne tegenwoordigheid dagelyks aan het Keizerlyke hof vereischt werdt, en hy daarom geene gelegenheid tot besmetting aan het zelve geeven mogte. Om welke reeden dan ook de Baron van SWIETEN zyn tedergeliefden Zoon in het *Collegie* der Theresiaanen niet behandelen mogt, maar de zorge van dit dierbaar pand aan andere Geneeskundigen moest overlaaten. En, daar (ô bittere smerte!) van dertig deezer Edele Lyderen, die door deeze ziekte waren angetast, negenentwintig herstelden, zoo moest deeze alleen den Tol aan deeze wreede ziekte betaalen. Een slag waarlyk, niet dan voor zoo een man te draagen: Hy onderwierp zig daar aan op eene grootmoedige en byna onnavolgbare wyze, wel waardig om hier woordelyk te laaten volgen. Op deeze smertelyke tyding antwoorde die groote Geneesheer met een bedaart gelaat: *Alle tienden des Lands, beiden van de Zaaden en Vrugten des Booms, heeft* GOD *wel eer gewildt, dat hem geheiligd*

ligd zouden worden: indien het HEM *behaagt; uit deeze zieken alleen de dertigste voor zig, en daar toe myn Zoon te kiezen; waarom zoude ik, die my gehoorzaam aan zyn wil onderwerpe, hem dan niet bedaardelyk overgeeven?* (y). Men zie ook, hoe zorgvuldig de Heer LE CAMUS omtrent dit stuk wilde gehandeld hebben (z). — Even eens is het met de konstige of ingeënte pokjes geleegen. Want, dat deeze van een besmettend vermoogen zyn moesten, was een zaak van al te groote aangeleegenheid, dan dat men omtrent dezelve niet zeeker ware, om dat anders de twyffeling niet konde weggenoomen worden, of men op nieuw door de natuurlyke pokjes konde besmet worden. „ FREIND, die 'er „ eerst aan getwyffeld hadde, wierd nader- „ hand door proeven overtuigd, dat de inën- „ ting de regte ziekte voortbragt". Het geen de Heer HOVIUS omstandig bewyst 1. uit de gelyke eigenschappen met de natuurlyke pokjes. 2. uit de vrees van de verspreiding.

3. uit

(y) *Ibidem*, pag. 409, 410, 411.

(z) *Projet d' Anéantir la petite Verole, par M.* LE CAMUS, *Docteur-Regent de la Faculté de Paris*, &c. a Paris 1762. Art. II. n°. 4.

3. uit het inënten met den Etter, die door inënting medegedeeld was. 4. uit de evengelyke besmettelykheid, den dampkring zelve aandoende, waar door de geenen, die vrugteloos ingeënt waren, besmet wierden (*z**). „ TISSOT, zegt de Heer HOVIUS, „ die de Inënting niet alleen met iever, „ maar te gelyk met oordeel, heeft verdee- „ digt, stelt het als eene beweezen waar- „ heid, dat het gif der ingeënte pokjes „ allezins het zelve zy, als dat der natuur- „ lyke, en daarom ook in een gelyke hoe- „ veelheid besmettelyk, en weigert teffens „ te gelooven, alle die anders denken, of „ voorgeeven anders te gevoelen, want hy „ had de pokjes zelfs door de Etter der „ ingeënten voortgebragt " (*a*). En BUTINI erkende het effect van de inënting, wanneer die andere besmette (*b*). Een zaak, die tans niet alleen algemeen bekend, maar dagelyks en byna meest in gebruik is. GATTI erkent niet alleen, dat de ingeënte pokjes zoo besmettelyk zyn als de natuurlyke, maar zegt zelfs, dat één Ingeënte, als

(*z**) *Ibidem* pag. 314-316.
(*a*) pag. 412.
(*b*) pag. 413.

als men in 't geheel geen voorzorge gebruikt; de kinderpokjes door eene geheele Stad zou kunnen verspreiden (*c*); 't geen de Heer HOVIUS door een reeks van waarneemingen, genoomen van de *præcautie* der inënters, en door exemplen van daadelyke, personeele, en algemeene besmettinge bewyst (*d*). En, behalven de voorbeelden, uit DE HAEN aldaar aangehaald, zoo bevestigt de Hoogleeraar MURRAY, der inëntinge anders zeer toegedaan, dat door eene zeer groote onvoorzigtigheid de pokken door de inënting eens verspreid zyn; hoewel hy agt, dat het dwaas is te gelooven, dat door de inëntinge de pokjes eene algemeene heerschende ziekte zouden kunnen worden; gelyk ze na 1765. niet meer algemeen te Stokholm geheerscht hebben (*e*). En, hoewel het duister schynen mogt, dat de besmetting daar door algemeen wordt, zoo

(*c*) pag. 413.
(*d*) pag. 413-422.
(*e*) *Historia Insitionis Variolarum in Suecia* &c. pag. 147. *Geneesk. Bibl.* IV. Deel pag. 592. De Hoogleeraar DE HAEN heeft egter een voorbeeld uit WHITTE opgegeeven van algemeene Pokjes door de inënting voortgebragt. Zie de Exempelen by HOVIUS aangehaald pag. 418.

zoo kan het nogtans niet ontkent worden, dat de inënting in ſtaat zyn zoude, wanneer de noodige voorzorgen niet in agt genoomen worden, het ſmet te verſpreiden, het geen de Heer VERSCHUIR insgelyks toeſtemt (*f*). VERNAGE klaagt over de onagtzaamheid en nalatigheid, waarmede de Franſchen de inënting verrigten; ook verwyt hy aan de Inënters, dat zy zig weinig bekommeren, om den voortgang der beſmettinge te beletten, waar door het getal der zieken grootelyks vermeerderd wordt. (*g*) Waarom dan ook de inënting afgeraaden wordt op die plaatſen, daar de natuurlyke ziekte, over het geheel, minder menſchen aantaſt, en alleen om het vyfde jaar onder het Volk zig openbaart (*h*). Om welke reeden dan ook de inënting door een Arreſt van het Parlement te *Parys* verbooden, en de beſmetting daar door verminderd is (*i*).

§. XLII.

(*f*) *Verhandeling over de Inënting der Kinderpokjes*, pag. 162.

(*g*) *Obſervations ſur la petite Verole. Geneesk. Bibl.* II. Deel pag. 56.

(*h*) *Hollandſche Maatſchapp. der Wetenſchappen*, IX. Deel III. St. pag. 496.

(*i*) *Ibidem*, pag. 419.

§. XLII.

Het *zorgvuldig waaken tegen de verſpreiding van het ſmet*, en gemeen maaken van hetzelve aan anderen, heeft zyn opzigt tot de *Overheeden*, tot de *Geneesheeren*, of tot *elk* voor zyn eigen hoofd.

1. Met betrekking tot de *Overheeden*; dezelve kunnen in deezen door hun gezag en wyze maatreegelen veel toebrengen in het tegengaan der verſpreiding en afweering van het gif. DIEMERBROEK heeft ons in zyne Verhandeling over de Peſt een aanmerkelyk hoofdſtuk nagelaaten *over de burgerlyke Voorbehoeding* derzelve (*k*), het geen 23 Articulen bevat, die elk op zig zelven omſtandig verklaart zyn; en, offchoon 'er veele zaaken in voorkoomen, die alleen haar opzigt tot deeze vreeſſelyke plaage hebben, zoo behelſt het dog ook veele zaaken, die van vrugt zouden kunnen zyn in het tegengaan der Kinderpokjes. En de Heer LE CAMUS heeft zyn *ontwerp*, *om de Kin-*

(*k*) *De Prophylaxi politica*, Lib. II. cap. III. *De Peſte.*

Kinderpokjes geheel uit te roeijen, alleen tot twee hoofddeelen gebragt; als, tot de mogelykheid om het uitkomen der kinderpokjes te beletten, door geneesmiddelen (*par les moyens Physiques*): en tot de mogelykheid om dezelve uit te roeijen, door burgerlyke middelen (*par les moyens Politiques*): 't welk dertien raadgeevingen bevat, die haar opzigt, even als in de Pest, op het verspreiden van het smet hebben, en door hoog gezag haare kragt verkrygen moesten (*l*). Het heeft ook aan geen voortreffelyke voorbeelden van zoodanige voorzorgen in deezen ontbrooken. Want behalven het voorbeeld van het Arrest van het Parlement te *Parys* van den 8. Juny 1736. zoo eeven bygebragt, en het nut van zoodanige voorzorge in America (*m*), vindt men diergelyk loflyk besluit in de Bur-

(*l*) *l. c.* no. 7, 8, 11, 12.

(*m*) pag. 138. confer MATY, *Journal Brittannique* Ao. 1752. De Hottentotten, voor de domste der bewoonders van den Aardkloot gehouden, den besmettenden aart, en de slagting, die deeze ziekte, hun door de Hollanders medegedeeld, had aangebragt, ondervindende, slooten hunne Kraalen door verschanschingen af, welke zy met pyl en boog verdedigden, en den besmetten overklimmeren met dezelve doodeden. MEAD *de Variolis*, pag. 306.

Burgervaderen te *Oxfort.* De Heer ROUX heeft ten deezen opzigte een aanmerkelyken brief van Doctor KELLY, Hoogleeraar in de Geneeskunde te *Oxfort*, geschreeven den 30. July 1763, medegedeeld, waar in gezegt word: „ De Magistraat van *Oxford'* „ heeft 't zedert kort bevoolen, dat alle „ de geenen, die natuurlyke Pokjes hadden „ in de Dorpen of naastgelegen Plaatzen „ van *Oxfort*, niet in de Stad mogten ko- „ men om zig te laaten bezorgen, en dat, „ voor dat deeze voorzorge genoomen was, „ de natuurlyke Pokjes in de Stad zeer waa- „ ren toegenoomen " (*n*). Gelyk om de zelve reeden „ op den 2. April 1765. aan „ alle Doctoren in de Medicynen en Mees- „ ters Chirurgyns, door de Magistraat in „ *s'Hage* verbooden werd, *eenige inënting* „ *van de Kinderpokjes te doen of te laaten* „ *doen, aan lieden van buiten reeds inge-* „ *bragt, of die aldaar in 't vervolg mog-* „ *ten inkoomen* " (*o*). Het geen men insgelyks zegt, van de Wethouderschap te *Amsterdam* geschied te zyn. —— Zyne Majesteit van *Pruissen*, het oordeel van zyne

(*n*) *Hollandsche Maatschapp. l. c.* pag. 438.
(*o*) *Uitgezogte Verhandel.* X. Deel pag. 298.

ne Hoogleeraren over de inënting ingenoomen hebbende, verbood dezelve in zyne Staaten (*p*); en heeft nog, in het begin van dit jaar, by eene Koninglyke Ordonnantie gebooden, de Lyken, aan de kinderziekte overleeden, eens zoo diep, dan naar gewoonte, te begraaven (*q*). In *Zweeden* zyn op hooge ordre openbaare Hospitaalen opgerecht, en een groot Hospitaal ten gelyken einde te *Stokholm* (*r*): gelykerwys nog onlangs door de tegenwoordige Keifserinne van *Rusland* op het Eiland *Petersburg* bevolen is (*s*). Men heeft onlangs te *Koppenhaagen* begonnen buiten de Stad een huis op

(*p*) RONCALLI *in Variolarum Inoculationem Differt. Epistol. Nov. A. P. M.* Vol. II App. pag. 172.

(*q*) Volgens de *Nieuwspapieren.* Indien de reflectie, welke men in de *Rotterdamsche Courant* van Dingsdag den 25. September 1770. uit *Augsburg*, agtervolgens de waarnemingen van MERCURIALIS, MEAD, RUSSEL, en andere beroemde Geneesheeren, gemaakt heeft, gegrond is, dan zoude het begraaven der besmette goederen, zoo wel als dat der lyken, het geschiktste middel zyn om het smet te verdoen.

(*r*) MURRAY, *Historia Insition. Variolarum in Suecia*, pag. 70. *Geneesk. Bibl.* IV. Deel pag. 589.

(*s*) *Gazette Salutaire*, No. XXII. du jeudi, 1. Juin 1769.

op te rechten voor die geenen, welke zig willen doen inënten, waar toe de Koning, geduurende de vyf eerſte jaaren, jaarlyks vierduizend daalers geeven zal (*t*). De Hertog de *Vilars*, een groot begunſtiger der inënting, had zelve reeds in het jaar 1761. „ in de Hoofdſtad van zyne Land- „ voogdye een Hospitaal opgerecht, waar „ in allen, die 'er zich toe aangeeven, op „ zyne koſten ingelaaten, voorbereid en „ ingeënt worden " (*u*). Welke heilzaame voorzorgen ook de eenſtemmige begeerten
2. der *Geneesheeren* zyn. De Hoogleeraar Krause te *Leipzig*, de eerſte van allen, die in het midden van den tegenwoordigen Pok-ſtryd op middelen bedagt is geweeſt, om dezelve uit te roeijen, raadt, „ dat men ten dien einde leeze alle „ de Schryvers, welke over de Peſt ge- „ ſchreeven hebben, en in 't werk ſtelle, „ al wat zy voordeelig gevonden hebben, „ in die hoope, dat de pokjes, zoo dezelve „ in de eerſte jaaren niet geheel uitgeroeid

„ kon-

(*t*) *Geneesk. Bibl.* VI. Deel III. St. pag. 718.
(*u*) *Nederlandſche Lettercourant*, VI. Deel, 92ſte Stuk, 17. Novemb. pag. 317.

„ konnen worden, om dat zy mogelyk in „ Europa te diep ingeworteld zyn, ten „ minſten in den beginne niet zoo alge- „ meen zouden woeden, en eindelyk in „ Europa zoo zeldzaam, als de Peſt zou- „ den gevonden worden" (*v*). RAST dagt „ dat men om den voortgang van het „ vergif der pokken te beletten en het zelve „ geheel uit te roeijen, dezelfde middelen „ zoude moeten gebruiken, welke ten on- „ zen tyde met een zoo gelukkig gevolg „ gebruikt worden om de peſt te ontgaan: „ hy geeft namelyk den raad, dat de zie- „ ken afzonderlyk in een Gaſthuis zouden „ opgeſlooten, en de voortgang der be- „ ſmettinge door een wagt van Soldaaten „ zoude verhindert worden" (*w*). RICHARD wil, „ dat, wanneer de pokjes in eene „ Stad

(*v*) *Diſſert. Med. de Variolarum exſtirpatione inſitioni ſubſtituenda. Reſpondente* F. G. BEER, Lipſ. 1762. pag. 36. *Comment. de reb. in ſc. nat. & med. geſt.* Vol. XIII. pag. 50. *Geneesk. Bibl.* II. Deel III. St. pag. 546.

(*w*) *Reflexions ſur l'Inoculation de la petite Verole, & ſur les moyens qu'on pourroit employer pour delivrer l'Europe de cette maladie*, Lyons 1763. pag. 20. *Commentar. de reb.* &c. l. c. pag. 55. *Geneesk. Bibl. l. c.* pag. 545.

„ Stad zig beginnen te openbaaren, der-
„ zelver besmetting en voortplanting als
„ dan op alle mogelyke wyze zoude moe-
„ ten belet worden" (*x*). VERNAGE
raadt ook, „ dat men Gasthuizen oprigte,
„ en de Zieken, zoo veel mogelyk is, van
„ den omgang met de overige menschen af-
„ houde" (*y*). LE HOC verzoekt, „ dat,
„ indien de Overheid de inënting mogt
„ toestaan, zy te gelyk beveele, dat de-
„ zelve meer dan drie uuren van de Stad af
„ verrigt worde, en dat zy, die de ziekte
„ ondergaan hebben, en in de Stad weder-
„ komen, in veertig dagen den omgang
„ met alle anderen vermyden" (*z*). ROUX,
na dat hy 1. de inënting niet alleen voorge-
staan, maar door het oprechten van Gast-
huizen had zoeken aan te moedigen; zegt
in

(*x*) *Tentam. juvenile de Variolarum exstirpatione quærenda primum, illique subnectenda Variolarum insitione, Auctore* B. RICHARD, Monsp. 1764. pag. 12. *Commentar. de reb.* &c. *l. c.* pag. 59. *Geneesk. Bibl. l. c.* pag. 560.

(*y*) *Observations sur la petite Verole naturelle & artificielle;* à la Haye 1763. *Comm. de reb.* &c. *l. c.* pag. 203. *Geneesk. Bibl.* pag. 566.

(*z*) *Avis sur l'Inoculation de la petite Verole* 1763. *Comment. de reb. l. c.* pag. 206. *Geneesk. Bibl. l. c.* pag. 570.

in het 2. articul van zyn ſchriftelyk berigt onder anderen, „ dat 'er, om te beletten, „ dat de Ingeënte de beſmetting niet zou- „ den verſpreiden, een verbod nodig was, „ om in geen Collegien, Koſt-ſchoolen, „ of Huizen, daar men zieken oppaſt, in „ te enten, met uitzondering der laatſten, „ indien zy voornaamen, om geen andere „ dan deeze lyders te herbergen. 3. dat de „ Ingezetenen niet buiten haare wooningen „ mogten gaan, van den tyd af dat ze be- „ ſmet waren, tot dat haare wondjes ge- „ neezen waren " (*a*). De Heer PETIT en beneevens hem de Heeren GEOFFROY, LORRY, MALOËT en THIERRY, zeggen in de Geneeskundige Vergaderinge, door laſt van het Parlement 1764. te *Parys* gehouden: „ dat men de ingeënte geheel als bui- „ ten de ſamenleeving behoorde te houden, „ door 'er niemand by te laaten, dan wel- „ kers hulp hy noodig heeft, en welke „ van het ſmet niets te vreeſen heeft " (*b*).

't

(*a*) *Raport ſur l'Inoculation*, pag. 51, 58. *Hollandſche Maatſchapp.* IX. Deel, 3. St. pag. 436. *Memoire ſur l'Inoculation*, &c. *Comment. de reb.* &c. l. c. pag. 225. *Geneesk. Bibl.* l. c. pag. 787.

(*b*) *Premier Raport*, pag. 111, 115. *Hollandſche Maatſchapp.* l. c. pag. 577.

't Geen ook door de gedagten der Engelſche Geneesheeren en door hunne pryzenswaardige voorzorge beveſtigd wordt. „ HUXHAM, zegt de Heer HOVIUS, *Doctor* te „ *Pleymouth*, onder de Geneesheeren zeer „ beroemd, en die zonder drift de Inënting, zoo verre ze pryzenswaardig is, „ verdeedigt heeft, door de beëdigde Commiſſariſſen der Paryſche Faculteit, om „ onderrichting op dit ſtuk gevraagd zynde, antwoordde hun den 26. Mey 1763. „ Ik vreeſe, dat deeze manier van behandelen met al te veel vryheid en zonder „ de vereiſchte voorzorge gebruikt is, want „ door het overbrengen van het zaad der „ ziekte, om de Pokjes in te ënten, heeft „ men hier en daar, alwaar ze anders moogelyk niet zouden gekomen zyn, door „ beſmetting, gints en derwaarts de natuurlyke Pokjes voortgeplant. Derhalven, alſchoon deeze bewerking aan veelen „ heilzaam zy, is dezelve egter daar en teegen aan veel grooter aantal doodelyk geweeſt, om dat ze daar door ontydig de „ natuurlyke Pokjes hebben gekregen" (*c*).

In

(*c*) *Hollandſche Maatſchapp. l. c.* pag. 419.

In het Gasthuis der kinderziekte te *London* worden de Lyders (zoo als wy booven pag. 136. reeds zagen) „ niet alleen zoo „ lang gehouden, tot dat ze niet meer be- „ smettelyk zyn, maar teffens worden hun, „ geduurende den tyd dat ze daar blyven, „ byzonder daar toe geschikte kleederen „ bezorgd, en hunne eigene kleederen „ worden afzonderlyk bewaard, en naar „ het voorschrift van HALES, even als in „ andere besmettelyke ziektens, door den „ rook van brandende zwavel zorgvuldiglyk „ gezuiverd en hun wedergegeeven in een „ plaats, die van het Gasthuis is afgezon- „ dert, ten tyde, wanneer zy 'er uit- „ gaan " (*d*). — Het ware derhalven zeer te wenschen, dat de Vorsten en Overheeden meer aan deeze algemeene en welgegronde klagten der Geneesheeren gehoor gaaven; daar ons welvaarend Gemeenebest in een goede order te bewaren, en het welzyn van haare Ingezetenen, vooral in aansteekende ziektens te betragten, allezins dermate oplettende is, dat zy den nabuuren zelve

(*d*) *Ibidem*, pag. 406.

zelve daar in den voorrang betwiſt, waar van de meenigte openbaare Gebouwen tot voorkoming en ſtuiting van zulke woedende plaagen, en bezorging van onvermogenden ſpreekende bewyzen zyn (*e*). Mogten deeze (gelukkig!) leedig ſtaande Huizen tot zoodanig heilzaam oogmerk gebruikt worden; 't zy om den onvermogenden lyder in tyds daar in te ontfangen, en zoo de kragt der ziekte in den beginne door bekwame middelen tegen te gaan, en de algemeener beſmetting te verhoeden; of tot gelyke eindens om de inënting te verrigten, en de meerdere verſpreiding van het gif voor te koomen! waar door men, gelyk in het inëntings Hospitaal te *London*, en door de verdere geneezende behandeling, eene aanmerkelyke verzagting in deeze ziekte zoude hebben te verwagten; en een grooter aantal lyderen uit de kaaken des doods ogenſchynlyk redden, en het gif allengskens verminderen en verzagten kunnen. De Hoogleer-

(*e*) Nog onlangs hebben hunne H. H. M. M. zulks getoond in het vroegtydig emaneeren van het Plakaat, in dato den 28. Auguſt. 1770. tegen de verſpreiding der Peſtilentiale ziektens in *Podolien* en *Vohlnien*, enz.

leeraar DE HAEN, ſchoon geen oogmerk op de inënting hebbende, heeft zulke lief-dadige Huizen om de natuurlyk beſmette te ontfangen, en eene goede geneezing te be-zorgen tot dezelve eindens, gelyk de Heer TISSOT dergelyke tot beter behandelinge der ingeënte, aangepreezen (*f*). De Heer LE CAMUS is van dezelfde meeninge; zelfs zoo, dat hy huizen buiten de Stad of aan den waterkant wilde opgericht hebben ter ontfanging van Inwoonders, en andere tot die van Vreemdelingen (*g*). Dat 'er tot alle hulp in de zelven byzondere Perſoonen en noodwendigheeden worden beſchikt, en dat niemant, ter voorkoming van de ver-ſpreidinge zonder verlof uit dezelve ga (*h*). En, offſchoon de Inënting nog zoo veel voordeel hadde, zoo kan dezelve nooit aan het waare oogmerk (te weeten *de uitroeijing der Kinderpokjes*) beantwoorden, indien de-zelve niet met de vereiſchte omzigtigheid en voorzorge wordt in 't werk geſteld: want, hoe gelukkig ook de Inënting ſlaage in de daar toe

(*f*) *Quæſt. ſuper inocul.* pag. 42. *lettre à Monſ.* DE HAEN, pag. 56. &c.
(*g*) Artic. II. nº. 1 en 2.
(*h*) *ibidem*, nº. 3 en 6.

toe uitgekooze, gezonde en voorbereide lichaamen, zoo moeten toch de geenen waar aan de inënting niet wordt in het werk gesteld aan het lot deezer ziekte blootgesteld blyven; vermits door de Inënting de besmetting algemeener en duurzaamer gemaakt wordt; nademaal men reedelyker wyze volgens de ondervinding mag onderstellen, dat de algemeene heerschende kinderziekte, om de vyf jaaren, korter of langer, kome, en dan geheel ophoude. En mogelyk kan dit wel de reeden zyn, waarom 'er buiten de ingeënten, meer na evenredigheid aan de natuurlyke pokjes te *London*, dan op eene andere plaats, of plaatsen, sterven (*i*). Doch niet alleen is het de pligt van *Overheeden* en *Geneesheeren*, maar ook

3. *Van*

(*i*) RAST meent te moeten besluiten uit de sterflysten, dat 'er te *London* 22700 of ten minsten 16294 meer aan de kinderziekte gestorven zyn, dan voor de Inënting *l. c. Geneesk. Bibl.* II. Deel. 3. St. p. 543. Men zie dit wel wederlegt door CHATELEUX *ibid.* pag. 548. & RELHAN *ibid.* pag. 551. Dewelke, offchoon hy de onzekerheid der berekening uit de sterflysten aantoond; echter toestemd, dat het getal van hen die aan de kinderziekte overleeden zyn, vermeerdert is, en dat 'er, na dat de inënting in gebruik gebragt is, jaarlyks omtrend 15 meer ge-

3. *Van een yder, ſorgvuldig de voortplanting van het ſmet te verhoeden;* 't welk grootelyks zoude bevordert worden, *door het omzigtiger behandelen van het vuile linnen, dekſel en de kleederen;* door de eerſte niet op algemeene bleeken te zenden, voor dat die eerſt in het huis zelve waren gewaſſchen, berookt en lang gelugt; en de andere niet te ras weg te geeven, of te laaten verkoopen, ten zy met gelyke voorzorge van berooken, en lange vertoeving na

geſtorven zyn. pag. 553, 554. De Heer HOVIUS zegt, „ in 't jaar 1721. werd de Inënting aldaar het „ eerſte beproefd, en van het jaar 1700. tot 1709. „ ingeſloten, zyn in *London* geſtorven 209434 Menſchen, en daar onder 10441 aan de kinderziekte, „ dat is omtrent $\frac{1}{20}$ deel. Van het jaar 1710. tot „ 1719. geſtorven 238461, en daar van 21428. of „ by na $\frac{1}{11}$ deel aan de kinderziekte. Maar, na dat „ nu de konſt van Inënten, zoo als men wil, tot „ den hoogſten trap van volkomenheid gebragt was, „ en 'er een overgroot getal tegen de natuurlyke „ pokjes beveiligd waaren, zyn 'er echter van 't „ jaar 1750. tot 1759. ingeſloten, geſtorven van de „ 208493 Menſchen 19659. aan de kinderziekte, „ dat is omtrent $10\frac{1}{2}$ gedeelte van het geheel. Van „ het jaar 1760. tot 1764. ingeſloten, 116564, en „ daar van 12419. aan de kinderziekte, dat is by na „ $\frac{1}{9}$ deel; en in 't jaar 1765. van 26143. geſtorvene, „ waren 'er 3584, dat is, $\frac{1}{7}$ door de pokjes geſneuvelt, " *l. c.* pag. 428.

na de besmetting (*i**): DIEMERBROEK wilde, dat men in Pesttyden in geen jaar kleederen of meubilen verkoopen mogt (*k*). Zoo konden de geenen, die Eetwaaren behandelen, alwaar de kinderziekte regeerde, zig wagten van veel omgang met de zoodanigen te hebben, vooral ten tyde van het zweeren en droogen der pokjes; en niet anders kun-

(*i**) Mogelyk is 'er geen middel, waar door de besmetting algemeender wordt overgebragt, dan het *linnen* en de *kleederen*. LE CAMUS is hier omtrend, en dat met reeden, zeer zorgvuldig, n°. 6. en wil zelfs, dat alles, wat 'er in het Vertrek van den Pokzieken, van kleederen als andere behoeften, ook van die geenen, die hem hadden opgepast, in eene byzondere aangeweezen plaats, verbrand wierden, en de overtreeders wierden gestraft. n°. 11.

(*k*) Lib. II. Cap. III. n°. 10. *De Peste*. En hoe veel maanden dat het smet zig in stroo, 't geen aan den regen, wind en lugt bloot gesteld geweest was, bewaard hadde, kan men by dien zelven Schryver Lib. IV. Histor. CXIX. pag. 267. met verwondering zien. Men weet uit de inëntings historie van verscheiden, hoe langen tyd de etter zyn kragt in den draad bewaard heeft, en na maanden, ja een jaar, nog het vermogen had, om de kinderpokjes mede te deelen. *Hollandsche Maatsch. l. c.* pag. 404. en andere plaatsen meer. En, hoe lang het smet in de huizen zig onthouden kan, is af te neemen uit het geval van eenen man, die door de pokken aangetast werd, wanneer hy in een kamer gekomen was, waar in drie maanden te vooren een mensch aan de pokjes had ziek geleegen. conf. KRAUSE *l. c.* §. V.

kunnende door onvermogen van de nodige hulp, alles aanwenden om de lugt in de huizen te verbeeteren; haare handen telkens te wasſchen en te reinigen, met water, of water en Azyn, voor en al eer hunne waaren aan anderen over te doen; en zig vooral te wagten, dat de Etter of de pokſtof geen gemeenſchap aan hunne kleederen hadde, en daar door het ſmet overgebragt werd (*k**).

Ein-

(*k**) En hier op ſteunt het voornaame gevoelen van M. Paulet, (wiens gedagten wy booven pag. 133. reeds gezien hebben *over de manier van beſmetting der kinderpokjes, om dezelve geheel uit te roeijen,*) oordeelende: „ dat men een kind van daag beſmet zyn„ de met de pokſtof in een huis, want het is onno„ dig, zegt hy, het elders te brengen, zig terſtond „ nergens anders mede beezig houde, als met het „ onderzoek van het beſmette lichaam, dat de ziek„ te heeft voortgebragt, ten einde het geen nieuwe „ beſmetting veroorzaake. Men zuivert het door „ berooking, met Azyn en heet waater. Het is „ gemakkelyk te ontdekken, als men den dag weet, „ dat men het ſmet hebbe aangeraakt (zynde den „ 4. of 5den dag voor de eerſte toevallen der ziek„ te), en van eene verdagte plaats gekomen is. „ Indien 'er geen opening is aan het lichaam van „ denzelven, indien 'er geene uitbotting in eenig „ deel is, zoo is het nog geen tyd om voorbehoeding „ te gebruiken, men moet de verëttering afwag„ ten, [het tegendeel zal beneden blyken.] Maar, „ wanneer de puisjes open zyn, en de etter vloeid; „ wanneer de korſten zig vormen, dan is het dat

„ men

Eindelyk is het wel algemeen genoeg, maar niet voorzigtig genoeg, wanneer men zig met ingeënte pokjes wyds en zyds begeeft, alles handteert, vooral onder de verëttering en het droogen derzelven, gelyk der huisbedienden, die in het gewoon waarneemen van hunnen dienst, behandelen van alle haar

„ men zorg dragen moet, dat een onvoorzigtige „ morssige zieken oppasster, door haar jak, rokken, „ japon of schortelkleed, de ziekte in andere hui„ zen niet gaa verspreiden. 't Is dan, dat men „ toezie dat geen vreemde den lyder of zyne klee„ deren aanraake, en dat men aan deeze verbiede, „ lichaamen die vatbaar voor besmettinge zyn aan „ te raaken. Het is in deezen tyd nodig, dat men „ zorgvuldig het vuile linnen alleen of afgezonderd „ houde. Maar de grootste fout van allen is, dat „ men toestaat, dat den lyder met zyne rooven uit„ gaat: want alle de oplettendheid moet men vesti„ gen op de Etterwording en rooven: na het afval„ len derzelven, zal met het lichaam van den zie„ ken, voor al de plaatsen daar litteekens zyn, „ wasschen en betten met doeken in een warm af„ kooksel van Jenever-hout of bessen gedoopt, [dit „ is een sterk tegengift, als beneeden nader blyken „ zal.] Al wat tot dienst van den lyder gestrekt „ heeft, van het begin der rypheid der korsten, tot „ haar volkomen afval, zal terstond in kokend wa„ ter gestoken, en nauwkeurig gewasschen worden. „ De meubilen, welke de lyder aangeraakt heeft, „ zullen met schuiers in Azyn gedoopt afgeboend „ worden. Men zal hem verbieden te leezen, „ papier, meubilen, enz. aan te raaken, en, indien „ de nood het vordert, zal men hem leêre hand„ schoe-

haar aangeboden en over te geevene zaaken, verkeeren onder Menſchen tot het volvoeren van hunnen pligt, op eene ongevoelige wyze het zaad der beſmettinge verſpreiden kunnen (*l*). En de roem, die men daar op draagt, is wel een bewys dat men tracht de vooroordeelen te vermeeſteren, maar anders in zig zelven aangemerkt een loutere herſſenſchim, en victorie blaazen, zonder overwinning.

§. XLIII.

„ ſchoenen aangeeven, daar niemand zig voortaan „ van bedienen zal, ten zy dezelve ter deeg ge- „ waſſchen en van het ſmet ontdaan zyn. Men zal „ het lichaam van den zieken verſcheide maalen „ waſſchen; men zal hem ſchoon linnen aantrekken „ en alzoo laaten uitgaan. *Gazette Salutaire*, n°. X. „ *du Jeudi* 9 *Mars* 1769." Wel is waar, dat zig verſcheide zaaken in dit voorſtel opdoen, die moeilyk, ja onmogelyk ter uitvoer te brengen zyn, en dat ze zonder de geneeskundige beſtryding van het ſmet zelden voldoende zouden zyn; maar het is ook aan de andere kant zeeker, dat de genoemde *præcautien* te veel verwaarlooſt worden, en dat door de gewoonte en algemeenheid dier ziekte, het gevaar niet genoeg gevreeſt, en door te veel onvoorziene verſpreiding van het ſmet, ongelukkigen op het onverwagtſt ſlagtoffers worden van deeze zoo veeltyds doodelyke beſmettinge.

(*l*) Hoe gevaarlyk de omgang met beſmette Perſoonen in Peſt-tyden zy, en hoe het ſmet door de kleederen wordt overgedragen, heeft DIEMERBROEK omſtandig aangeweezen. *l. c.* Lib. II. Cap. III. §. III, X. pag. 77, 79. LE CAMUS dagt ook niet anders wegens de Pokjes. Men zie zyne gegronde redenering. pag. 33.

§. XLIII.

De *Geneeskundige Voorbehoeding* is wederom *tweeleedig*, *of* die zyn opzigt heeft op de *Leevenswyze*, en *Diætica* genoemd wordt; *of* die door *Geneesmiddelen* volvoerd, en *Medica* gezegd wordt.

I. Tot de *eerste* behooren een geschikt bestier van de *ses* zoo genaamde *niet natuurlyke zaaken*; door welke de gezondheid bewaard, de ongesteldheeden verbeterd, en de ziekten afgeweerd worden.

1. In de allereerste plaats komt de *Lugt* in aanmerking, door welke deeze ziekte somtyds voortgebragt wordt. Dezelve wordt tweezins besmet; of door eene eigenaartige ongesteltheid, hoedanige FORESTUS in eene algemeen doorgaande Pokziekte aangemerkt heeft (*m*), en neevens hem AMATUS LUSITANUS (*n*). En dit heeft plaats, wanneer de

(*m*) Lib. VI. obs. XLIV. te Delft van October 1562. tot den gantschen Somer van 1563.

(*n*) *Ibidem*, te Alkmaar 1551. Het is opmerkelyk, dat algemeen doorgaande kwaadaartige ziektens, veeltyds van eene ongesteldheid der lugt, als aanhoudende vogtigheid, laage dampkring, en daar uit

de ziekte voor eenen tyd heerſcht, en dan weeder geheel wykt. Zoo heeft de opmerkende CHESNEAU reeds waargenomen, dat van algemeene doorgaande ziektens, of zulken, die met uitſlag of wormen verzeld zyn, waar onder de Kinderpokjes behooren; ofte wel zoodanige, die uit beiderlei ſoort zyn ſamengeſteld, meeſt de overhand hebben (*o*).

Of

uit gebooren wordende broeijende lugt, en menigte van veelerhande inſecten worden voorafgegaan; 't welk van de aanteekeningen van HIPPOCRATES af, tot de jongſte waarneemingen toe, beveſtigd wordt, en omſtandiger door my aangeweeſen is *in Hiſtoria Conſtitutionis Verminoſæ* &c. §. XXII. pag. 24 & 25. Zeer nadrukkelyk vraagt HUXHAM: „ Is 'er niet „ eenige byzondere geſteldheid van den *dampkring* „ bekwaam, om uitſlag in de huit te verwekken? „ Gewiſſelyk zyn, wanneer de *Kinderpokjes*, of „ koortſen met uitſlag heerſchen, insgelyks al„ lerhande *uitſlag*, als Roodvonk, Roos, Schurft, „ enz. genoegzaam gewoon op dien zelfden tyd „ aan te vallen, gelyk zeer dikwils waargenoo„ men wordt: heeft niet het gemeen en de „ Vrouwtjes voor lang geweeten, dat de *Maze*„ *len*, of het roodvonk, de kinderpokjes veeltyds „ vooraf gaan? Moet men daarom den *Voorbehoe*„ *denden raad* daar niet van afneemen.? " 't Geen hy door de mogelykheid van *Mercurialia*, in gelykſlagtige huidsgebreken zoo nuttig en ter dooding van de wormen in de ingewanden teffens dienſtig, verder aandringt; gelyk beneden ter zyner plaatſe blyken zal. *Conſtit. aëris* 1735. *l. c.* Tom. I. pag. 135. B.

(*o*) Lib. III. cap. 8.

Of zy wordt besmet door mededeeling of koestering van het zelve. *De besmetting, die door de lugt voortgebragt of vermeerdert wordt*, is beswaarlyk door algemeene Middelen tegen te gaan. Want, offchoon HIPPOCRATES wel eer het geluk had, door het aansteeken van groote bosschen, zyn Vaderland voor de aannnaaderende Pest te bevryden, zoude men tans bezwaarlyk een brandstapel toerichten, daar in ons Nederland nauwlyks zoo veel hout groeit, als tot het huishoudelyk gebruik van nooden is. Weshalven deeze verbeetering in de bereiding der lichaamen, of in de byzondere verbetering zelve, moet gezogt worden. —— *De besmetting, uit verspreiding van het gif voortgebragt*, zal bezwaarlyk verholpen worden, by aldien men niet, zoo veel mogelyk is, dezelve zorgvuldig vermydt, en in agt neemt alle de voorzorgen, die (§. XLII.) uit voornaame Mannen aangeweezen zyn. Hoe verre de Dampkring daardoor besmet wordt, is niet wel met zeekerheid te bepaalen (*p*). Maar wel dat het

(*p*) *Hollandsche Maatschappy* 9 Deel. 3 St. pag. 404. VERSCHUIR *Verhandeling over de Kinderpokjes* pag. 139.

het gif zig aan denzelven mededeele; en zonder verdere inplanting het vermoogen hebbe, anderen, die zig in den zelfden dampkring by besmetten vinden, aan te steeken (*q*). En, offchoon den geheelen dampkring bezwaarlyk mogt te verbeeteren zyn, kan dit in byzondere huizen, volgens DIEMERBROECK, bekwamelyk geschieden door den speceryagtigen en bederf tegengaanden damp, of rook, van Jeneverbessen (*r*), Wierook, Mastik, Benzoin, Barnsteen, Rosmaryn, Citroenschillen, Jeneverhout, Laurier en andere soortgelyken (*s*). Waar by men de Campher vooral voegen kan; gelyk dit uit desselfs tegengiftige kragt onder veelerlei bereidingen klaar blykt. Verder worden aangepreesen, Azyn, of desselfs waassem, op eenen gloeijenden steen ver-

(*q*) *Hollandsche Maatschapp. ibidem*, pag. 332. seq.

(*r*) De vrugt van den *Jeneverboom* en de *Jeneverboom* zelve, zyn voortreffelyke tegengiften tegen het pokfmet, waarvan beneden omstandiger.

(*s*) *De Variolis & Morbillis* Cap. VI. pag. 277. Gegoede lieden kunnen zig van kaersfen uit zulke stoffen samengesteld, in hunne Vertrekken bedienen. Men vind daar verscheide voorschriften van in het *Lexicon Galenico-Chemico-Medicum* van ELZEVIER, pag. 319, 320.

verwekt (*t*). Zoo kan van zeer veel nut zyn het aanſteeken van kruit (*u*): eindelyk kan ook de ververſching van de lugt, door de deuren en venſters, naar vereiſch, en de gelegendheid van huis en lyder, open te zetten, zeer behulpzaam zyn.

2. Omtrent het gebruik van *Spyze* en *Drank*, kan men in agt neemen, dat het niet raadzaam is dezelve te nuttigen in de vertrekken, daar pokzieken liggen, voor al van degeenen, die dezelve niet, of zeer twyffelachtig, gehad hebben; wyl, buiten de beſmetting van de lugt in het vertrek op de ſpyzen en drank, het ſpeegzel nood-

zake-

(*t*) Van wat nut de waaſſem van *Azyn* tot verbetering van de lugt en afwending van het ſmet in aanſteekende ziektens zy, kan men omſtandig by DIEMERBROEK *l. c.* pag. 89, 90, 91, 93, 109, 117, 161, en beneden in het volgende Articul 2. nazien.

(*u*) Bekend is de zuiverende kragt van het *Buspoeder*. BOERHAAVE heeft huisgezinnen in Peſt-tyden van deeze plaage bevryd gezien, door eenige maalen des daags een vierendeel loots van het zelve, na de deuren en venſters geſlooten te hebben, in een comfoor aanteſteeken. De put die te *Parys* verſcheide Arbeidslieden gedood had, wierd gezuiverd door het aanſteeken van een granaad in denzelven. *Prælect. Acad. in prop. Inſtitut. Medic.* ad §. 1120. Men zie ook DIEMERBROECK. *l. c.* Lib. II. cap. V. §. XII. pag. 93.

zakelyk ter ſpys verteering moet doorgeſlikt worden, 't geen op zig zelven aanleiding tot beſmetting geeven kan (*v*). Men eete goede en ligt verteerbaare *Spyzen*, met zuure ſappen en ſauſen bereid, en die verder by de voorbereiding in aanmerking komen, waar van het dierlyke geweerd zy (*w*). De *Drank* zy desgelyks, en verkoelende en verfriſſchende: men vermyde de geeſtige, en die aan giſting onderheevig zyn (*x*).

3. De *beweeging des lichaams* zy voor den geenen, die zulks bekomen kan, nog te vermoeijende, nog te weinig (*y*). Het geen onder die zelve bepaling zyn opzigt heeft tot den

4. *Slaap*, waar van de gematigdheid de lichaamen langſt by de gezondheid, en daar toe

(*v*) F. HOFFMANN *M. R. S.* Tom. I. Part. II. cap. III. §. XVI. pag. 204.

(*w*) DIEMERBROECK *de Variolis & Morbillis* cap. VI. pag. 277. cum cap. VI. lib. II. *De Peſte* pag. 94. ſeq.

(*x*) DIEMERBROECK *l. c.* pag. 278. cum pag. 98 99. §. XIII & XIV. & F. HOFFMANN *l. c.* §. XVII. *Schol.*

(*y*) DIEMERBROECK *l. c.* pag. 278. cum cap. VII. Lib. II. pag. 101. §. IV, V, VI.

toe noodige onzigtbaare uitwafeming, bewaard, en alle verhitting vermyd wordt.

5. Voornamelyk hebbe men de *natuurlyke ontlaftingen* te baat, en, wanneer die van zelve traag zyn, moeten ze door bekwaame middelen, naar de byzondere gefteltheid van yder lichaam, en de noodige ontlafting, geholpen worden. Hier toe behoort ook de *volfappigheid*, die naar de byzondere aanwyzingen moet geregeld worden.

6. Eindelyk verdient hier geene de minfte plaats de *gematigdheid van Geeft*. Want, fchoon de *Gemoedsbewegingen* en daar onder de *Vrees*, eigentlyk gezegt, geen vermoogen hebben, om zonder tuffenkomft van het fmet, een ziekte, en vooral die, waar van gehandeld wordt, voortte-brengen (z); zoo leert dog de ondervinding dat ze de lichaamen vatbaarder maakt voor dezelve, en het gif ontfangen zynde, meer aanzet, en gevaarlyker gevolgen doet hebben.

Alle welke beftieringen van den Leevensreegel, en wat tot verbeetering van het geen

(z) Gaub. *Inftit. Patholog. Medic.* §. 497.

geen in en om ons is, kunnen van zonderlinge nuttigheid zyn in algemeen doorgaande Kinderziekte, of wel wanneer dezelve in byzondere Huisgezinnen plaats heeft; vooral wanneer de applicatie van geschikte Geneesmiddelen ter Voorbehoedinge daar bykomt. Tot welks onderzoek onze aandagt tans van zelve geleid wordt.

II. Deeze, de *Prophylaxis Medica*, is insgelyks *tweeledig*: *of* afweerende, voor en aleer het Pokſmet in het lichaam ontfangen of medegedeeld is; of t'onderbrengende en verzagtende, wanneer het zyne uitwerking in s'menſchen lichaam reeds doet gevoelen, en de Natuur van haare kant zig daar van zoekt te ontdoen (§. XII. II.) en het zelve tragt uit te dryven. De eerſte is de eigentlyk gezegde *Methodus prophylactica per antidota* (Geneezende Voorbehoeding door tegengiften); de andere de *Methodus curatoria per reſolutionem* (de Geneezende Voorbehoeding door oploſſing): beiden hebben zy het dooden en t'onderbrengen van het gif ten doel, ofte een verzagting van de toevallen, die door de prikkeling van hetzelve geboren worden, om eenen dik-

wyls onvermydelyken dood, kan het zyn, af te weeren. Deeze beide aanwyzingen loopen ook teffens in de konſtige mededeeling ſamen. Want in dezelve wordt eerſt het lichaam voorbereid, daar na het ſmet medegedeeld, en hetzelve werkzaam wordende beſtreeden: alzoo ter behoudeniſſe van het leeven, afweeringe der toevallen, en verminderinge van het medegedeelde gif, dezelfde voorbehoeding beoogd wordt.

Alle de Geneeskundige waarneemingen over deeze ziekte raadpleegende, bevind men, dat alle de pogingen, om deeze gewigtige einden te bereiken, tot deeze voornaame *claſſen* te brengen zyn, namelyk: *tot de vernietiging van het medegedeelde pokſmet door eigentlyk gezegde tegengiften*; door *uitdryving van het zelve langs de gewoone wegen der ontlaſtingen van het lighaam*, zonder opzigt tot een *ſpecificq* vermoogen, en door de *konſtige mededeeling in beide opzigten*. Laat ons dan dit ſtuk, van 't welk onze aandagt, ter verklaaringe van de voorbehoedinge een weinig afgeweeken was, hier ter plaatſe weder opvatten. Omtrent het eerſte heeft den voornaamen in-

inhoud deezer *Proeve* van §. XVIII. tot XXXVI. reeds verkeert; terwyl §. XXXVII. tot XL. eene aaneenſchakeling van bekende waarheeden behelsde, welke in dezelve wel ſtellig aangehaald zyn, maar nu tot haar eigentlyk oogmerk nog een weinig omſtandiger dienen ingezien te worden. Om alle laſtige verdeelingen te ontgaan, en alle duiſterheid te vermyden, zal ik dit gewigtig ſtuk tot twee *Hoofddeelen* brengen, in welk *eerſte* ik byzonder over de *tegengiften* en het *uitdryven van het ſmet*, en in het *andere* van de *konſtige mededeelinge* ſpreeken zal.

1. Belangende het *eerſte Hoofddeel* zal ik zoo te werk gaan, dat ik *eerſt* de zwarigheeden, die zig tegen zoodanig vermoogen opdoen, zal tragten uit den weg te neemen; ten *tweeden* de meening des Heeren Boerhaave nader verklaaren; ten *derden* de eigentlyke paalen der *ſpecifica* aanwyzen: ten *vierden* de egtheid der opgegeevene ſtaaven: ten *vyfden* derzelver uitſteekende nuttigheid op eene beſcheidene wyze voorſtellen, en deeze *claſſe* daar meede beſluiten.

In

In de *eerſte* plaats doet zig eene tegenbedenking op. *Of het wel mogelyk zy een gif tegen te gaan, voor dat het aan het lichaam medegedeeld is?* De Heer PAULET, wiens ſtellingen wy booven gezien hebben, meent volſtrekt van neen. Waar op men nogtans *in 't algemeen*, uit het leerſtuk der *Tegengiften* vry voldoende antwoorden kan. Want de Heer BOERHAAVE, die zelve getuigt, „ dat hy zig veel werks „ omtrent dit ſtuk gegeeven heeft; en na „ dat hy alle de Schryvers die in alle taa„ len over de vergiften geſchreeven hebben, „ geleezen hadde; hy haare waarneemin„ gen by een verzameld, en ze in zyn „ hoofdſtuk der tegengiften in de daar in „ voorkomende orde geplaatſt, en aldaar „ eene kleine verhandeling der vergiften „ gegeeven heeft. En, voegt hy 'er by, „ indien dit boek," (hy ſpreekt van zyne *Inſtitutiones Medicæ*,) „ eenig goeds bevat, ge„ loov ik zekerlyk dat het het Hoofdſtuk is, „ 't welk over de vergiften handelt" (*a*).

Nu,

(*a*) *Prælect. Acad. in prop. Inſtitution.* §. 1119. HALLER. Tom. VI. pag. 373. DE LA METTRIE *Inſtitutions de Medicine de* Mr. H. BOERHAAVE Tom. VIII. p. 88.

Nu, die groote Man, handelende van de Aanwyzingen (*indicationes*) die 'er vereifcht worden, om een gif uitwendig of inwendig aangebragt en oorzaak van ziekte geworden zynde, zegt, dat die zyn: „(1.) „ het wegneemen van de vergiftige oor„ zaak, (2.) het verbeteren van het gif „ dat ons medegedeeld is, of onvermyde„ lyk medegedeeld zal worden. (3.) het„ zelve uit het lichaam te dryven. (4.) de „ toevallen te verzagten, en ten (5.) het „ lichaam te beveiligen tegen de werking „ van het vergif, het geen ons uit- of in„ wendig zoude medegedeeld worden" (*b*). Volgens het laatfte lid van *art.* 2 en 5. blykt het genoeg, dat deeze ervaren Arts uit zynen fchat van waarneemingen overtuigd was, dat men het lichaam ongevoelig maaken konde, voor de mededeeling van het omringende fmet. En indien dit zoo is, dan bereikt men het groote oogmerk dat men te verrigten heeft; en flaagt men daar in, dan gaat men het gif dadelyk tegen, eer het in het lichaam ontfangen is. De verklaaring van het 5. *articul* is nog dui-

(*b*) *Ibidem.*

duidelyker, naardien hy zelve de voorbeelden van SYLVIUS en DIEMERBROECK aanhaalt; van welke de eerſte aan drie onderſcheide doorgaande Peſt-ziekten is bloot geſteld geweeſt; dat hy gezond en vry van allen gebleeven is, om dat hy s'morgens den mond met Azyn reinigde en een ſpons met den zelven bevogtigd onder den neus droeg. DIEMERBROECK rade zelve daar mede de kleederen te bevogtigen, en werd door de Peſt overvallen, na dat hy eenen morgen overgeſlaagen hadde, zig van Azyn te bedienen (*c*); gelyk hy insgelyks getuigt, dat dit eenvoudig middel in de meeſten, die dit gebruikt hebben, als een allerbeſt voorbehoedend middel bevonden wierdt (*d*). Geeven de waarneemingen insgelyks van den Tabaksrook niet het zelfde op (*e*): en, 't geen verder gaat, dat de Peſt de huizen in welke Tabak verkogt werd niet aandeet, 't geen van voornaame winkels te ver-

(*c*) *Ibidem*, ad §. 1134.
(*d*) *De Peſte*, Lib. II. Cap. X. §. XVII. pag. 117. & Lib. III. Cap. V. §. XXI. pag. 161.
(*e*) *Ibidem*, Lib. II. Cap. X. pag. 107. 109. 111. & Cap. XII. pag. 125.

verſtaan is (*f*)? Gewaagt de Hiſtorie niet van MITHRIDATES Koning van *Pontus*, die door het geduurig gebruik van tegengiften zoodanige hebbelykheid verkreegen had, dat hy eindelyk van de ſterkſte vergiften onaangeroerd bleef (*g*)? Maar behalven deeze bewyzen blykt de waarheid van het tegendeel zeer duidelyk uit de waarneemingen van LOBB, RICHARDSON (*h*), ROSE'N, VARNIER en die ik zelve gedaan hebbe, in de kinderpokjes *in 't byzonder*.

Eene andere bedenking wordt gehaald uit de *onbekendheid van het vergif*. De geleerde HENSLER (*i*) agt het *niet wel mogelyk te zyn, een tegengift uit te vinden tegen een vergif, waar van men den aart niet*

(*f*) Hiſtor. XVII. Lib. IV. pag. 199. Dit heeft F. HOFFMANN *in Diſſert. de Peſte ejusdemque curandæ ratione* §. 21. wel in twyffel getrokken, en ſchoon men hem daar al in volgen mogt, en het gegeeven exempel van DIEMERBROECK te Nymeegen, min genoegzaam mogt achten, zoo is het bewys in hem zelven genoomen met den rook van Tabak, wanneer hy zig van de beſmetting voelde aangedaan, zeer kragtig. Zie de aangehaalde plaats, vergeleeken met *Hiſtor.* XL. pag. 214.

(*g*) PLINIUS, Lib. XV. Cap. 2.

(*h*) LOBB, *l. c.* Tom. II. §. 640. pag. 415.

(*i*) Briefe über das Blatterbelzen &c. pag. 10. *Geneesk. Bibl.* IV. Deel pag. 767.

niet kent. Eene tegenwerping, die hier van geen meer klem is, dan in de behandeling der overige vergiften: dan byaldien men zulken alleen hulpe moest toedienen, die door een gif, waar van desselfs natuur volkomen bekend en voor de zintuigen geenzins verborgen was, dan zouden veelen aan hun noodlot hulpeloos moeten overgelaaten worden; daar in tegendeel de bevinding leert, dat derzelven veele den Mensch medegedeeld zynde, door bekwaame en gepaste middelen worden tegengegaan, en veel al met de noodige omzigtigheeden worden overwonnen. Gelyk het daar en booven genoeg is de uitwerkingen der byzondere te kennen (*k*). Dog by nauwkeurig onderzoek blykt, dat de *pokjes* niet *onbekend* zyn; want dat dezelve, gelyk de *Pest* het *koud vuur* voortbrengen, in haar soort *eene byzondere koorts met ontsteeking, die in de huid tot verëttering overgaat,* veroorzaaken; dat ze beiden door besmettinge

(*k*) „ Ubi problema Medicum eôusque solutum, „ ut restet modo explicandum quomodo fiat —— „ relatio satisfactum erit quæsito." H. BOERHAAVE *Institut. Med.* §. XXVII. &c.

tinge worden aangebragt: dat men derhalven, wanneer men de besmetting vermydt en de koorts voorkomt, men deeze ziekte volkoomen geneeſt, die anderzins aan de werkinge der Natuure overgelaaten zynde, zoo veelmaalen gevaarlyk is. — Niemand zal ontkennen, dat het *virus venereum*, hoe diep ook ingeworteld, heeden volkomen geneezen en ten vollen uitgedoofd kan worden, daar men in den beginne, toen deeze ziekte zig het eerſt in Europa vertoonde, zeer veele middelen te vergeefs beproefde. — Maar kent men nu den aart van dit vergif meer dan toen? —— Wie zal het gif, door den beet van den Scorpioen veroorzaakt, verklaaren? Egter bleek §. VIII. dat dezelve *ſpecificè* geneezen werd. Het welk tans insgelyks van den beet der Ratelſlang getuigd wordt (*l*). MEAD voer op gelyke wyze tegen BOERHAAVE uit, en beſchuldigde hem, dat hy dwaas-

(*l*) LINNEUS, *Amoenitat. Acad.* Vol. II. pag. 126. VOGEL, *Hiſtor. Mater. Med.* pag. 227. *Natuurlyke Hiſtorie* volgens het ſamenſtel van LINNEUS, I. Deel VI. Stuk pag. 302.

dwaaslyk naar een *ſpecificum* zogt, tegen de kinderpokjes, welkers aart hy niet kende, daar hy zig nogtans aan denzelven yver ſchuldig maakte, van het tegengift tegen den dollehonds-beet na te ſpooren (*m*), waaromtrent de pogingen van veelen niet vrugteloos geweeſt zyn. —— En daar is in de gantſche uitgeſtrekte Geneeskunde geene andere betrekking, dan in het klaar en duidelyk verband, dat 'er is in de gelyke uitkomſten der zaaken, onder verſchillende geſteldheeden, door een reeks van waarneemingen beveſtigd, met een zuiver oordeel tot wettige beginſelen gebragt, welke ſchoon buiten het bereik der zintuigen, geen mindere zekerheid hebben, dan of zy voor dezelve naakt en geopend waren; gelyk de Hoogleeraar GAUBIUS zoo treffelyk betoogt (*n*). Men weet de werking der Geneesmiddelen op byzondere kwaalen en in byzondere deelen der lichaamen, terwyl het geringſte *hoe* ons verborgen blyft: dit is een eigenſchap van alle natuurkundige wetenſchappen, welke de Geneeskunde met de-

(*m*) *Lib. de Variolis.*
(*n*) *Inſtitution. Patholog. Medicinal.* §. 20.

dezelve gemeen heeft, waarom zy geenzins beneden dezelve moet gehouden worden (*o*).

Betreffende nu *ten tweeden*, de eigentlyke meening van den Heere BOERHAAVE, (§. XIX, XX.), omtrent dezelve blyft 'er nog over, hoe verre men dezelve in haar waar oogmerk opvatten moet. De Hoogleeraar DE HAEN en de Heer HOVIUS hebben beiden opzettelyk over het oogmerk van hunnen grooten Meester gehandelt; de eerste met betrekkinge tot het voorstaan der inëntinge, de andere over het zelfde onderwerp, en voorbehoedend-middel te gelyk. En om deezes laatsten woorden zelve te gebruiken, zegt zyn Ed. „ Zy „ die zyne verklaaring over de gemelde „ plaats niet gehoort hebben, (naamelyk de „ §. 1403. over de inënting) besluiten „ daar uit, dat hy een beschermer der In- „ ëntinge geweest zy, in onderstelling, dat „ dit Boek ten algemeenen nutte gedrukt „ is, en geen opheldering vereischt, of „ noodig heeft. Maar dat dit zyn oogmerk „ niet

(*o*) *Ibidem*, §. 21.

„ niet is geweeſt, blykt uit het opſchrift,
„ 't welk is: *Aphorismi in uſum Doctrinæ*
„ *Domeſticæ congeſti*; en nog klaarder uit
„ zyn waarſchouwing aan den Leezer; dat,
„ namelyk, die over dit Boekje willen
„ oordeelen, vooraf dienen te weeten, dat
„ het niet tot algemeen, maar byzonder
„ gebruik geſchikt is, waar uit zy de oor-
„ zaak der ſchikking en kortheid zullen be-
„ grypen. Hy zelfs erkende het een boek
„ te zyn, dat, dus ingerigt, zonder zyne
„ verklaaring, veelmaalen onverſtaanbaar
„ was. En had de groote MEAD zyn uit-
„ legging geweeten, dan zoude hy zig zoo
„ zeer niet verwondert hebben, dat BOER-
„ HAAVE hoopte, dat 'er t'eenigen tyde iets
„ zoude gevonden worden, dat het gif der
„ Pokjes zoude kragteloos maaken, en zy-
„ ne waardige Leerling GAUBIUS was daar
„ in ook geenzints wanhoopende" (§. 1391.
MEAD *de Variol.* c. 3. *Hollandſch. Maatſch.*
II. Deel pag. 371. *Inſtitut. Pathol.* p. 499.)
„ Maar, die op de getuigeniſſe zyner Leer-
„ lingen, omtrend de verklaring der ge-
„ melde ſpreuken, niet willen beruſten,
„ konnen zyn gevoelen nog klaarder uit
„ zyne

„ zyne daaden nafpóren " (*p*). Behoudens de groote achting, die de Heer Hovius allezins waardig is, en welke hy zonderling door de behandeling deezer *delicate materie*, betreffende de Inënting by de geleerde waereld verdiend heeft, kan ik niet afzyn eene kleine aanmerking omtrent deeze woorden te maaken. Toegeftaan zynde dat de korte ftellingen des Heeren Boerhaave tot zyn byzonder onderwys gefchikt, kort gefchreeven zyn, en in veele plaatfen verklaaring nodig hebben, zoo neemt dit niet weg, dat ze op veele andere plaatfen klaar en duidelyk zyn kunnen, en in het hoofdftuk over de kinderpokjes ook dadelyk zyn; naardien hy de voorftellen weegens een te vinden tegengift, door bepaalde voorfchriften, ter verklaaringe van zyne meeninge klaar en duidelyk in zyne *Materies Medica*, waar van alle dubbelzinnigheid moet geweerd zyn, heeft uitgedrukt (*q*). En indien dit niet genoeg ware, zoo had Mead, zonder Boerhaave te

(*p*) *l. c.* pag. 474. fq.
(*q*) Sect. 1392. pag. 256.

te hooren, uit de verklaaringe der korte ſtellingen door de Leerlingen van BOERHAAVE uitgegeeven; van den waaren zin dier woorden nader kunnen onderregt worden. Dezelve behelzen doch het geen die Hoogleeraar gewoon was, zynen Toehoorderen jaarlyks omtrent dezelve te verklaaren; gelyk ik, om van de waarheid volkoomen zeeker te zyn, van zulke Leerlingen die het onderwys uit den mond van deezen *Hollandſchen* HIPPOCRATES zelve ontfangen hadden, allezins vernoomen heb. Dan byaldien MEAD zelfs van deeze verklaaringen onkundig mogt geweeſt zyn, zoo had hy evenwel uit het Tractaatje van LOBB den naderen zin dier woorden kunnen verſtaan. Het is ook niet wel te begrypen, daar de Engelſchen zulke hoogſchatters van BOERHAAVES naam en geleerdheid waren, dat de verklaaring van een zoo gewigtig onderwerp aan voornaame Geleerden, hoedanig met regt *Doctor* MEAD was, zoude onbekend gebleeven zyn; of dat zy het zelve niet zouden onderzogt hebben. MEAD in zyn leeven, lid van de Koninglyke Societeit geweeſt zynde, konde hy kennis gehad heb-

hebben aan den brief die BOERHAAVE over de eerste uitgaave van het gemelde Tractaatje van LOBB, aan *Doctor* MORTIMER toen ter tyd Secretaris der Koninglyke *Societyd*, geschreeven heeft, behelzende eene volkome *approbatie* van hetzelve, te weeten: *Librum de Variolis Anglicè conscriptum a Domino Theophilo Lobb, M. D. & R. S. S. perlegi probavique; nam plenum vidi veræ scientiæ Medicæ, promittentemque genti humanæ bona plurima.* Leydæ die mensis Julii, 12. 1733. d. i. „ Het boek over de „ Kinderziekte van T. LOBB, M. D. en lid „ van de Koninglyke *Societyd* heb ik door- „ leezen en keure hetzelve voor goed; „ want ik vinde het vervuld met beproefde „ geneeskundige kennisse, zeer veel goeds „ voor het menschlyk geslagt beloovende ". Leiden den 12. July 1733 (*r*). Gelyk men in de tweede uitgaave van dit werk den zaakelyken inhoud vinden kan van het geen BOERHAAVE in de jaaren 1732 en 1733 daar over op zyne lessen geleerd heeft, door den Heere SAMUEL DANIEL, Geneesheer te *Jeovil*

(*r*) *l. c.* Tom. I. pag. 402.

Jeovil in de Provincie *Somersmet*, in dien tyd te Leiden studeerende, aldaar opgeteekent en naderhand aan *Dr.* LOBB medegedeeld, zynde woordelyk:

„ En 1732. le Docteur Boerhaave expli-
„ quant la Section 1392. de ses Aphorismes,
„ dit que la méthode qu'il y proposoit pour
„ la guerison de la petite vérole, avoit été
„ universellement condamnée jusqu'alors.
„ Après quoi il continua ainsi: „ *Tandem*
„ *in Brittanniis ortus est vir clarus, qui*
„ *scripsit de hoc morbo (variolis.) Dedit*
„ *ille exempla multorum secundum hanc*
„ *methodum sanatorum, nempe per Aethio-*
„ *pem mineralem, &c. qui hoc modo fue-*
„ *rant curati, quamvis inter ægros ver-*
„ *sati, tamen non inficiebantur; saltem si*
„ *fuerant infecti, venenum non agebat.*

„ En 1733. commandant la même Se-
„ ction, il dit. *Hic videte librum in octavo*
„ *nuper in Angliâ editum, tot observatio-*
„ *nibus ditatum; auctor multa ibi dedit*
„ *exempla variolarum, ut ita dicam, suf-*
„ *focatarum per Aethiopem mineralem*, &c.

„ Je suis sur qu'il s'exprima en des ter-
„ mes peu differens de ceux-là. Vous

„ pou-

„ pouvez faire de ce que je vous écris l'u-
„ sage que vous trouverez à propos, &c.
„ Monsieur, votre, &c.

SAMUEL DANIEL,

„ A Jeovil le 8. Decembre 1733 (*s*).

Weshalven MEAD genoegzaame gelegenheid gehad heeft, om zonder een Toehoorder van BOERHAAVE te zyn, zyne eigentlyke meening omtrent deeze §. 1392. te kunnen weeten. Maar booven dien heeft de Heer BOERHAAVE zig in die zelve *aphorismi* allerduidelykst verklaart; vermits hy zyne gedagten niet stellig heeft aangedrongen, maar zyne hoope op de *Analogie* der tegengiften gevestigt, en het groote nut daar uit by wettig gevolg afgeleidt. Want hy zegt (*s**) *Quale (specificum* 1390) *inveniri posse, comparatio historiæ antidotorum, & indoles hujus mali, faciunt sperare; & ad indagandum impellit*

(*s*) *Ibidem*, pag. 317, 318.

(*s**) *Aphorism. de cognosc. & curand. morb.* §. 1391.

pellit summa hinc futura humano generi utilitas. d. i. „ De vergelyking van de „ historie der tegengiften, en den aart van „ dit kwaad doen hoopen, dat zoodanig te- „ gengift kan gevonden worden; en het „ groote nut dat daar uit voor het Mensch- „ lyk geslagt zal voorkoomen, moet ons „ tot onderzoek van het zelve aanzetten ". Maar laat ons, naa deezen kleinen uitstap, tot ons eigentlyk oogmerk wederkeeren. Hy hadde ook, die alles onderzogt, uit de waarneemingen (§. XXII. & XXXVIII.) aangehaald, en mogelyk uit veele andere, en uit zyne eige bevindinge (§. XIX.), het heilzame nut derzelven gezien, en daarover rypelyk genoeg kunnen oordeelen: en door zyne groote kundigheden in de Scheikunde mogelyk voorzien; dat zoodanige middelen, die in de ziektens der Huid van zoo zonderlinge werkinge zyn, door verbeeteringe tot meerder volmaaktheid zouden gebragt, en tot algemeener gebruik aangepreezen kunnen worden. Daarin schynt ook geen de minste ongerymtheid opgesloten (*t*). —

Vee-

(*t*) Lobb, *l. c.* §. 620. pag. 316.

Veelen hebben het zig derhalven niet beklaagd, wanneer zy, volgens de gedagten van den grooten BOERHAAVE, naar den eertytel van *gelukkiger naſpoorders* ſtreefden; en hunnen evenmenſch het waare heil in deeze ziekte, namelyk de behoudenis van zyn leeven en ſchoonheid, en de behoeding voor verminktheid, tragten te bezorgen. De Waarneemingen van §. XX. XXII. XXXVIII en XXXIX. (en zeeker zyn 'er meer voor handen,) zyn genoegzaam, om uit dezelve de mogelykheid van het gewenſchte doelwit, onder geduurige verbeetering en nauwkeurig toezigt, tot meerder volkomenheid te brengen. Weinige zullen, zonder meer aan te haalen, dit duidelyk genoeg voldingen. Dus luid het verhaal van *Dr.* GALE uit *Connecticut* in Nieuw-Engeland door den vermaarden HUXHAM aangehaald: „ dat hy, te weeten *Dr.* GALE, na dat hy „ den kwik en het Spiesglas gebruikt heeft, „ als middelen, om de lyders tot de inënting te bereiden, van de agt hondert ingeënten, maar één verlooren heeft, daar „ hy 'er anders één van de hondert verloor. „ Volgens onzen Schryver zyn 'er van de

„ ze-

„ zeventienduizend ingeënten, die volgens
„ de manier door hem in dit geſchrift on-
„ derzogt, behandeld zyn, maar vyf of
„ ſes geſtorven, welke zig zelven door
„ hunne eige onagtzaamheid den dood op
„ den hals haalden: zynde de een ſterk
„ aan den drank overgegeeven, en nauw-
„ lyks geneeſen van een tuſſchenpooſende
„ koorts, welke hem ſes maanden had ge-
„ plaagt, eene onagtzaamheid, welke hy
„ had verborgen. Eene Juffrouw had allen
„ raad welken men haar gaf, in den wind
„ geſlaagen, en onder anderen geduurende
„ haare ziekte, een zeer groote quantiteit
„ geeſt van hartshoorn gebruikt" (*u*). —
En, wanneer men zig van zuiverder bereidingen en volkomener ſamenſtellingen van zulke middelen, als wy in het vervolg nog zien zullen, bediend had, dan zoude het nut nog grooter geweeſt zyn. Maar, men zou konnen zeggen, indien de aangepreeſen middelen een *ſpecifique* kragt hebben om het pokſmet tegen te gaan, hoe komt het dan, dat de pokjes onder het gebruik derzelven evenwel te voorſchyn koomen, en 'er alleen eene mer-

(*u*) *Geneesk. Bibl.* III. Deel 4. St. pag. 757.

merkelyke verzagting door te weeg gebragt wordt? zoo als uit deeze en de voorige waarneemingen (§. XXXVIII, XXXIX.) duidelyk blykt; ja zelfs, dat ze vrugteloos gebruikt zyn, zoo dat in weerwil derzelven de ſamenvloeijende pokjes en de dood volgden? En dus komen wy tot het

Derde ſtuk, of de Verklaaring van den eigentlyken aart der *Specifica.* Ter beantwoordinge dan van deeze gewigtige en billyke tegenwerping, dient men duidelyk te onderſcheiden, wat een *ſpecificum* zy, en hoe verre deſſelfs vermoogen kan in aanmerking komen.

Specifique Geneesmiddelen zyn, volgens het algemeen gevoelen, *zulke Artzenyen, welke door een byzonder vermoogen alleenlyk in die oorzaak werken, waar door de ziekte in het lichaam voortgebragt wordt, door het beleedigde deel te beweegen en te veranderen, zonder nogtans de overige deelen van het lichaam aan te doen;* op deeze wyze werken de olie van Scorpioenen op de beet der zelven gelegd; de *Cortex Peruvianus* in de tuſſchenpoozende koortzen; het *opium* tot bevordering van den ſlaap en ſtillen van pynen en veele andere meer. En volgens deeze

deeze bepaaling ziet men eene volmaakte overeenkomst in de eigenschappen der middelen, die tot heeden ter bestrydinge van het Poksmet, wel toegediend, zyn voorgesteld; als die het kwaad, aan de huid of den omtrek des lichaams medegedeeld, door hun byzonder vermoogen verdryven; of wel, zyn *Specifica* zulke middelen, *die alleen door de ondervinding en door eene byzondere kragt de tegenwoordig zynde ziekte wegneemen, zonder dat men, als nog, de reedenen om welke dit geschied, verklaaren kan.* Zoodanige *specifica* vinden wy ook ter afwendinge van het Poksmet, gelyk wy in het vervolg nog moeten zien. — Belangende dan de eerste *definitie*; omtrent dezelve zyn eenige Aanmerkingen, ter wegneeminge van alle dubbelzinnigheid, zeer noodig. Als, 1.) dat men weete, dat de byzondere Geneeskragt niet eeniglyk in het middel, maar in het middel en de medewerkinge des lichaams teffens geleegen zy (*v*). 2.) Dat deeze kragt niet algemeen,

(*v*) Confer F. HOFFMANN, *M. R. S.* Sect. II. Cap. VIII. §. I. pag. 449. Deeze en de volgende plaat-

meen, maar in byzondere ziektens, voornaamentlyk booven andere middelen kragtiger en vorderlyker bevonden wordt (*w*). 3.) Dat ze geene volſtrekte, maar betrekkelyke hoedanigheeden hebben, die tot zeekere geſteldheeden en omſtandigheeden bepaald zyn; en daarom met oordeel moeten gebruikt, en het lichaam tot derzelver werking behoorlyk voorbereid worden; 't zy met ontlaſtinge der eerſte weegen, waar ſtoelgang vereiſcht wordt, of door aderlatingen, wanneer veel-bloedigheid de overhand heeft

plaatſen zyn nadrukkelyk. Ik deel ze daarom den Taalkundigen woordelyk meede: „ Non autem, „ ut vulgi Medicorum opinio fert, ſpecifica nobis „ audiunt ea remediorum genera, quæ ſemper, in „ omnibus, certo & indubitato ſalutarem in mor- „ bis exſerunt effectum, & nunquam medentis ſpem „ eludunt. Ejusmodi enim virtutis medicamenta „ nullibi ſunt reperiunda, & falſa utique eſt perſua- „ ſio, quaſi operationes atque effectus formaliter „ inſint pharmacis & ab his tantummodo perfice- „ rentur, qui demum ex actione medicamentis & „ reactione ſive ſynergia ipſius corporis reſultant."

(*w*) *Ibidem*, §. II. „ Fallax igitur, inanis & du- „ bia eſt vulgaris illa de panacæis, arcanis & ſpeci- „ ficis contra hunc vel illum morbum præſidiis do- „ loſa jactatio: & potius per ſpecifica ſic dicta „ medicamenta nulla alia intelligenda eſſe incul- „ camus, ac ea, quæ ejusmodi agendi viribus in- „ ſtructa, ut ad hunc vel illum morbum ſanandum „ efficaciora ſint magisque proficua."

heeft (*x*). Waar by men ten 4.) voegen kan, dat ze in eene genoegzame veelheid worden toegediend, en derzelver gebruik lang genoeg worde aangehouden. En eindelyk ten 5.) dat ze met de geneeskundige aanwyzingen ten vollen overeenstemmen. — Om niet al te lang te zyn, zal ik alle deeze vereischtens, waar van veelen zig zelven verklaaren, niet ontvouwen. Ik zal my vergenoegen, de waarheid van het gestelde in de bekendste *specifica* aan te wyzen, en eenige byzonderheeden tot die, welke in de kinderziekte gebruikt worden, te verklaaren, om des te bekwaamer de geopperde

(*x*) *Ibidem*, §. XXV. pag. 453. „ Monendum „ tamen, quod quum hæc ipsa, ut supra jam inculcavimus, neutiquam viribus polleant absolutis, sed relativis & certis conditionibus & circumstantiis limitatis, in eorum usu harum imprimis exquisita habenda sit ratio, quo speratus respondeat effectus. Deinceps singularis efficaciæ „ hæc quidem recte usurpata sunt remedia, sed nihil certe juvant, nisi corpus probe fuerit præparatum, & obstacula, quæ virtutem infringere aut „ impedire possunt, remota. Hinc quando sanguis „ in venis redundat & primæ viæ sentina sordium „ obsessæ, necesse est, ut sanguis prius subtrahatur „ & prima corporis regio a crudorum, biliosorum „ & recrementitiorum succorum saburra repurgatur „ ac depleatur."

perde zwarigheid (pag. 188.) op te lossen. —— De werking der beproefste *specifica* overweegende, bevind men immers, dat, gelyk de kwik, hoe zeer vermoogende, ter uitroeijinge van het *virus venereum*, en de *Peruaansche* koortsbast in tusschenpoosende koortsen, en desselfs *Extract* in kwaadaartige koortsen met *petechien*, 'er niet alleen eene genoegzaame bedeeling van beiden vereischt wordt, tot bereiking van dit heilzaam oogmerk, maar booven dien ook gezonde ingewanden. Ten aanzien van het eerste middel dienen dezelve geen zuur in zig te bevatten, 't geen dit middel in zyn weezen ontaarden zoude; en met opzigt tot het tweede, zonder verstoppingen bezet te weezen. Wyl anders in plaats van de koorts te verdryven, een veel slimmer ziekte veroorzaakt wordt. — Men heeft door ondervindinge genoegzaam leeren bepaalen, hoe veel van ieder, tot de byzondere eindens, van nooden is. En, hoe veel 'er van de *specifica* om het poksmet te dooden, moet gebruikt worden, kunnen de tyd en de nauwkeurige waarneemingen in onderscheide lyderen alleen bepaalen.

LOBB gaf ruime giften van den AETHIOPS MINERALIS met FLOR. SULPHURIS (*y*). De Ridder ROSE'N hielt het voor goed, den AETHIOPS tot ſeſtien, twintig, ja dertig, greinen tweemaal daags, na de verſcheidenheid der jaaren te laaten gebruiken (*z*). Gelyk hy, door Pillen van *Calomel*, *Campher*, *Extract. Aloës* en *Reſin. Guajaci* (*a*), eenige overeenkomſt hebbende met de pillen van BELLOSTE (*b*), na een voorafgaand Laxeermiddel en behoorlyke leevenswyze, tweemaal s'weeks, vier of vyf weeken lang, van 3 tot 7 en meer pillen, dat 'er den volgenden morgen twee zagte afgangen volgden, ter uitvoer bragt. En hy getuigt, dat die geenen, die 'er twee maanden mede aanhielden, toen ter tyd van alle ongemakken vry bleeven (*c*). — Zullen dan zoodanige middelen van de gewenſchte vrugt zyn, zoo moeten dezelve 1.) in een bekwaame

(*y*) *l. c.* Tom. I. §. 577. pag. 294. ſeq.
(*z*) §. XX.
(*a*) *Uitgezogte Verhandelingen*, II. Deel pag. 350.
(*b*) *Geneeskundige Proeven en Aanmerkingen*, III. Deel pag. 939.
(*c*) *Uitgezogte Verhandelingen*, *l. c.*

kwaame hoeveelheid, 2.) onder eene geschikte leevenswyze, na vooraſgaande buikzuivering, gegeeven, en ten 3.) lang genoeg aangehouden worden.

Ik heb in ſeſtien gevallen het nut van dergelyke pillen bewaarheid gezien; en daar de meeſten by beſmette perſoonen kwamen of verkeerden met zulken die pas deeze ziekte hadden doorgeſtaan, of daar ze in de buurt regeerden, bleeven dezelve egter voor het mededeelen van het ſmet bewaard: ook meen ik duidelyk in twee kinderen de beginſelen van de pokkoorts beſpeurd te hebben, zelfs in één met twee of drie vlakjes op het voorhoofd tuſſchen de oogen, die weeder verdweenen zyn, en iet, als na geneezen ingeënte pokjes zweemende, tot heeden toe nagelaaten hebben. Wanneer men nu ter voorbereidinge, geduurende agt daagen, alleen *Mercurialia* met purgeermiddelen gemengd, zonder *Campher* of andere bereidingen uit *Antimonium* enz. gebruiken laat; aangezien het oogmerk is de pokziekte wezendlyk mede te deelen, en alleen maar eene aanmerkelyke verzagting in de ziekte en derzelver toevallen te veroor-

zaaken, dan kan men ook de *ſpecifique* kragt, booven aan ſommige middelen toegekend, niet zeeker verwagten. Vooral, wanneer men dezelve ook buiten haar ware oogmerk toedient. Want, gelyk de *Mercurius dulcis*, in eene kleine giſte, en met zuivere *Antimonialia* vermengd, gegeeven, een heilzaam *alterans* (ontbindend of bloedzuiverend middel) is, en door byvoeginge van *Campher* (§. XXXV.) in dit vermoogen toeneemt, en zonder iets anders in eenen minderen trap het zelve bezit, zoo is dit zelve heilzaam geneesmiddel niet zoo bekwaam ter buikzuiveringe geſchikt (*d*). En

(*d*) Confer F. HOFFMANN, *M. R. S.* Tom. I. Sect. II. Cap. V. §. II. p. 434. „ Mercurius dulcis „ inter laxantia quidem referri ſolet, ſed ejus uſus „ certè non adeo tutus eſt. —— Mercurius autem „ ſic dictus dulcis, qui ſolus, niſi aſſocietur pur- „ gantibus, non facile purgantem exſerit effectum, „ acceſſu vero bilis corroſivæ in duodeno, delete- „ riam facile rurſus induit indolem ac generi ner- „ voſo vim ac læſionem infert. Et licet ad enecan- „ dos & expellendos vermes paſſim commendatur; „ nihilo minus tamen quum infantibus mercurialia „ admodum ſunt inimica, atque ego ſubinde gra- „ vem noxam & inſignem debilitatem ea attuliſſe „ obſervarim, non facile, niſi ſumma cautione & „ ſub certa methodo, certoque regimine eorum „ uſum hoc quoque fine ſuaſerim."

En by aldien men op deezen grondſlag de proeven van den Heere WATSON beſchouwt, waar in de geenen die geen *Calomel* in de Voorbehoeding gebruikt hadden, door een genoomen, minder pokjes hadden, dan die met dezelfde, onder de eigene levenswyze en Geneesmiddelen, waren behandeld (*e*), zoo is de reeden uit de aangehaalde plaats niet moeilyk na te ſporen. Het welk door twee gevallen by MANGETUS opgenoemd, nader beveſtigd wordt; in welke het pokſmet reeds in het lichaam ontfangen zynde, de pokjes na het geeven van *Mercurius dulcis*, op begeerte der Ouderen ter uitdryvinge van gemeende wormen, waar toe MANGETUS, let wel, ongenegen was om de koorts niet te vermeerderen, des anderen daags overvloedig waren (*f*). En mogelyk is

(*e*) *Het nut en de veiligſte wyze van de Inënting der Kinderpokjes beſchouwd*, pag. 7.

(*f*) *Biblioth. Medico-Practic.* Tom. IV. Lib. XVIII. p. 238. „ Sub autumni præteriti finem, quo pri„ mum tempore morbus is inſidiari & ad hanc us„ que diem paſſim in iſta regione graſſari coepit, „ ad Nobilem hujuſce civitatis puerum decennem „ ex febricula cum dolore capitis ſatis intenſo, nec „ ullo propemodum alio ſymptomate jam a biduo „ decumbentem acutis, quidque rei eſſet non nihil ſu-

is dit de reeden geweeſt, waarom, behalven de bovengenoemde Geneesheeren, Huxham, in de algemeene en volkziekten door zoo veel ondervinding geſterkt, en het waare nut der *Mercurialia* in ziekten met uitſlag kennende, en de goede uitkomſt dikwyls gezien hebbende en die zulks volkomen toeſtemt, dezelve egter niet algemeen heeft willen aanraden. Want, daar hy dezelve in de *Conſtitutie* van 1734. aangepreſen hadde, zeggende: „ Ik heb dezelve (*Mercurialia*) in de „ Kin-

„ ſuſpicatus, parentes ea de ſuſpicione monui;
„ contrariam illi cenſentes, remque totam lumbricis
„ imputantes, his enecandis ac educendis ut cito
„ ſtuderem, unice rogarunt: Importunis ego pre-
„ cibus eorum ultra laceſſitus annui tandem; hoc
„ tamen apud me tacite rato, ne quod febrem au-
„ gere, ſuſpectasve variolas cohibere valeret, me-
„ dicamentum incaute præberem, prout ex Mer-
„ curio dulcis granis decem, & pauca Roſarum
„ conſerva concinnata ſumptaque ſerotinis horis,
„ longius a cibo, pilula, numeroſiſſimæ cum ægro-
„ tantis ἀφθονίᾳ puſtulæ poſtero die conſternere.

„ Non ita multo poſt; puella ſexennis febre pa-
„ rum acuta, ſed motibus convulſivis, nauſeaque
„ frequenti correpta, & a vermibus ob recentio-
„ rem illorum ejectionem malè ſic haberi credita,
„ ſumptis aliquot in Pilula præfati Mercurii granis,
„ uberrimas, quod ſequenti die ſum demiratus,
„ Variolas excrevit."

„ Kinderpokjes zeer dikwyls met een ge-
„ lukkig gevolg gegeven. Want zy ver-
„ dunnen de al te taaije vogten, ontwikke-
„ len de flymige verftoppingen der vaatjes,
„ en verbreeken het aankleeven der zouten,
„ maaken de zieke vogten vloeibaar en
„ dryven dezelve eindelyk geheel uit: ter-
„ wyl zy alleen door de zwaarte en fyn-
„ heid van haare deelen werken, en het
„ bloed geenzins verhitten " (*g*). Insge-
lyks op het einde der *Conftitutie* van 1735.
welke plaats wy booven reeds aangemerkt
hebben (§. XLIII. I.) „ Mogelyk zyn
„ zagte *Mercurialia*, welke in andere
„ huids - gebreeken zoo veel vermogen heb-
„ ben, tydig gebruikt, of tegengiften voor
„ de kinderpokjes, of maaken de kinder-
„ ziekte ten minften zagter: en dat voor-
„ namelyk, om dat zy de wormen doo-
„ den, die de kinderen zoo nadeelig zyn,
„ en (wanneer zy te gelyk met de pokjes
„ haar vermogen vertoonen) zoo veel
„ kwaade beroeringen maaken. — Ik ftaa
„ nogtans in twyffel, of zy het bloed van
„ fommigen niet te veel ontbinden, en tot
„ na-

(*g*) *l. c.* Tom. I. pag. 117.

„ nadeelige bloedſtortingen gelegenheid „ geeven: maar men kan hier zeer gemak- „ kelyk in voorzien, door de *cortex Peru-* „ *vianus*, of iets diergelyks te geeven." (*h*). En eindelyk in zyne Verhandeling over de Kinderpokjes zelve: alwaar hy uit de kwaade geſteltheid der lichaamen dus redeneert: „ Hier van daan zoude het konnen ſchynen; „ wanneer wy zeekeren aart van het bloed „ en de vogten konden behouden of ver- „ anderen, het vermoogen van het gif ook „ zoude verydeld konnen worden: en dit „ was voorwaar het voorgeeven van ſom- „ migen,

(*h*) *Ibidem*, pag. 136. Om deeze zwarigheid te vereffenen, moet men weeten dat de uitwerking der Kinderpokjes tweeledig is, of een verdikking en daar uit voortkomende verettering, of een ontbinding in het bloed, verrotting, bloedſtorting, en met andere gevaarlyke toevallen verzeld, veroorzakende, gelyk als Lobb, *l. c.* dans *l'Introduction.* zeer wel opgemerkt heeft. In het eerſte geval zyn geſchikte *reſolventia* tydig en in een juiſte gifte heilzaam, nuttig, en veeltyds ter afwending ſtrekkende: In het laatſte zyn dezelve nadeelig, en zouden alle deeze toevallen verzwaaren en den dood verhaaſten. In tegendeel worden daar van vrugt bevonden *Acida mineralia* en de *Cortex Peruvianus;* zoo als den Auteur en veele met hem bondig hebben aangeweezen. Houdt men nu dit onderſcheid in het oog, dan is deeze ſchynſtrydigheid geheel weggenoomen.

„ migen, 't welk ik egter op eenen zeer
„ onvaſten grond achte te ſteunen. ——
„ Sommigen hebben gedagt, dat zeekere
„ bereidingen van den *cortex Peruvianus*
„ en den *Mercurius*, als Tegengiſten zeer
„ heilzaam zyn, en my zyn eenige geval-
„ len bekent, dewelke, op dat ik ze toe-
„ ſtemme, my overtuigen; maar zy vol-
„ doen my niet zoo, dat ik dezelve zoude
„ aanraaden of tot dezelve zoude overhel-
„ len, enz." (*i*). Hierom hebben moo-
gelyk eenige Geneesheeren zulke Middelen
als het bloed te veel ontbindende, verwor-
pen. 't Welk om die zelve reeden mis-
ſchien oorzaak geweeſt is, waarom het
gebruik van *Mercurialia* in de Peſt na-
deelig gevonden werd (*k*). Men doet dan
min voegzaam, wanneer men zig alleen van
dezelve, zonder byvoeging van *Campher*,
of andere bekwaame *corrigentia*, voor al
als 'er koorts is, al is het ter uitdryving
van wormen, gelyk ik elders omſtandiger
ver-

(*i*) *Diſſert. de Variolis*, Tom. II. pag. 126.
(*k*) DIEMERBROECK, Lib. III. *de Peſte* Cap. XVI. pag. 181.

verklaard heb, (*l*), bedient: ook handelt men niet overeenkomſtig het heilſaame nut, dat in dit middel gelegen is, wanneer men hetzelve op eenige enkelde waarneemingen verwerpt, zonder hetzelve in zyn evenredig verband te beſchouwen. Het geen een weinig nader overweging vereiſcht. Niemand, die de beſpiegelende Geneeskunde met de beoeffenende ſamengepaart, en door een reeks van waarneemingen getoetſt heeft, zal ontkennen dat eenige greinen *Mercurius dulcis* of *Calomel*, op zig zelven gegeeven, in een meerdere of mindere mate het lichaam aandoen; en wanneer dezelve met purgeermiddelen worden vermengd, niet lang genoeg in het lichaam blyven om haar ontbindend vermoogen aan het vaatgeſtel (*Syſtema vaſorum*) in den omtrek des lichaams mede te deelen, maar door de purgeermiddel ſchielyk uitgeworpen worden, welker werking zy veeltyds verhaaſten: gelyk ook in het geval van GRAFFIUS ſchynt te blyken, alwaar ze meer door de heevige bra-

(*l*) *Hiſtoria Conſtitution. Epidemic. Verminoſ.* Ann. 1760—1763. pag. 343.

brakingen, dan door haar tegengiftige kragt, het gif hebben kunnen wegneemen, (*m*). En dus zoude men gereedelyk kunnen toestaan, dat de vermindering van het medegedeelde smet, aan de vroegtydige en herhaalde purgeermiddelen; genot van de vrye lugt; gebruik van dierlyk voedzel; en drinken van koud water; door de gewoone wegen buiten het lichaam gebragt en in de geboorte tegengegaan werd (§. XII. II.). en dan kan men in eenen volstrekten zin zeggen, dat *Mercurialia* zoo zeer niet in deeze behandeling behoeven samen te loopen; wyl men zonder dezelve gelyke *indicatien* volvoeren kan, naardien RHAZES zonder deeze, dezelfde uitwerkingen gezien heeft. Deeze beroemde *Arabier* die zoo nauwkeurig over de kinderziekte gehandeld heeft,

(*m*) Van wat vermoogen Braakverwekkende middelen in Kinderpokjes en alle ziektens met uitslag zyn kunnen, is in de Geneeskunde overbekend. Men kan hier omtrent WOODWARD, *de Variolis* §. L. pag. 177. & seq. Tigur. 1720. nazien, die de voornaame *indicatie* van deeze ziekte in dezelve getoond heeft gelegen te zyn. Confer & F. HOFFMANN, Tom. I. Sect. I. Cap. VII. *Caut.* §. VII. pag. 53. Gelyk de Natuur dezelve veeltyds uit haare belemmerde functien aanwyst.

heeft, in het heete *Perſien* de geneeskunde oeffenende, *liet hy den aanval der ziekte een ader openen, zelfs in kinderen, en indien de toevallen heevig waaren zelfs tot ſlaauwwordens toe. — Liet het vertrek den gantſchen tyd koel houden, gebood eene verkoelende diëet. Gaf in den beginne water met ys verkoelt* (*n*) *te drinken, tot dat den Lyder braakte en aan het zweeten geraakte, waar na hy ſtoovingen van warm water gebruikte; waar door hy meende dat den uitſlag beſt bevorderd werd* (*o*). *Insgelyks om de ziekte tegen te gaan en tot dezelve te bereiden, geboodt hy het zwemmen, het drinken van water met ys, zuure en zeer verkoelende ſpys en drank,*

(*n*) Volgens §. XII, XIII. wonderbaar overeenkomende met de wetten der Natuure en de vereiſchte behandeling deezer ziekte. Want door de huid te ontſpannen en de darmbuis te vernaauwen, was hy meeſter van het ſmet uit te dryven. Men heeft dan ook zeer voegzaam het *Sal mirab. Glauberi* by de purgeermiddelen in de Pokkoorts gevoegd, waar door eenigermaate hetzelve betragt wordt.

(*o*) Deeze *indicatie* komt weder, volmaakt over een met de jongſte waarneemingen van SYDENHAM, van de baden en dampbaden der *Ruſſen*, zoo als wy beneden zien zullen, en het overwinnen van den tegenſtand in de hairfyne buisjes der huid.

drank, als Verjuis en Moeskruiden. — De Geneesmiddelen bestaande uit zuuren, als sap van Granaatappelen met de Trochisci Spodii, *by de Indiaanen zoo vermaard, dat zy getuigden, dat een ygelyk die dezelve gebruikte, niet boven tien pokpuistjes bekwam. Wanneer de natuur traag was, wilde hy tweemaal daags dezelve gaande maaken; waar door* hy (en niet zonder opmerking te leezen) zegt, dat *de puistjes minder zullen worden: 't geen niet moest verwaarloost worden, byaldien de ziekte heevig was* (*p*). Konde men derhalven op goede gronden hoopen, dat de uitkomst in allen zoo gelukkig zyn zoude, als door deeze behandelingen gebleken is, dan had men geene andere voorbehoeding, dan alleen deeze behandeling, neevens de *Trochisc. Spodii*, van nooden. Maar gelyk in de konstige inënting veel al gezonde voorwerpen en op den bekwaamsten ouderdom gekoozen worden, en in de proeven door de Heer WATSON ook genoomen zyn; en naar toestemming der Inënteren zelve, allen niet zoo gelukkig deeze mededeeling ondergaan; ja

(*p*) FREIND, *Historia Medicin.* pag. 527.

ja veelen zelve daar toe ongeſchikt zyn: zoo blykt het, dat men genoodzaakt is zig van geſchikte hulpmiddelen te bedienen: Gelyk het ook by een nauwkeurig onderzoek klaar is, dat de *Mercurialia*, wanneer zy wel en behoorlyk, naar hunnen byzonderen aart en het oogmerk der ziekte, worden toegediend, ook zeer duidelyk die deugd, welke men aan dezelve heeft toegekend, vertoonen. Het geen het

Vierde ſtuk is, dat wy volgens de gemaakte verdeeling, tans te overweegen hebben. Uit de aangehaalde voorbeelden, (§. XIX, XXXVII. en XXXVIII.) en de gelukkige bevinding van ROSE'N is het klaar, dat de *Mercuriale* geneesmiddelen nuttig en vorderlyk geweeſt zyn; waar by men ten overvloede de herhaalde waarneemingen van HILLARY voegen kan, die zegt: *dat dezelve niet alleen geen kwade uitwerkingen gehad hebben, maar dat zy in tegendeel de wanordens hebben weggenoomen, die met deeze ziekte den meeſten tyd verzeld gaan* (*q*).

En,

(*q*) *Practical Eſſay on the Small-pox*, Chap. VI. §. IV. pag. 58.

En, *dat hy altyd opgemerkt heeft, dat hoe langer zyne manier* (die met de voorschriften van den Heere BOERHAAVE meest overeenkomen) *werd agtervolgd, eer de besmetting in den lyder plaats hadde, de ziekte zoo veel te zagter gemaakt, de toevallen veel drachelyker en de puisjes minder waren. Ik zag*, zegt hy, *nimmer samenvloeijende pokjes volgen op derzelver gebruik, zelfs wanneer menschen door de zulken, die dat soort van pokjes hadden, en in sommige huisgezinnen in welke die ziekte dikwyls doodelyk geweest was, besmet waren. Dit is het voornaame, maar niet het eenige voordeel, welke de Inënting heeft booven den gemeenen weg van besmetting, dat het lichaam door deeze of soortgelyke manier voor den aanval kan behoed worden. En die geene welke geen Voorstanders van de Inënting zyn, kunnen, zoo ver als ik tot heden by ondervinding heb, alle de voordeelen derzelve genieten, zonder begunstigers van het mededeelen der ziekte te zyn* (*r*). De *Mercurialia* hebben dan, niet alleen zuiver bereid zynde (§. XXXI.), maar ook

(*r*) *Ibidem*, pag. 61.

ook in eene juiste hoeveelheid toegediend (pag. 192, 195.), dat *specifique* vermoogen, het geen ik volgens de stelling van den Heer Boerhaave (§. XIX.) en de gegeve *definitie*, ondernomen had te bewyzen; waar uit volgt, dat dezelve, zoo wel onmatig als ontydig gegeeven, direct tegen het laatste lid van de opgaave van den Heer Boerhaave (§. X. met XXXIII.) aanloopen, en aan haar eigentlyk oogmerk, om alleen in den omtrek des lichaams hun ontbindend vermoogen (§. XXXI. II, III.) te vertoonen, niet beantwoorden kunnen. Gelykerwys dan ook de twyffeling, in het hoofd van het derde *Articul* gemeld, ten vollen weggenoomen is. —— Geene andere reden is 'er ook ten aanzien van het *Sulphur Antimonii*, als die uit zyn aart (§. XXXIII. III.), wel bereid, en in eene behoorlyke gifte gebeezigd, insgelyks zyne uitwerking in de onzigtbaare uitwaassemîng of de uiteindens der hairfyne vaatjes doet; terwyl hetzelve min zuiver bereid, of in te groote *dosis* op eenmaal gegeven, walging, braaken of stoelgang verwekt. Volgens de eerste hoedanigheid beantwoord hy, neevens de

de *Mercuriale* bereidingen, overeenkomſtig de werking der Natuure (§. XII. II.) en de geneeskundige Aanwyzingen: naar de tweede eigenſchap als een gemeen braakverwekkend of buikzuiverend-middel, zonder opzigt tot een *ſpecificq* vermoogen. Maar, werkt hy in eene vriendelyke gemeenſchap met de vogten des lighaams in hetzelve, tot aan zyne uiterſte grenspaalen te doorwandelen (§. XXIV.), dan deelt hy ook de tegengiftige kragten, die hy, door zyn voornaam ſamenſtellend gedeelte, als *Sulphur* bezit, tegen het Venyn aan hetzelve mede. En van zoo groote nuttigheid de gemeene Zwavel ten allen tyde tegen de Peſt geweeſt is (*s*), zoo is de Zwavel uit Spiesglas ook van geen minder vrugt in de Kinderpokjes bevonden. En, wanneer men alle bekwaame regelen in agt neemt, is het niet alleen te hoo-

(*s*) Men zie de meenigvuldige Waarneemingen welke DIEMERBROECK, uit de eerſte en voornaamſte Geneeskundigen, van HIPPOCRATES af, tot zynen tyd toe, wegens het heilzaam nut van dit mineraal inwendig in de Peſt, en andere *epidemique* ziekten met buitengemeene vrugt gebruikt, heeft aangeteekend, te lang om aan den leezer medetedeelen. De nieuwsgierigen kunnen haare begeerte voldaan zien *l. c.* Lib. III. Cap. V. §. VIII. pag. 145, 146.

hoopen, maar ook duidelyk door te zien, dat dezelve nog van grooter nuttigheid zoo ter Voorbehoedinge als tot vermindering der Kinderpokjes, en derzelver toevallen ſtrekken zoude. —— Met nadruk voldoen zy dus aan de voornaame aanwyzingen, in het ſmet, door den tegenſtand die het in de uiteinden der hairfyne buisjes in de huid veroorzaakt (§. XII.) te overwinnen, aftekeeren, en door haar byzonder vermoogen het zelve t' onder te brengen. Veele andere Middelen zyn 'er die tot dezelfde einden ſamenloopen, en deeze grootelyks in haare werkinge onderſteunen kunnen, gelyk men ook van vroegere en laatere tyden van zoodanigen vindt melding gemaakt. Hier toe behooren de *Syrupus Alyandaci* ALSAHARAVII, de *Campher*, de *Myrrhe*, het *Teerwater*, de *Jeneverboom*, de *Flores Aquilegiæ*, de *Succus Betulæ*, de *cortex Peruvianus* en de *Acida mineralia*. En ofſchoon veelen en de meeſten deezer Middelen, door hunne bederf tegengaande, verſterkende en doorwaaſemende kragt, of door de ongeregeldheeden der vaſte deelen te matigen, werken; zoo is 'er toch eenige byzondere eigenſchap in de-

dezelven geleegen, waar door zy booven anderen, in welken ook dat vermoogen van het doorwaaſſemen en zweeten te bevorderen plaats heeft, in deeze ziekte uitmunten. Welke dan ook in vollen nadruk aan de tweede *definitie* beantwoorden. Men getuigt van de *Syrupus Alyandaci* ALSAHARAVII (*t*), wanneer dezelve voor den uitſlag gegeeven werd, dat 'er neegen pokjes uit zynde, de tiende niet te voorſchyn komen zoude.

De *Campher* (§. XXXIV.) die van AVICENNA reeds in het derde *tydperk* der Kinderpokjes met gelei van Aalbeziën, *om de koorts zagtjes tegen te gaan*, gegeeven werd, is onder deeze geene de minſte, maar een allervermoogendſt middel, door veele voorname mannen gebruikt en aangepreeſen (*u*).

Eene

(*t*) LISTER, *de Variolis* pag. 26. in *Oper. Med.* MORTONI, Lugd. 1718. Dit zelve zagen wy boven van de *Trochiſci Spodii.* F. HOFFMANN gewaagt ook van een welafgerecht Konſtoeffenaar der Geneeskunde, „ die een geheim Poeder bezat, „ dat den gantſchen uitſlag, door het ſtillen van de „ opzieding in het bloed, offchoon de vlakjes al „ lang uitgeweeſt waren, zonder eenig nadeel aan „ de gezondheid, beletten konde." *Method. Medendi*, Lib. II.

(*u*) C. H. VAN JUCHEM *Diſſert. de Variolis & actione miaſmatis Varioloſi*, pag. 60, 61.

Eene toevallige, dog zeer nuttige waarneeming vindt men door KANNEGIESSER medegedeeld „ van een Vrouw van vyftig jaa-
„ ren, in welke de uitslag ontydig en on-
„ gelyk geschiede, en op den tyd van zwee-
„ ren in plaats van etter, zwarte stippen
„ vertoonde. De zwelling van het aange-
„ zigt en de handen, op deezen tyd nood-
„ zaaklyk, verdween schielyker dan naar
„ gewoonte: een groote ylhoofdigheid met
„ een nieuwe inflammatore koorts, onge-
„ duurigheid, styvigheid der ledematen en
„ overvloedig koud zweet, scheenen eenen
„ schielyken dood te voorspellen. Van twee
„ geneesmiddelen, waar van het eene uit
„ *Spiritus Vini Camphorat. Crocat.* ter be-
„ scherminge van de oogen, en een ander
„ om inwendig te gebruiken, werden by
„ abuis aan de zieltogende, alzoo de kleur
„ onderling veel overeenkomst had, vyftig
„ druppels van het eerste met dit heilzaam
„ *effect* gegeeven, dat zy uit de slaperig-
„ heid bekwam, eten begeerde, en, de
„ puistjes schielyk opgeheeven zynde, al
„ het doodelyk gevaar verdween" (*v*).

Krag-

(*v*) *Act. Phys. Med.* Vol. VII. pag. 40.

Kragtig heeft de Ridder ROSE'N de tegengiftige kragt van de CAMPHER bevestigd, met het *exempel* van de pomade met pokëtter en *Campher* vermengd, die niet besmettende is; daar men de pokjes inënten kan, wanneer men de *Campher* weg laat, en dezelve op de huid strykt. *Doch zy moet versch weezen, en men moet om de Kinderziekte tegen te gaan geen groote quantiteid van die middelen, waar onder zy vermengd wordt, teffens laaten bereiden, om dat zy ligt vervliegt en haar vermoogen daar door verzwakt* (*w*). ROUPE heeft insgelyks deeze tegengiftige kragt met verscheide proeven bevestigd (*x*). De *Munstersche* Lyfarts C. L. HOFFMANN, vondt het gebrek in de *Campher* vervuld, *wanneer zyne verkoelende middelen uit zuuren, neevens de koortsbast, ongenoegzaam waren* (*y*).

De *Myrrhe* van een aloud gebruik, was, wegens haare bederf tegen gaande en hertster-

(*w*) *Handleiding tot de ziekten der Kinderen*, pag. 285.

(*x*) *Geneeskund. Biblioth.* IV. Deel pag. 389.

(*y*) Heilart der Kinderblattern/ en C. HOFFMANS Rechtfertigung. *Geneesk. Bibl.* V. Deel pag. 187, 189.

ſterkende kragt, tegen de *Peſtilentie* en beſmettelyke ziektens, al ras bekend; gelyk ze ook een voornaam ingredient in den *Teriakel* is. ETTMULLER heeft dezelve als een allerbeſt voorbehoedend en geneezend middel in de kinderziekte aangepreezen, en met de ondervindinge van VELSCHIUS en LANGIUS bekragtigd (*z*). Hy geeft ook een geval op, waarin dezelve, als een *adjuvans* ſamenliep in een geneesmiddel, waardoor de pokjes in een jongen van tien jaaren zonder verëttering, met ſtoelgang alleen verdweenen (*a*).

Van

(*z*) „ Myrrha enim optimum eſt præſervativum, „ & curativum Variolarum balſamicâ vi alterationem harum a Fermento maligno inhibens, adeoque, ne copioſe nimis affligant, præſervans. „ Unde ad præcautionem variolarum nonnullis optimo uſu commendata eſt Pulticula Myrrhata: „ Vide VELSCHII *Auctorum*, Centur. I. N°. 29. annexa Ann. 4. M. A. N. C. Sic quoque D. LANGIUS habebat Eſſentiam Salutis ex Myrrha cum „ Tinctura Tartari extractam, & Eſſentiam Anonymam ex Caſtoreo & Aſa foetida cum Tinctura „ Tartari ſeu ſpiritu Vini tartariſato paratam, —— „ ſicut & ipſe Eſſentiam hanc tam præſervare ab „ incurſione Variolarum, adeò ut nullatenus iisdem „ corripiantur, quam etiam correptos minus graviter laborare, experientiâ probavi. " Tom. II. Prax. Lib. I. Sect. XV. Cap. X. pag. 633.

(*a*) Het middel beſtont uit ℞. *Antim. diaphor. martial.*

Van het *Teerwater*, zegt BERKELY, *dit koude aftrekzel is in gebruik geweest in zommige van onze Volkplantingen, als een Voorbehoedzel tegen de Kinderpokjes, en ik ben door deeze buitenlandsche proeven bewoogen, om het in myn eigen land ook te bezoeken, toen 'er de Kinderziekte met groote heevigheid woede: de uitslag voldeed volkoomen aan myne verwagting: zynde allen die het teerwater gebruikten, zoo veel my bekend is, van deeze ziekte vry geraakt, of kreegen die vry gemakkelyk. Men heeft hier van een aanmerkelyk voorbeeld gehad in een huisgezin van zeeven kinderen, die allen deeze ziekte zeer wel door kwamen, behalven een jong kindje, 't welk men het* Teerwater *niet kon inkrygen, gelyk de andere.* En, *§. 3. Sommigen zyn door het gebruik van dit vogt bewaard van de Kinderpokjes: anderen kreegen een middelsoort; en nog anderen waren verpligt met het drinken van dit water op te houden, op dat ze deeze ziekte zouden kun-*

martial. gr. xv. *Castor. Myrrhæ* a. gr. jv. *Camphor.* gr. j. *Colleg. Practic. Compend.* pag. 307.

kunnen krygen. Ik heb bevonden, dat men het een geruimen tyd veilig en met een goeden uitſlag kon drinken, en niet alleen voor, maar ook geduurende deeze ziekte. De algemeene reegel om het te gebruiken, is, een half pint s'Avonds en s'Morgens, met een leedige maag, welke hoeveelheid kan veranderd worden, naar de ziekte en de jaaren van den Lyder, mits dat hy altyd met een leedige maag inneemt, en omtrent twee uuren voor of na het eeten (*b*). WALLERIUS heeft dit insgelyks door waarneemingen, en uit den aart van dit geneesmiddel, als mogelyk betoogd (*c*). VARNIER, die dit ook (§. XXXVII.) beveſtigd heeft, vreeſt alleenlyk, dat het wegens deſſelfs onaangenaamen ſmaak niet in algemeen gebruik geraaken zal, waarom hy raadt, *eenige druppels van eenen uitgekoozen Balſem, om aan de inzigten van* CANTWEL en LOBB *te voldoen, met ſuiker tot een Bolus verdikt, en de Aethiops antimonialis daar neevens,*

(*b*) *Verhandeling over de geneezende kragten van het Teerwater*, pag. 2.

(*c*) *Act. Phyſic. Med.* Vol. IX. Obſ. LXIV. pag. 252.

vens, dagelyks te geeven. —— *Zulk eene geneeswyze*, zegt hy, *kan plaats hebben, indien de Doctor in tyds daar by wordt gehaald, en door dezelve kan of de ziekte voorgekomen, of derzelver gevaarlykheid byna altoos verhoed worden* (*d*). Het *Teerwater* wordt in *Zweeden* insgelyks tegen de pokjes aangepreezen en gebruikt (*e*).

Groot is de kragt van den *Jeneverboom* tegen het aangebragte pokſmet. Bovendien opmerkelyk de waarneeming door den Hoogleeraar A. Monroo den Vader medegedeeld, niet tegenſtaande „ hy van gevoelen „ was, dat het onmogelyk ware de pokjes „ geheel en al uit te roeijen, en dat tot „ nog toe geene der geneesmiddelen, tot „ dit oogmerk voorgeſteld, aan het zelve voldoet ". Zy luid aldus: *De Jeneverboom ſchynt egter eene kragt te bezitten, welke hierin eenige aanmerking verdient, gelyk uit het volgende geval blykt. Eene Juffrouw, bemerkende, dat de pokjes in haar buurt regeerden, liet haare kinderen dage-*

(*d*) *Uitgezogte Verhandelingen*, II. Deel. pag. 356.
(*e*) *Geneesk. Bibl.* VI. Deel. 3. St. pag. 547.

dagelyks baden in een bad, gemaakt met Jenever-hout, en brande het zelve in haar vertrek. Alle haar agt of negen kinderen wierden voor de pokjes bewaard, en geen een derzelven, ſchoon zig aan de beſmetting bloot ſtellende, heeft ooit deeze ziekte ondergaan: ook heeft men in Schotland opgemerkt, dat die plaatſen, alwaar Jeneverboomen groeijen, voor de pokjes zyn bewaard gebleeven (f).

De *Flores Aquilegiæ* en het *Succus Betulæ* liepen ſamen in het middel van WALDSCHMIDT (g). DOLÆUS zegt van zyn *liquor antivarioloſus*, 't geen mogelyk het zelve kan geweeſt zyn. *In ons Duitſchland, voornamelyk in deeze landſtreek is het gebruik van ons* liquor antivarioloſus *zeer algemeen geworden; want wy konnen getuigen, dat wy alleen door dit vogt, meer dan duizend menſchen behouden hebben, en dat niemand der geenen, die hetzelve in den gewoonen drank genoomen heeft, tot dus verre geſtorven zy; 't geen niet alleen ons Hof*

(f) *Account of the Inoculation*, pag. 8. *Geneesk. Bibl.* III. Deel 4. St. pag. 742.

(g) C. H. LANGII *Oper. Omn.* Part. II. pag. 98. not. h. cum pag. 283.

Hof, in welke alle onze Princen door dit enkelde vogt gelukkig geneezen zyn, maar ook deeze ganſche Stad beveſtigt. Ja zelfs erkennen dit de Frankfortenaars, de Hamburgers en anderen, wien ik het egte gezonden heb (*h*).

De *Cortex Peruvianus* is in de voorgaande eeuw in deeze ziekte al beroemd geweeſt. LISTER ſtelde ze al gelyk met de geroemde Syroop van ALSAHARAVIUS; zeggende, *ik zwyge van het gebruik van den* Cortex Peruvianus, *door welker dikwylig gebruik, men zegt, dat altoos van een geſcheide pokjes* (diſtinctæ) *gevolgd zyn. Van gelyken als van de Syroop van* ALSAHARAVIUS, *dewelke voor de uitbotting gegeven, indien 'er negen pokjes uit zyn, geen tien zullen verſchynen. Op zoo eene wyze ſtemmen de oude met de nieuwe waarneemingen, ten nutte der ſtervelingen, wonder overeen! De Cortex hebben wy; maar deeze wonderbaare Syroop, zoo verre ik weet, is met den uitvinder verlooren gegaan* (*i*). De *Palts-*

(*h*) *Encyclop. Med. Dogm.* pag. 438. WERLHOFF *de Variolis & Antrac.* pag. 94. in not.
(*i*) *de Variolis*, pag. 26.

Palts-Tweebrugschen Hofraad MEDICUS, die wy vooren (§. XVIII.) onder de bevorderaars ter uitroeijinge der kinderpokjes genoemd hebben, gebruikte met voordeel de koortsbast, en, „ wanneer eenigen tyd de „ pokjes zeer sterk woedden, en dezelve „ zoo boosaartig en gevaarlyk waren, dat „ zeer veelen daar aan stierven, heeft hy in „ al dien tyd den bast met zoo veel nut „ gegeeven, dat niemand van zyne lyders „ gestorven is, behalven een kind, by 't „ welk hy op den sestienden dag geroepen „ wierd, en dat tien uuren daar na den „ geest gaf; zelfs zyn alle zyne lyders niet „ van belang ziek geweest, en de pokjes „ zyn, zonder merkelyke litteekens na te „ laaten, gelukkig verdweenen " (*k*).

Van algemeen gebruik zyn de *Acida* (*l*), voór al der *Mineralia* (*m*) geweest. Welker alle op te noemen, byna eene byzondere Ver-

(*k*) Medicinische Beobachtungen / II. Band. pag. 726. *Geneesk. Bibl.* IV. Deel pag. 503.

(*l*) HALLER *Opuscula Pathologica*, pag. 111. *Uitgezogte Verhandel.* II. Deel pag. 340.

(*m*) SYDENHAM *Opera universa*, Sect. V. Cap. IV. pag. 237. *Dissert. Epistol.* pag. 370, 384. F. HOFFMANN, Tom. II. pag. 58. BROCKLESBY's *Oeconomical and Medical Observations*, pag. 240. *Geneesk. Bibl.* II. Deel

Verhandeling vereisschen zoude. Ik vergenoege my, dezelve als helpende middelen met den vinger aangeroerd te hebben; schoon deeze, neevens de *cortex Peruvianus*, voornamelyk plaats hebben, wanneer de Kinderziekte tegenwoordig is; hoewel zy met de voorige geholpen, het hunne ook kunnen toebrengen ter afwendinge van het poksmet, volgens de meermalen verklaarde regelen (*n*).

Die middelen, welke, *zonder opzigt* tot een *specificq* vermoogen, tot de behandeling der Kinderziekte, zoo ter oplossinge, als tot afweering der toevallen, in aanmerkinge komen, behelzen de gansche *Methodus universalis antiphlogistica* (§. XIX.), van welke behalven de Schryvers §. I. *a. b.* opgenoemd, LOBB, HILLARY, DE LA METTRIE, enz. zoo volleedig gehandeld hebben, dat men met nut derzelver doorwrogte verhandelingen leezen zal, en bezwaarlyk daar iets by voegen kan.

Groot

II. Deel pag. 596. BAKER *Inquiry* &c. pag. 12. *Geneesk. Bibl.* III. Deel pag. 753. C. & C. L. HOFFMANN, *l. c.* DIMSDALE *l. c.* enz.

(*n*) Men vergelyke §. XII, XIII. met XLIII. I. 1. *t.* en uit dien hoofde worden zy met recht onder de eerste en voornaamste *Alexipharmaca* gesteld. F. HOFFMANN, Tom. I. Sect. II. Cap. VIII. §. VI. pag. 450.

Groot is derhalven *ten vyfden* het *nut* van zoodanige middelen, die, ter beoordeelinge van een yder, uit de veelvuldige getrouwlyk aangehaalde waarneemingen zyn medegedeeld. Ik zoude dezelfde zaaken moeten herhaalen, indien ik dit ſtuk breeder wilde ontvouwen, naardien zy meeſt onder het voorſtel der byzondere middelen zyn opgegeeven. Wie met een oplettend oog dezelve nagegaan heeft, is daar van ten vollen overtuigd. Want, indien men uit de *analogie* der agtereenvolgende Geneesmiddelen, tot de *analyſis* der meenigvuldige waarneemingen beſluit, dan vindt men eene allervolmaakſte evenredigheid in beider uitkomſten, en eene begeerde *proportie* tuſſchen het *effect* en de oorzaaken. Want daar deeze middelen en die §. XXII-XXXIV. omſtandig verhandeld zyn, het evenwigt der werkingen van de vaſte en vloeibaare deelen behouden, daardoor het vermoogen van het medegedeelde ſmet in zyne uitwerkinge beletten, en deſſelfs gevolgen voorkomen; zoo ſtemmen dezelve, door de onzigtbaare uitwaaſſeming in haare heilzaame verrigtinge te bewaaren, en des noodig

dig te vermeerderen, met de beſte waarneemingen volkoomen overeen. SYDENHAM had opgemerkt, *dat een lyder, die zeer ligt zweet, ten tyde van de koorts der uitbottinge, ook niet veel pokjes hebben zoude; en dat de goede afgeſcheiden ſoort altyd, behalven in kinderen, het gevolg is van eene ſterke geneigdheid tot zweeten.* RHAZES had dit nut ook al ontdekt, wanneer hy na de gegeeven middelen ter ontlaſtinge van boven en na beneden, zig, neevens zyne pogingen om het zweet te verwekken, door baden en ſtooven, van de huid zogt meeſter te maaken; en, door dezelve zagt en buigzaam te houden, de prikkeling van het pokſmet voor te komen. De berigten door SANCHES wegens de behandelinge der Kinderpokjes, door middel van de dampbaden, by de *Ruſſen* zederd oude tyden in gebruik (*o*), en ſoortgelyke manier van dezelve te behandelen in *Hongaryen* (*o**), bevestigen

(*o*) SCHLÖZER von der unſchädlichkeit der Pocken in Rusland/ pag. 41. *Geneesk. Bibl.* VI. Deel pag. 564. Vergelecken met pag. 572.

(*o**) FISSCHER *de remedio ruſticano, variolas per balneum primo aquæ dulcis, poſt vero ſeri lactis, feliciter*

veſtigen dit ten vollen; zoo wel als de byzondere waarneemingen van OLIVIER (*p*) en STAK (*p**). — En terwyl van HELMONT zyne voornaamſte indicatie *in het ſtillen* van den *Archeus* (§. XXII. *x.*) betragte, en FRANCISCUS ANTONIUS die ſtelde *in het uitdryven van het vergif naar buiten* (*q*), zoo bevorderden zy met dezelve het wezendlyke heil van hunne lyderen, en weezen den weg aan, op welken men deeze gevaarlyke ziekte beſt overwinnen kan. Het geheele geheim van MEDICUS, met het gebruiken van de *cortex Peruvianus*, beſtondt *in de koorts te geneezen, zonder dezelve den gewoonen loop te laaten houden* (*r*). En dit is ook het *groote geheim*, dat kundige Inënters in de behandeling der konſtige pokjes

citer curandi in comitatu Arvenſi, Hungariæ ſuperioris, cum optimo ſucceſſu adhibito, 1764. DE HAEN *Ration. Medend.* Part. X. Cap. VI. §. 7.

(*p*) *Journal de Medicine* Tom. XIII. Juillet. pag. 38. *Comment. de reb. in ſc. nat. & med. geſt.* Vol. XI. pag. 644.

(*p**) *Diſſert. de Ventriculi imbecillitate*, Lugd. Bat. 1746. *Geneesk. Bibl.* VI. Deel 3. St. pag. 572.

(*q*) „ Variolæ, ſimiliter Morbilli, & hujusmodi „ omnis interna lues, protinus protrudenda eſt ad „ exteriora, rebus ad id appropriatis, ne Venenum „ Cor ipſum petat, & ſubito interimat." *Panacea Aurea*, pag. 45.

(*r*) *l. c.* pag. 734. *Geneesk. Bibl. l. c.* pag. 505.

jes beoogd hebben; want daar men de *koorts* als het *middel* aanmerkt, om het *vergif der pokjes t'onder te brengen*, moet men dezelve, met den *Baron* DIMSDALE te recht, veel eer als den *ergsten vyand houden, die, niet met kragt tegengegaan wordende, in staat is groot gevaar te veroorzaaken* (*s*).

Het blykt dan, dat verscheide deezer opgenoemde middelen, elk op zig zelven, of met anderen samengevoegd, een vermogen hebben, om het poksmet niet alleen te verzagten; maar zelfs, wel en behoorlyk gebruikt zynde, geheel af te weeren; zoo, dat de gewoone gevolgen in de geenen, die door hetzelve besmet waren, geen plaats hadden. Dus zy in eene algemeen doorgaande Kinderziekte, in gebruik gebragt zynde, geschikte hulpmiddelen zouden kunnen worden, om het poksmet, in plaats van hetzelve te vermeerderen en uit te breiden, grootelyks te verminderen en uit te roeijen; en deeze ziekte allengskens zeldzaamer te maaken. Men zoude hier wederom tegen kun-

(*s*) *Verhandeling van de tegenwoordige manier van Inënting*, pag. 60.

kunnen inbrengen, dat het *onmogelyk* is deeze *Voorbehoeding* ter uitvoer te brengen, aangezien een *ygelyk* in zyne keuſe *vry* blyft, om van dezelve al of niet gebruik te maaken; en dat ook de beſmetting dikwyls daar is, eer men tyd heeft de voorgeſtelde hulpmiddelen te kunnen aanwenden. — Doch met de Inënting is het niet anders geleegen. Niemand wordt immers tot dezelve gedwongen: de hoop van minder gevaar, de gelukkige uitkomſt van anderen, en het onderſteunen der denkbeelden, van de geenen die tot dezelve overhellen, door des kundigen, zyn alleenlyk de beweegreedenen, waar door men overgehaald wordt. En wat de *verrasſing* van de beſmettinge betreft, deeze omſtandigheid zal, wanneer men door genoegzaame proeven van de beſte ſamenſtellen, tot het tegengaan der eerſte koorts, uit de opgegeeven middelen ten vollen zeeker is, zoo wel ſlaagen als in de uitkomſt aan de Heeren C. L. Hoffmann en Medicus gebleeken is. — Het is dan der moeite wel waardig, omtrent een zaak, die van zoo een gewigtig nut voor het heil der Stervelingen is, eenigen arbeid aan te wenden,

den, om door een reeks van waarneemingen tot de gewenſchte volkomenheid te geraaken. De Heer VERSCHUIR, die de Inënting zoo gelukkig voorgeſteld heeft, dat veelen door zyne redenen bewoogen zyn, de onzekere uitkomſt der natuurlyke pokjes, door de konſtige voor te komen, zegt zelve: *Een behoedmiddel dan, indien al niet geſchikt om die wreede ziekte door den tyd geheel uit te roeijen, echter bekwaam om dezelve zoodanig te verligten dat haare gevolgen weinig nadeel en ſchade aan het menſchelyk geſlacht veroorzaakten, zou zeer heilzaam zyn: de poogingen, welke hier toe aangewend worden, zyn waardig met yver door elk waaren menſchenvriend onderſteund te worden: de uitvinding van zoodaanig een middel moeſt den menſch verpligten om de* GODDELYKE *goedheid te erkennen, en denzelven tot de eerbiedigſte dankbetuiging aan te ſpooren* (*t*). Gelyk de Heer LE CAMUS den geenen, wien deeze ontdekking te beurt viel, den roem die eenen TITUS en

(*t*) *l. c.* pag. 2.

en TRAJANUS verkreegen, waardig achte (*u*). Men zoude in navolginge van het inëntigs *Hospital* te *London* en van de *Maatschappy der drenkelingen* te *Amsterdam*, liefdaadige genootschappen kunnen oprichten: insgelyks in Godshuizen en in particuliere huisgezinnen, by algemeen doorgaande Pokziekte, van zulken voorbehoeding, en *specifique* middelen, kunnen gebruik maaken. Voor al zouden deeze pogingen van gewenschte vrugt kunnen zyn, indien de Hooge Overigheid in haare byzondere betrekkinge, dezelve geliefde te begunstigen. En offchoon men al geen volkoomen vernietiging voor eerst van het smet bewerken konde, zoude men egter eene aanmerkelyke verzagting in deeze ziekte te weeg kunnen brengen, en de schoonheid aan de overblyvenden bewaaren.

Tegen deeze *behandeling* strydt geenzins het ruimer genot van lucht, het toedienen van purgeer- of braakmiddelen, wanneer de Natuur

(*u*) „ Celui qui decouvriroit un specifique sur, „ on une methode certaine pour evacuer le levain „ variolique dans son principe, meriteroit d'être „ assis aupres de Trajans & de Titus ". *l. c.* pag. 19.

Natuur zelve die aanwyst (§. XIII.); Want, worden zy naar den byzonderen staat van de ziekte en de duidelyke aanwyzing derzelven toegediend, dan kunnen zy agtereenvolgende, gelykerhand het smet uitdryven, en koomen op het zelfde oogmerk uit. Het zal dus ook niet duister zyn; deeze, voor geene wyze te kiesen; nog men zal behoeven te schroomen, des noods, de maag, zoo wel, als op eenen anderen tyd, de darmen te ontlasten; of nu verkoelende, en dan uitwaaseming bevorderende middelen; of deeze voor geene leevenswyze, voor te schryven en toe te dienen. RHAZES handelde dusdaanig (pag. 203.) reeds in zynen tyd; en *Doctor* JOHAN BAGGAART volgde zulke redelyke aanwyzingen in de voorgaande eeuw te *Middelburg*, wanneer de vooroordeelen omtrent zoodanige behandeling zeer groot waren, gelukkig na (*v*). Maar boven dien, wanneer men in de kennis der *specifica* zoo verre gevorderd zal zyn, dat men van derzelver byzonder vermoogen ten vollen zeeker is, en hun gebruik naar behooren

(*v*) *Geneesk. Bibliotheek*, V. Deel. 3. St. pag. 616.

hooren weet te regelen, dan zal men ook veel gemakkelyker deeze wreede ziekte leeren beſtryden en overmeeſteren, en zoodanig kunnen inbinden, dat zy die toevallen, verſchynſelen en gevolgen niet zoo vertoonen, als dezelve onder min volkomen behandelingen, in welke men de natuur met het ſmet niet vroegtydig tegengaat (§.XIV.), gewoon is te ondervinden. Weshalven men ook niet zulke ſtrenge maatreegelen zal behoeven in het werk te ſtellen, om het gewenſchte heil aan te brengen. — Uit de proeven die ik in het werk geſteld heb, ben ik voor my zelven overtuigd, dat men door de opgegeevene middelen, op eene behoorlyke wyze ſamengeſteld, zonder heevige purgeer- of braak-middelen, ofte een ogenblik zyn kamer te verlaaten, om zig in de ruimere lugt te begeeven, hetzelfde doen kan, dat men tans volgens de manier van den Baron DIMSDALE te weeg brengt. Gelyk het my duidelyk gebleeken is, dat zelfs die geene, by welken ik gekomen ben na dat de eerſte koorts reeds ſterk toegenoomen was; ja zelfs, den uitſlag reeds daar zynde, geen grooter pokjes of met meêr etter

etter vervuld, door deeze behandeling vernoomen heb, dan men in de ingeënte, of de natuurlyke, naar de opgenoemde wyze, gewoon is te verneemen: (*w*). Zelden heb ik, deezen weg inslaande, wanneer ik tydig gehaald wierd, naa den uitslag, koorts ontdekt: de ziekte liep spoedig af, liet weinig of geen putten na, en was veeltyds van die toevallen bevryd, die de gewoone behandeling volgen. Bewyzen, die kragtig genoeg zyn, om het zeggen van LOBB zonder schroom te onderschryven; dat, *indien de middelen voorgesteld om de Kinderpokjes in het eerste tydperk te geneezen, de gewenschte uitwerking hebben, zy de Inënting in het werk gesteld met oogmerk om de sterfte welke deeze ziekte veroorzaakt voor te komen, zullen onnut maaken* (*x*).

2. De *Tweede Classe* der Hulpmiddelen ter *uitroeijinge der Kinderpokjes* voorgesteld, is de *Inënting*, of de konstige mededeeling van

(*w*) *Brief van den Hooggeleerden Heere* M. W. SCHWENKE *aan den Heere Stads Medicinæ Doctor* E. SANDIFORT. *Geneesk. Biblioth.* VI. Deel. 3. St. pag. 648. vergeleken met §. II. *c*, van deeze *Proeve*.
(*x*) *l. c.* Tom. I. §. 620, pag. 318.

van het pokſmet, na vooraſgaande Voorbereiding door bekwaame levenswyze en geſchikte Geneesmiddelen. Te veel is 'er over dit gewigtig ſtuk zoo voor als teegen, en dat door Mannen van de grootſte kundigheid, geredentwiſt, dan dat ik my onderwinden zoude een zaak van dat gewigt te beſliſſen. — Wie de Verhandelingen van de Heeren KIRKPATRIK, TISSOT, DE HAEN, TRALLES, HOSTY, GATTI, DE LA CONDAMINE, ROUX en anderen, geleezen heeft; en de doorwrogte Berigten van de *Commiſſariſſen* door de Geneeskundige *Faculteit* te *Parys*, op laſt van het *Parlement* opgeſteld, onderſchraagd, door de getuigeniſſen van de alom in de Geneeskunde doorervarene Mannen, de Hoogleeraaren VAN SWIETEN, GAUBIUS, MONROO den Vader, neevens de Heeren HUXHAM en MATY, welker naamen zoo wel, als die van hunnen grooten Meeſter de onſterfelykheid blyven toegewyd, met de vereiſchte naauwkeurigheid heeft ingezien, weet met wat kragt van reeden, en omzigtigheid deeze zaake behandeld is. — En wanneer men de doorwrogte Verhandeling van den Heere

Heere HOVIUS met een ryp oordeel overweegt, waarin de voornaamste stukken dié tot deeze gewigtige stoffe betrekking hebben, en met zoo veel oordeel en bescheidenheid geplaatst zyn, zal men van den waaren aart van dit geschil volkoomen kunnen onderrecht zyn. Men zal ook mogelyk niet kwalyk doen, met deezen zelven Schryver te zeggen: *dat, gelyk in het overige der Geneeskunde, zoo ook wel byzonder omtrent de Inënting, de verheevenste bespiegelingen, zoo verre en ook zoo zeeker niet kunnen komen, dan de allereenvoudigste ondervinding.* (*y*). Deeze dan ten rigtsnoere neemende, moet men alleen zien; in hoe verre dezelve aan het Voorbehoedende oogmerk (§. XLIII. II.) voldoe.

Hier komt dan niet in aanmerkinge, of de lyders, die het konstig medegedeelde smet zyn deelachtig geworden, aan minder gevaar zyn bloot gesteld geweest; maar, of den Staat, of het Menschdom, daar door eene aanmerkelyke

(*y*) *Hollandsche Maatschapp.* IX. Deel. 3. St. pag. 442.

kelyke ſlagting ontgaan hebbe? Het eerſte is eene algemeen beweezene waarheid (§. III.): Het tweede ſtaat een ygelyk niet zoo gereedelyk toe (§. XLII. X. 2.). De oprechtheid der waarneemingen, en de uiterſte nauwkeurigheid in het opteekenen en mededeelen der byzondere gevallen, neevens de omſtandigheeden die dezelve verzellen, kunnen deeze zaak door den tyd alleen beſliſſen; terwyl de onzekerheid van andermaal beſmet te worden, de geſchiktheid tot het al of niet ontfangen van het ſmet, en het verſpreiden van hetzelve, in de konſtige zoo wel, als in de natuurlyke pokjes tot dezelfde omſtandigheeden betrekkelyk zyn; en voor het overige toevalligheeden zyn, die in alle gevallen geen plaats hebben.

Van meerder zeekerheid is de gegronde aanmerking, dat *zoo lang het blyke, dat de beſmetting door de konſtige mededeeling verſpreid wordt, dezelve ook niet kan gehouden worden voor het zeekerſte middel ter uitroeijinge, van deeze verwoeſtende plaage; ten zy alle behoorlyke* præcautie, §. XLII. 1, 2, 3. *voorgeſteld, worde in acht genoomen*, of dat men te gelyk de Voorbehoedende

dende behandeling §. XLIII. II. in den volſtrekſten zin te baat neeme.

Verſcheidene ontwerpen zyn 'er ook reeds uit dien hoofde voorgeſteld; als dat van de Heer MATY, om namelyk ter voorkominge van algemeener beſmettinge de Inënting aan eerſtgeboren kinderen te verrigten (*z*); 't geen door LOCHER op aanraaden van den Heere STÖRK te *Weenen* reeds begonnen is (*z**) op gelyke wyze als wy booven (§. XXII.) gezien hebben; dat GLAUBER zyn *Panacea* aan eerſtgeboorene kinderen gegeeven heeft. TISSOT hadde voorheen al op eene bevallige wyze aan de moeders aangepreezen, om het ſmet door middel van een Spaanſche-vliegpleiſtertje medetedeelen, veel min verſchrikkelyk dan den toeſtel eener zoo genaamde *operatie* (*a*). Zoo als men weet, dat het werk der Inëntinge in *Turkyën* meeſt door Vrouwen verrigt wordt, en in *Engeland* reeds door verſcheide van die *Sexe* geſchied is (*a**).

Wat

(z) *Medical Obſervations*, Vol. III. pag. 287. *Geneesk. Bibl.* VI. Deel. 2. St. pag. 268.

(z*) *Obſervation. Practicæ circa inoculat. Variolar. in neo-natis. Geneesk. Bibl. ibid.* pag. 645.

(*a*) *Hollandſche Maatſchapp. l. c.* pag. 451.

(*a**) *ibidem*, pag. 442. 452.

Wat eindelyk den oorſpronk deezer konſt-bewerkinge, den bekwaamſten ouderdom, en de geſchiktheid der onderwerpen tot dezelve betreft, zulks is ten overvloede door anderen verhandelt. — In alle deeze articulen ſchynt eene wonderbaare overeenkomſt met de Natuurlyke pokjes, ten aanzien van de meeſte opzigten plaats te hebben. Want indien de gedagten van de Heeren CHAIS (*b*) en MATY (*c*) gegrond zyn, dat de Inënting door de *Arabiſche* Geneesheeren, tot ſtuiting van deeze woedende plaage zelve uitgedagt, of in het werk geſteld zy; en men de wyze, by onbeſchaafde Volkeren, door overleevering denkelyk in gebruik, beſchouwt (*d*); en de gewoone zagtheid der natuur-

(*b*) *ibidem*, V. Deel. pag. 219.

(*c*) *Uitgezogte Verhandelingen*, X. Deel. p. 81.

(*d*) *ibidem*, pag. 80. not. *e.* alwaar de Heer HOSTY zegt: „ de Neegers hebben in 't algemeen de ge- „ woonte, van de inënting aan 't jonge Volk werk- „ ſtellig te maaken, zoo draa de beſmetting der „ Kinderziekte zig in de nabuurſchap openbaart. „ De levensregel dien zy in agt neemen, beſtaat „ voornamelyk in zig te onthouden van allerley „ ſoort van Vleeſch, en rykelyk water te drinken „ dat door Citroenſap zuuragtig gemaakt is: 't welk „ miſſchien verdiende door ons nagevolgt te wor- „ den in het heete Sayſoen. Mem. de Mr. CUD-WAL-

natuurlyke pokjes in ſommige geſtellen, by goedaartige beſmettingen overweegt (*e*); en eindelyk de verkoelende manier (*f*), naar welke men tans de konſtige pokjes, in tegenſtelling van het geen nog pas voor eenige jaaren in gebruik was (*g*), gadeſlaat; zal men van deeze waarheid genoegzaam overreed zyn, en eene eindelyke wederkeering tot de eerſte eenvoudigheid gewaar worden. Dewelke buiten twyffel zyn eerſte grondſlag in de natuur der ziekte en de toevallige waarneemingen, met gelukkige uitkomſten gepaard, gelyk het overige der Geneeskunde allengskens tot volkomenheid gebragt

„ WALLADER-COLLADEN, van Nieuw-jork, 1. Octob. 1753, ingevoegd in de *Obſervat. & Recherch. de Medicine*, Lond. 1757. pag. 227. Octavo. In een klein tractaatje, gedrukt te Boſton in 't Jaar 1722, word gezegd, hoe verſcheide Negers verzekerd hadden, dat de Inënting gemeen ware in hun Land."

(*e*) *Hollandſche Maatſchapp. l. c.* pag. 457, 458.

(*f*) *Act. Helvetic.* Vol. II. pag. 257. *Uitgezogte Verhandel.* III. Deel pag. 81.

(*g*) Behalven veele in het werk aangehaalde Auteuren, zie men ook M. POWER, *Precis hiſt. de la nouvelle methode d'Inoculer la petite Verole* &c. *Gazette Salutaire* No. XXIX, XXX & XXXI. du 20. & 27. Juillet & 3. Aôut 1769. *Geneesk. Bibl.* VI. Deel 6. St. pag. 885.

gebragt is, verkreegen heeft. En zoo heeft de Inënting der Kinderpokjes, neevens andere groote ontdekkingen in de Geneeskunde, ook haare waare verdiensten; en zal die, wanneer zy met oordeel en omzigtigheid, vooral dan, wanneer eene algemeen doorgaande Kinderziekte plaats heeft, in het werk gesteld wordt, by onbevooroordeelden in haare waarde beschouwd worden. — Ten deezen opzigte ontbreekt het ook aan geen doorslaande bewyzen, dat zy te mets aan het Voorbehoedende oogmerk voldaan heeft.

TAURY, die veele jaaren de Geneeskunde in *Turkyen* geoeffend heeft, getuigt, dat van vierduizend persoonen, die ten tyde van kwaadaartige pokken in de Voorsteeden van *Constantinopolen*, *Pera* en *Galata* ingeënt waren, niemand andermaal besmet geworden of gestorven is (*h*): 't welk TIMONI door verscheide *Epidemien* te *Constantinopolen* bevestigt (*i*). Volgens MURRAY

(*h*) *Act. Phys. Med.* Vol. I. Obs. LXXV. pag. 137.

(*i*) *Dissertation sur l'Inoculation de la petite Verole*, pag. 4. seq. *Commentar. de reb.* &c. Vol. XI. pag. 225.

RAY is de Inënting te *Stokholm* alleen voldoende geweest, om de slagting te ontwyken, die deeze ziekte aldaar veroorzaakte (*k*). Met geen minder nut heeft de Baron DIMSDALE gansche Dorpen ingeënt (*l*). Gelykerwys de Hoogleeraar van DOEVEREN my in het begin van den Zomer berigte, „ dat van het laatst van November 1769. „ tot Maart 1770. te *Groningen* over de „ vierhondert Inëntingen met een allergewenscht *succes* gedaan zyn: en dat zyn „ Hooggeleerde het genoegen gehad hadde, van zyne twee Zoontjes ook zeer „ gelukkig door de Inënting bevryd te zien „ van de gevaaren, die hen dagelyks door „ de aldaar sterk grasseerende ziekte over „ het hoofd hingen " (*m*). — In welke gevallen de Inënting ook, zelfs van die geenen, welke anderzins niet voor derzelver algemeen gebruik zyn, niet afgekeurd is (*n*).

En wanneer men alle de regelen, ter Voorbehoedinge opgegeeven, in acht neemt,

dan

(*k*) *Historia insitionis variolar. in Suecia*, pag. 51. *Geneesk. Bibl.* IV. Deel. pag. 589.

(*l*) INGENHOUSZ, *Brief aan de Heer Chais*, pag. 9.

(*m*) Zie ook *Geneesk. Biblioth.* VI. Deel. 3. St. p. 718.

(*n*) *Hollandsche Maatschapp. l. c.*

dan kan dezelve in geval van algemeen doorgaande Kinderziekte, dikwyls van goed gevolg zyn. Daar zy op eene onvoorzigtige wyze in het werk gesteld, de besmetting, zoo niet algemeen, ten minsten aan byzonderen mededeelen kan; en ten deezen opzigte aan de uitroeijinge dezer ziekte niet vorderlyk zyn.

De Voorbehoeding (§. XLIII. II.) benadeeld dezelve egter in geenen deele; integendeel geeft zy bekwaamer middelen ter Voorbereidinge op, als 'er tot nog toe in algemeen gebruik geweest zyn; en het waare zeer te wenschen, dat in deezen eene evenreedigere manier van geneesmiddelen te gebruiken, op de *analogie* der Scheikunde, en de regelen van Artzeny-menginge, plaats hadde, waar door ongetwyffeld gelukkiger uitkomsten zouden bespeurd worden, en men nog veele gevaaren zekerder voorkomen, waar aan men zig tans nog dikwerf vindt bloot gesteld. — En daar de Inënting niet aan alle voorwerpen, naar het getuigen der voornaamste Inënters zelve, kan toegediend worden, zoo geeft deeze Voorbehoeding zoodanige middelen op, die niet

niet alleen in kwaadaartige heete ziektens (*morb. acuti maligni*) uitſteekende deugden bezitten; maar booven dien, de moeilykſte kwaadſappigheid verbeteren, en verouderde ſleepende ziektens, waarin andere geneesmiddelen te kort ſchieten, herſtellen kunnen; waar door den geenen, die voorheen van de konſtige mededeelinge uitgezonderd waren, eene deure geopend wordt, om de konſtige, boven de natuurlyke beſmetting, willende beproeven, van hunne kwaadſappigheid gezuiverd, en langzaam (*o*) voorbereid zynde, dezelve geruſtelyk ondergaan kunnen.

§. XLIV.

Dus heb ik, op dat ik deeze *Proeve* beſluite, volgens myn Voorſtel §. IX. de waarheid van het geen ervaren Mannen om-

(*o*) Rose'n liet zyne pillen 4 weeken lang ter voorbereidinge gebruiken, *l. c.* pag. 297. Deed men dit met nog volleediger ſamenſtellingen, geduurende 6 weeken of twee maanden; en wierd dan de Inënting in het werk geſteld, dan zoude men dezelve als een *experiment* teffens kunnen gebruiken, om te ontdekken, of het lichaam voor deezen byzonderen *ſtimulus* nog vatbaar was, en te gelyk een allerbekwaamſt middel kunnen zyn, om de Kinderpokjes allengskens geheel uitteroeijen.

omtrent den aart der *Specifica*, en derzelver gezegende uitwerkinge in deeze algemeene ziekte ondervonden hebben, uit zuivere bronnen tragten afteleiden; en langs dezelve, nevens eene geschikte *Voorbehoeding*, de mogelykheid (§. XVIII.) zoeken te bewyzen, om, onder gebruikmaaken van alle de hulpmiddelen, de *uitroeijing der Kinderpokjes wezentlyk te bevorderen*; en een ygelyk, kon het zyn, tot voltooijing van zoo een gewigtig plan aan te moedigen. De reedenen van myne poginge herhaale ik niet; want, behalven de betrekking van een Lid der gemeene Maatschappy der Menschen, zoo vordert booven dien, in het byzonder, de gewigtige Post van Geneesheer, niet onverschillig te zyn omtrent het gelukkig geneezen der ziekten, om langs den kortsten weg hun waare welzyn als zoodanig te helpen bevorderen. Mag mynen arbeid intussen de oplettenheid van geoeffender Artsen aanzetten, om dit gewigtig onderwerp tot zyne juiste evenreedigheid te brengen, dan zal ik denzelven dubbel voldaan agten.

E I N D E.

VERBEETERINGEN.

Pag. 128. reg. 7. ſtaat omtrend, lees omtrent. P. 154. not. onderſte reg. *Voblnien*, lees *Volbynien*. P. 176. r. 19. voortbrengen, l. voortbrengt. P. 183. r. 4. *Societyd*, l. *Societeit*. insgelyks r. 14. P. 184. *Jeovil*, l. *Yeovill*. en P. 185. r. 5. P. 184. r. 19. commandant, l. commentant. P. 202. r. 20. purgeermiddel, l. purgeermiddelen. P. 231. not. *w*. r. 4. 648., l. 667. P. 237. not. *f*. deeze woorden behooren tot *g*, en die van *g*, tot *f*.

